

MONIÄÄNISYYS JA VALLAN RAKENTEET SUURTEN NÄLKÄVUOSIEN PAIKALLISKIRJEISSÄ

Maiju Sundvall
Maisterintutkielma
Suomen kieli
Kieli- ja viestintätieteiden lai-
tos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä Maiju Sundvall	
Työn nimi Moniäänisyys ja vallan rakenteet suurten nälkävuosien paikalliskirjeissä	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Marraskuu 2023	Sivumäärä 61 + liite
<p>Tiivistelmä</p> <p>1867–1868 Suomen suuriruhtinaskuntaa koetteli suurina nälkävuosina tunnettu nälänhätä, joka syvensi yhteiskunnan eriarvoisuutta: nälästä kärsi etenkin köyhä kansa. Maisterintutkielmassani perehdyn nälkävuosien sanomalehtien paikalliskirjeiden moniäänisyyteen eli lukijakirjeissä esiintyviin erilaisiin ääniin. Tutkin, kenelle äänet kuuluvat, mitä ne sanovat ja millaisia nälänhädän diskursseja niistä muodostuu.</p> <p>1800-luvulla alkanut paikalliskirjeilmiö käynnisti julkisen keskustelun kulttuurin, jossa tavallinen kansa pääsi ensimmäistä kertaa ääneen: se siis tasa-arvoisti hierarkkista sääty-yhteiskuntaa. Paikalliskirjeitä on tutkittu kielitieteellisesti, mutta nälkävuosien lukijakirjeaineistoon ei tietääkseni ole lingvistisesti perehdytty. Historiallisten vallan mekanismien tunnistaminen on tärkeää myös nykyajan näkökulmasta, sillä koko yhteiskuntaa koskettavat kriisit ovat mahdollisia tänäkin päivänä. Myös modernin yhteiskunnan kriisitilanteet voivat horjuttaa yhteiskuntarakenteita ja paljastaa hyvinvoinnin epätasaisen jakautumisen. Nälkävuosien kaltaiset väestökatastrofit ovat uhka yhteiskuntarauhalle, joten valtarakenteiden suojeleminen on valtaapitävien ryhmien intresseissä niin historiallisesti kuin nykyäänkin.</p> <p>Tutkielmani tavoitteena on selvittää, millaisilla moniäänisyyden keinoilla paikalliskirjeissä ylläpidettiin ja oikeutettiin ihmisryhmien välistä epätasa-arvoisuutta. Tutkimuskysymykseni ovat 1) Ketkä saavat nälkävuosien paikalliskirjeissä äänensä kuuluviin ja millaisia nälänhädän aiheita äänet toistavat? 2) Millaisia nälänhädän diskursseja paikalliskirjeiden moniäänisyydellä rakennetaan? Tarkastelen nälkävuosien paikalliskirjeiden moniäänisyyttä ja vallan rakenteita kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta. Keskityn etenkin keinoihin, joilla hyväosaiset ryhmät ylläpitivät omaa valtaansa ja oikeuttivat alempiin ryhmiin kohdistamaansa kontrollia. Tutkielmani tärkeimmät käsitteet ovat <i>moniäänisyys</i>, <i>kriittinen diskurssianalyysi</i>, <i>diskurssit</i> ja <i>referointi</i>. Aineistossani on 19 nälkäkeväänä 1868 julkaistua nälänhätää käsittelevää paikalliskirjettä, joiden moniäänisyys näkyy referointeina ja diskursseina. Analysoin kirjeiden muotoa ja merkityksiä kieliopillisesti ja kriittisen diskurssianalyysin menetelmillä.</p> <p>Aineistossani esiintyvä yhteiskuntaryhmien välinen dialogi vahvistaa kuvaa paikalliskirjekulttuurin säätyeroja tasoittavasta luonteesta, mutta nähtävissä on myös valtarakenteiden ylläpitämiseen tähtäviä diskursiivisia keinoja. Aineistossani kuuluvilla paikallisyhteisön, kirjoittajan, hallinnon, kerjäläisten ja aikaisempien kirjoitusten äänillä muodostetaan vuorovaikuttavia, valittavia, uhkaavia, valistavia ja kiittäviä diskursseja. Kolme ensimmäistä diskurssia ovat ensisijaisesti dialogisuuteen pyrkiviä, kun taas valistavat ja kiittävät diskurssit toimivat valtaapitävien ryhmien suostuttelun ja manipuloinnin välineinä.</p>	
Asiasanat moniäänisyys, valta, diskurssit, referointi, kriittinen diskurssianalyysi, suuret nälkävuodet, paikalliskirjeet, 1860-luku	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Suomen kielen referaatin lajit (Kuiri 1984: 1)	12
TAULUKKO 2	Aineistossa esiintyvät ääniryhmät	21

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
1.1	Tutkielman aihe ja merkitys.....	2
1.1.1	Nälkävuosien Suomi 1867–1868.....	3
1.1.2	Sanomalehtien paikalliskirjeet	4
1.2	Aikaisempi tutkimus.....	5
1.3	Tavoite ja tutkimuskysymykset.....	6
2	MONIÄÄNISYYS JA DISKURSSIT	8
2.1	Moniäänisyys	8
2.2	Referointi.....	10
2.3	Diskurssit	13
3	AINEISTO JA MENETELMÄT	15
3.1	Aineisto ja sen rajaaminen.....	15
3.2	Menetelmä	16
3.3	Tutkimusetiikka	18
4	ANALYYSI.....	20
4.1	Täsmälliset äänet.....	20
4.1.1	Paikallisyhteisön ääni	21
4.1.2	Kirjoittajan ääni	24
4.1.3	Hallinnon ääni	26
4.1.4	Kerjäläisten ääni	29
4.1.5	Viittaukset muihin kirjoituksiin.....	31
4.2	Yleistetyt äänet	32
4.2.1	Vuorovaikutusdiskurssi.....	33
4.2.2	Valitusdiskurssi.....	37
4.2.3	Uhkadiskurssi.....	42
4.2.4	Valistusdiskurssi	44
4.2.5	Kiitosdiskurssi	47
5	TULOKSET JA POHDINTA	50
5.1	Tulokset.....	50
5.2	Pohdinta ja jatkotutkimus	52
	LÄHTEET	55
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Vuosina 1867–1868 Suomen suuriruhtinaskunnassa koettiin poikkeuksellisen ankara nälänhätä, suuret nälkävuodet. Valtavasti uhreja vaatinut nälkäkatastrofi oli viimeinen rauhanaikainen, koko Suomea koskettanut väestökriisi: nälkään ja sen seurauksena levinneisiin tauteihin kuoli noin kuusi prosenttia Suomen väestöstä. Nälänhätä johtui kansan elinkeinojen yhtäaikaisesti pettämisestä: halla vei sadon, tärkeimmän vientituotteen tervan hinta laski ja tuontivilja kallistui. (Kunnas 2018: 335–338.)

Nälänhädät tuovat yhteiskuntien luokkaerot esiin, ja niin kävi myös suurten nälkävuosien aikana, vaikka suomalainen sääty-yhteiskunta oli jo valmiiksi hierarkkinen ja epätasa-arvoinen. Ravinnon puutteesta kärsi etenkin tavallinen, köyhä kansa, kun taas varakkaammilla ryhmillä oli paremmat edellytykset selvitä kriisistä. (Pitkänen 1991c: 213, 222.) Maisterintutkielmassani perehdyn nälkävuosien epätasa-arvoisiin yhteiskuntarakenteisiin moniäänisyyden käsitteen avulla. Moniäänisyys tarkoittaa sitä, että tekstissä kuuluu vähintään kaksi näkemystä: kertojan ja näkemyksen alkuperäisen esittäjän (Kalliokoski 2005b: 36). Tutkielmani näkökulma, teoriatausta ja menetelmä perustuvat kriittiseen diskurssianalyysin tutkimusperinteeseen.

Tiedotusvälineissä julkaistut tekstit heijastavat yhteiskunnallista ja sosiaalista muutosta, ja niitä tutkimalla voidaan muodostaa kuva yhteiskunnan murrosvaiheista (Fairclough 1997: 73), kuten juuri suurten nälkävuosien kaltaisista valtakunnallisista kriiseistä. Tutkin nälkävuosien aikana suomalaisissa sanomalehdissä julkaistuja paikalliskirjeitä eli lukijakirjeitä, joissa kirjoittajat ympäri Suomen kertoivat uutisia ja kuulumisia omilta paikkakunniltaan (Pallaskallio & Nordlund 2018: 222). 1800-luvun paikalliskirjekulttuuri loi ensimmäisen suomenkielisen, julkisen keskusteluareenan, jossa käytyyn vuoropuheluun kaikki sanomalehtien lukijat sukupuoleen, varallisuuteen tai asemaan katsomatta saattoivat osallistua (Stark 2013: 176).

Paikalliskirjeet olivat tunnusomainen piirre 1800-luvun suomenkieliselle sanomalehdistölle (Kokko 2019b). Niiden perusteella muodostuu kattava kuvan nälänhädän aikana käydystä yhteiskunnallisesta keskustelusta ja sen sisältämisestä, eri ihmisryhmiä koskevista asenteista. Nälkävuosien paikalliskirjeaineisto on moniäänistä, sillä siinä kuuluvat kirjoittajan äänen lisäksi myös paikallisyhteisöjen ja niissä vaikuttavien ihmisten ääni. Moniäänisyys käy ilmi etenkin kirjeiden sisältämisestä

referoinneista, joilla kirjoittajat lainasivat yhteisönsä jäsenten kertomuksia ja diskursseista, joita he tekstinulkoisten äänien avulla toistivat.

Nälkävuosien paikalliskirjeet heijastivat kansan hätää: niissä kuvattiin kirjoittajan havaintoja hänen kotiseutunsa nälänhädän olosuhteista. Kirjeissä kerrottiin esimerkiksi paikkakunnan ravinto- ja kerjäläistilanteesta sekä nälänhätään liittyvistä paikallispoliittisista prosesseista. Nälänhädän pitkittyessä ja pahentuessa myös yhteiskunnan asenneilmapiiri ja yhteiskuntaryhmien väliset suhteet kiristyivät (Häkkinen 1999: 116, 118). Yhteiskunnan polarisoituminen ja tasa-arvoerojen kasvaminen näkyvät myös aineistoni paikalliskirjeissä, jotka välittävät 1860-luvun kriisiajan asenteita ja arvomaailmaa. Lukijakirjemateriaalista hahmottuu käsitys nälkävuosien ajan valtarakenteista ja siitä, ketkä saivat äänensä hädän keskeltä kuuluviin.

Suuret nälkävuodet jäivät historiaan 1800-luvun synkimpänä ajanjaksona. Nälänhätä aiheutti paitsi inhimillistä kärsimystä, myös laajoja taloudellisia ongelmia. Ajanjakso myös kasvatti eri ihmisryhmien välisiä sosiaalisia eroja entisestään. (Pitkänen 1991a: 37.)

1.1 Tutkielman aihe ja merkitys

Maisterintutkielmallani pyrin syventämään ymmärrystä 1800-luvun puolivälin paikalliskirjeilmiöstä, kriisiaikojen sääty-yhteiskunnan valtarakenteista ja rahvaan kansan yhdenvertaistumisen prosesseista, jotka olivat hiljalleen johtamassa kohti modernia, tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa. Kriisiaikojen paikalliskirjemateriaalin tutkiminen lisää tietoutta poikkeusajan ihmisten elämästä ja kriisin keskellä käydystä yhteiskunnallisesta keskustelusta. Nälänhädät kertovat aikansa yhteiskunnallisista, poliittisista ja taloudellisista rakenteista (Pitkänen 1991a: 41), ja siksi niitä kannattaa tutkia: niiden perusteella hahmottuu kuva poikkeusaikojen yhteiskunnasta, jonka eri toimijat yrittivät löytää konsensuksen siitä, miten kriisitilanteeseen ja kansan hätään tulisi reagoida. Historiallisten vallan mekanismien tunnistaminen on tärkeää myös nykyajan näkökulmasta, sillä koko yhteiskuntaa koskettavat kriisit ovat mahdollisia tänäkin päivänä. Myös modernin yhteiskunnan kriisitilanteet voivat horjuttaa yhteiskuntarakenteita ja paljastaa hyvinvoinnin epätasaisen jakautumisen. Nälkävuosien kaltaiset väestökatastrofit ovat uhka yhteiskuntarauhalle, joten valtarakenteiden suojeleminen on valtaapitävien ryhmien intresseissä niin historiallisesti kuin nykyäänkin.

Nälänhätätutkimus muodostaa kuvan tavallisen kansan, ylempien säätyjen ja valtion välisestä vuorovaikutuksesta (Arnold 1988: 3). Kriittisen diskurssianalyysin menetelmillä eri ryhmien vuorovaikutussuhteiden tutkimusta voi vielä entisestään syventää. Kriittisen diskurssianalyysin avulla nälänhädän aineistoja voi tarkastella yhteiskunnallisten valtarakenteiden sekä vallan ylläpitämisen ja oikeuttamisen prosessien näkökulmasta. Moniäänisyyden käsite ja kriittisen diskurssianalyysin menetelmät mahdollistavat nälänhädän epätasa-arvoisuuden tutkimisen myös ääneen pääsyn sekä ääneen pääsyn rajoittamisen ja estämisen kannalta.

Myös 1800-luvun paikalliskirjeilmiö on nykypäivän näkökulmasta merkittävä, sillä paikalliskirjeet ovat ensimmäinen suomenkielisen väestön tuottama tutkimusaineisto, joka on säilynyt meidän päiviimme asti. Paikalliskirjeet olivat myös ensimmäinen vaikuttamisen keino, joka oli kokonaan tavallisen kansan käsissä: paikalliskirjeilmiö mahdollisti alhaalta ylöspäin luodun yhteisöllisyydentunteen, jollaista ei aikaisemmin ollut koettu. (Kokko 2019a: 24–25; 2019b.) Nälkävuosien paikalliskirjeitä ei tietääkseni ole kielitieteellisesti tutkittu, joten tutkielmani syventää käsitystä paikalliskirjeiden nälänhädän aiheista ja siitä, millaisen keskusteluareenan kriisiaikojen sanomalehdet ihmisille tarjosivat. Mitä siellä puhuttiin ja kuka pääsi ääneen? Millaiset valtarakenteet keskustelua ohjasivat tai rajoittivat?

1.1.1 Nälkävuosien Suomi 1867–1868

1800-luvun Suomi oli sääty-yhteiskunta. Vuosisadan alussa perinteinen neljän säädyn järjestelmä – aatelisto, papisto, porvaristo ja talonpojat – alkoi muuttua kaksisäätyiseksi: säätyläisiin ja tavalliseen kansaan eli rahvaaseen. (Tommila 1988a: 27.) Ylemmällä säädyllä tarkoitan koulutettua, varakasta ja syntyperältään ylempään luokkaan kuuluvaa kansanosaa, joka käytti yhteiskunnallista valtaa ja johon nähden alempi sääty oli alisteisessa asemassa. Ylemmällä säädyllä oli myös parhaat mahdollisuudet päästä vaikuttamaan yhteisiin asioihin ja yhteiskunnan puheenaiheisiin. Myös alempan säätyyn kuului hyväosaisia ryhmiä, kuten varakkaita talonpoikia, jotka maanomistajina pääsivät osallistumaan paikalliseen päätöksentekoon (ks. Stark 2013: 162–163). Säätyjen välillä oli myös kriisiajan esiin tuomia varallisuuseroja. Nälkävuosien aikana talolliset olivat säätyläisiä huonommassa asemassa, kuten aineistonikin osoittaa: monet köyhtyneet talonpoikaisperheet joutuivat jättämään kotinsa ja lähtemään kerjuulle. Nälän uhka oli paljon lähempänä varakkaitakin rahvaita kuin säätyläisiä.

Nälkävuosien maaseutuyhteisöissä elintarviketuotantoa hallitsevat ihmiset olivat myös yhteiskunnallisessa valta-asemassa. Maata omistamattomat ryhmät olivat täysin ylempiensä armoilla, varsinkin jos ruoka-apua ei saatu paikallisyhteisön ulkopuolelta. (Häkkinen 1999: 111–112, 114.) Nälkävuosien Suomessa hyvinvointi jakautui niin eriarvoisesti, että nykymittapuulla maa luokiteltaisiin kehitysmaaksi (Kunnas 2018: 350). Vaikka suurista nälkävuosista puhutaan koko maan kattavana kollektiivisenä kriisinä, nälän uhka kosketti nimenomaan rahvasta kansaa. Suomi oli jakaantunut paitsi alueellisesti, myös sosiaalisesti: rahvas kansa kuoli nälkään, kun samaan aikaan monien säätyläisten elämä jatkui lähes ennallaan. Nälkävuosien taloudelliset ongelmat näkyivät myös ylemmän säädyn elämässä, mutta he eivät joutuneet kokemaan samanlaista hätää kuin köyhä kansa ja nälänhädän pitkittyessä monin paikoin myös maata viljelevät talolliset. (Pitkänen 1991b: 173).

Köyhän rahvaan mahdollisuudet selviytyä nälänhädästä olivat heikot. Kun ruoka loppui, vaihtoehtoina olivat köyhäinhoitoon tukeutuminen, kerjuulle lähteminen ja elintarvikkeiden itsenäinen hankkiminen, mikä yleensä tarkoitti ruoan varastamista. (Häkkinen 1999: 122.) Jan Kunnas (2018: 335) päättelee, että jos ravintoa olisi ollut tasaisemmin saatavilla, se olisi riittänyt koko maan asukkaille. Ravinto kuitenkin

jakautui epätasaisesti, ja nälän seuraukset, kuten kasvanut rikollisuus ja maata kiertävät kerjäläisjoukot, johtivat yhteisöllisyyden ja yhteiskuntarauhan horjumiseen. Nälähädät tuovatkin yhteiskunnan luokkaerot esiin ja voivat johtaa alemman luokan järjestäytymiseen. Paikallisyhteisöjen sosiaaliset suhteet, kuten sukulaisuussuhteet ja työnantajien ja palkollisten väliset suhteet olivat kuitenkin vahvat, eivätkä ihmisryhmät kääntyneet toisiaan vastaan. Yhteiskuntarauha siis säilyi nälkävuosienkin läpi (Häkkinen 1999: 111–112), mikä oli valtaapitäville ryhmille eduksi.

1.1.2 Sanomalehtien paikalliskirjeet

1800-luvun puolivälin sanomalehdissä alettiin julkaista paikalliskirjeitä eli lukijakirjeitä, joissa kirjoittajat kertoivat kotipaikkakuntansa uutisia ja kuulumisia. Kirjeissä käytiin läpi arkisia, ihmisten elämänpiiriin kiinteästi kuuluvia asioita, kuten sadon tilannetta, sää tietoja sekä paikallisia tapahtumia ja juoruja. (Pallaskallio & Nordlund 2018: 222–223.) Kirjoittajat ottivat kantaa myös yhteiskunnallisiin asioihin ja valittivat hallinnon tai muiden valtaapitävien toimista (Stark 2013: 151). Sanomalehtien lukijakirjeitä on aiemmin kutsuttu maaseutukirjeiksi, mutta kuten Heikki Kokko (2019a: 12) perustelee, paikalliskirje on kuvaavampi nimitys etenkin 1800-luvun puolivälissä kirjoitetuille kirjeille, koska kirjeitä kirjoitettiin sekä maaseudulta että kaupungeista. Käytän itsekin paikalliskirjeen käsitettä: vaikka suurin osa aineistoni kirjeistä lähetettiin maaseutupitäjistä, paikalliskirje luonnehtii lukijakirjeilmiötä paremmin.

Paikalliskirjeet olivat 1800-luvun suomenkielisen sanomalehdistön ilmiö: ruotsinkielisissä lehdissä niitä julkaistiin vähemmän (Landgren 1988: 373). Paikalliskirjeilmiö kattoi koko maan: lukijakirjeitä lähettivät tuhannet kirjoittajat kahdesta kolmasosasta Suomen pitäjiä (Kokko 2019b). Ensimmäiset paikalliskirjeet julkaistiin 1850-luvulla, ja niistä tuli nopeasti merkittävä osa sanomalehtien uutisaineistoa. 1860-luvulle tultaessa ne olivat jo vakiinnuttaneet paikkansa suomenkielisissä sanomalehdissä. (Landgren 1988: 372; Tommila 1988b: 201).

Paikalliskirjeilmiö uudisti yhteiskunnan valtarakenteita, sillä lukijakirjeiden kautta rahvas sai oman äänensä kuuluviin: lukijoiden tekstejä julkaisemalla sanomalehdet mahdollistivat kansan osallistumisen yhteiskunnalliseen keskusteluun. (Kauranen 2013: 44–45). Paikalliskirjoittajat olivat omalta osaltaan luomassa modernia kansakuntaa, koska heidän avullaan rakentui ensimmäinen julkinen, suomenkielinen ja kaikille avoin keskusteluareena. Kirjoittajia motivoi halu päästä osallistumaan ja vaikuttamaan yhteisiin asioihin. Paikalliskirjekulttuuri tasoitti säätyjen välistä eriarvoisuutta: kirjoittajan yhteiskunnallisella asemalla ei ollut merkitystä, vaan kirjeitä julkaistiin niiden informaatioarvon takia. Kirjeitä kirjoitettiin kaikista yhteiskuntaluokista. Osa paikalliskirjoittajista oli kirjoituskoulutusta saaneita pappeja ja muita viranomaisia, mutta lukijakirjeitä laativat myös tavallista kansaa edustavat, usein itseoppineet kirjoittajat, kuten talonpojat, torpparit ja rengit. (Stark 2013: 147, 151, 160, 177.)

1850-luvulla 60 prosenttia paikalliskirjoittajien tunnetuista lähettäjistä kuului koulutettuun, ylempään säätyyn ja 40 prosenttia oli alemman säädyn edustajia. 1860-luvulla talonpoikaisten kirjoittajien määrä alkoi kasvaa. (Tommila 1988b: 201–202.) Todellisuudessa rahvaan kansan itseoppineita kirjoittajia on saattanut olla enemmänkin, koska suurta osaa kaikista paikalliskirjoittajista ei ole tunnistettu. (Kokko 2019a: 14). Paikalliskirjeet kirjoitettiin usein nimimerkillä, joten kirjoittajien taustoja on jälkikäteen hankala selvittää. Kirjeiden sisällöstä voi kuitenkin usein päätellä, mihin yhteiskuntaluokkaan kirjoittaja kuului. Lähes kaikki paikalliskirjoittajat olivat miehiä, joskin myös naisten kirjoittamia kirjeitä julkaistiin. Naiset olivat kuitenkin kirjoittajissa aliedustettuina, samoin kuin miehet, jotka eivät omistaneet maata. (Stark 2013: 152, 162–163.)

Paikalliskirjeiden merkitys alkoi vähentyä vuosisadan loppua kohti, mutta ne säilyivät sanomalehtien tärkeänä sisältöryhmänä aina 1920-luvulle saakka. Silloin lukijoiden kirjeitä varten perustettiin yleisönosastopalstoja, eikä niitä enää julkaistu muun uutisaineiston seassa. (Landgren 1988: 374; Tommila 1988b: 200.)

1.2 Aikaisempi tutkimus

Tavallisen kansan tuottamiin, yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen pyrkiviin teksteihin perustuvaa kielitieteellistä tutkimusta on julkaistu etenkin 2000-luvulla (Kauranen 2013: 44). Tutkimukset ovat lähestyneet aihettaan nimenomaan kansanihmisten näkökulmasta (Laitinen & Mikkola 2013: 10). Esimerkiksi Taru Nordlund (2012) tutki 1800-luvun kansankirjoittajien aseman ja maailmankuvan muotoutumista modernisoituvassa ja kirjallistuvassa yhteiskunnassa. Alemman säädyn näkemys saa painoarvoa myös omassa tutkielmassani. Paikalliskirjeitä kirjoitettiin kaikista yhteiskuntaluokista, joten vaikka näkökulmani painottuu moniäänisyyden ja vallan rakenteisiin, huomioin analyysissäni niin ruohonjuuritason kuin ylemmän säädynkin näkökulman. 1800-luvun tekstejä on tutkittu myös referoinnin näkökulmasta. Taru Nordlund (2011) on perehtynyt *muka*-partikkelin referointikäytäntöihin ja sen merkityksenmuutokseen 1800-luvulta nykypäivään. Lea Laitinen (2005) tutki 1800-luvun kansankirjoittajien referointikäytäntöjä suhteessa kirjakieleen.

Paikalliskirjemateriaalia on tutkittu paitsi lingvivistisesti, myös vallan näkökulmasta. Ritva Pallaskallio ja Taru Nordlund (2018) tarkastelivat diskurssintutkimuksen ja historiallisen sosiolingvistiikan menetelmin, millaista kielipoliittista valtaa sanomalehtien toimittajat kohdistivat paikalliskirjeisiin osana niiden editointiprosessia. Heidän tutkimuksensa keskeinen käsite oli intertekstuaalisuus, joka on hyvin lähellä tutkielmani moniäänisyyden näkökulmaa. Sanomalehtitoimitusten portinvartijuutta käsittelee myös Laura Stark (2013). Hän (2016) tarkasteli paikalliskirjekulttuuriin liittyviä valtarakenteita myös naiskirjoittajien näkökulmasta. Oman analyysini painottuu kriisiyhteiskunnan vallan prosesseihin, mutta samankaltaiset sääty-yhteiskunnan valtarakenteet ovat vaikuttaneet myös toimittajien kielipoliittisen työn ja kirjoittamisen

sukupuolittautuneisuuden taustalla. Aktiivista paikalliskirjetutkimusta tehdään myös historian tutkimuksen alalla. Paikalliskirjekulttuurin syntyä ja sen marginalisointumista käsittelee Heikki Kokko (2019b, 2021, 2022), joka johti myös Translocalis-paikalliskirjetietokannan kokoamista Tampereen yliopistossa.

Myös nälkävuosista tehdään tuoretta historian tutkimusta. Parhaillaan käynnissä olevassa, kansainvälisessä Heritages of hunger -hankkeessa perehdytään eurooppalaisiin nälänhätiiin ja niihin liittyviin kokemuksiin. Suomesta mukana ovat Kuopion kulttuurihistoriallinen museo, joka tarkastelee 1860-luvun nälkävuosia Pohjois-Savossa sekä Työväen museo Werstas, jonka aiheena on nälkävuosien vaikutukset työväestön elämään. (Kuopion kulttuurihistoriallinen museo 2018.)

Suurin osa nälkävuosien aiheita käsittelevästä tutkimuksesta kuuluu historian tutkimuksen perinteeseen. Nälkävuosia käsittelevään tutkimukseen perehtyminen on ollut hyödyllistä paitsi ajankuvan hahmottamisen, myös kriittisen diskurssianalyysin kannalta: 1860-luvun ihmisten maailmankuvaan ja uskomuksiin tutustuminen on auttanut tunnistamaan ajalle ominaisia näkemyksiä, joita myös oman aineistoni diskurssit toistavat. Tutkimusprosessiani on tukenut etenkin nälkävuosien asenteita ja selitysmalleja tarkasteleva Antti Häkkisen, Vappu Ikosen, Kari Pitkäsén ja Hannu Soikkasen (1991) tutkimus, jonka aineistona ovat olleet mm. sanomalehti- ja perinnetietoaineistoja.

1800-luvun sanomalehtiaineistoihin on perehdytty myös monissa 2000-luvun maisterintutkielmissa. Niistä lähimpänä omaa aihepiiriäni on Riitta Pulkkisen (2016) suomen kielen tutkielma, joka tarkasteli 1870-luvun sanomalehtien kielidiskursseja. Nälkävuosien sanomalehtiaineistoja on käsitelty historian maisterintutkielmissa: Elina Klemola (2005) tutki *Oulun Wiikko-Sanomissa* julkaistuja nälkävuosien tekstejä ja Riina Tiistola (2022) alajärveläisen paikallisyhteisön valtarakenteita mm. lehtikirjoittelun perusteella. Kaisa Kumpulainen (2018) analysoi kuopiolaislehtien hallaan liittyviä diskursseja myös nälkävuosien ajalta.

1.3 Tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkielmani tavoitteena on selvittää, millaisilla moniäänisyyden keinoilla paikalliskirjeissä ylläpidettiin ja oikeutettiin ihmisryhmien välistä epätasa-arvoisuutta. Tutkin, millaisin moniäänisyyden keinoin tekstinulkoiset äänet on paikalliskirjeeseen tuotu, mitä ne sanovat ja millaisissa tehtävissä esiintyvät. Tarkastelen myös, millaisten ihmisryhmien ääniä aineistostani kuuluu ja mikä on ryhmien välinen suhde toisiin ryhmiin: toistuvatko yhteiskunnan epätasa-arvoiset rakenteet myös paikalliskirjeaineistossani? Lähestyn aineistoni moniäänisyyden ja valtarakenteiden välistä suhdetta seuraavien tutkimuskysymysten avulla:

1. Ketkä saavat nälkävuosien paikalliskirjeissä äänensä kuuluviin ja millaisia nälänhädän aiheita äänet toistavat?

2. Millaisia nälähädän diskursseja paikalliskirjeiden moniäänisyydellä rakennetaan?

Kriittinen diskurssianalyysi tarkastelee kielen ja vallan välisiä yhteyksiä (Fairclough 2001: 4). Tutkielmassani pyrin löytämään viitteitä paikalliskirjeissä kuuluvien äänien ja ilmenevien valtaprosessien välisistä suhteista. Moniäänisyyden ja vallan käsitteitä apunani käyttämällä pyrin muodostamaan kuvan siitä, millaisia poikkeusolosuhteissa elävän sääty-yhteiskunnan valtarakenteita paikalliskirjeet toistivat ja millä tavoin nälkävuosien ajan ihmisten ääniä käytettiin etuoikeutettujen ryhmien vallan ylläpitämiseen ja oikeuttamiseen.

Tärkeimmät tutkimusasetelmaani liittyvät käsitteet ovat *moniäänisyys*, *kriittinen diskurssianalyysi*, *diskurssit*, *referointi* ja *valta*. Käsitteiden avulla lähestyn paikalliskirjeaineistoni moniäänisyyden menetelmiä: moniäänisyyden yleisintä keinoa eli referointia ja diskursiivisia tapoja kuten koodinvaihtoa. Diskurssianalyysissäni perehdyn siihen, millaisina kielenkäytön tapoina aineistoni eri diskurssit esiintyvät. Diskurssin käsitteen avulla tutkin, millaisin eri tavoin ja motiivein paikalliskirjeissä rakennetaan käsitystä nälähädästä ja siihen liittyvistä kokemuksista ja millä tavoin diskurssit liittyvät nälkävuosien sääty-yhteiskunnan valtarakenteisiin.

2 MONIÄÄNISYYS JA DISKURSSIT

2.1 Moniäänisyys

Moniäänisyys eli polyfonia tarkoittaa kielenkäyttötilannetta, jossa esiintyy vähintään kaksi näkemystä (Virtanen 2015: 13). Moniäänisissä teksteissä kertoja toistaa jonkun muun aikaisemmin tuottamaa sisältöä irrottamalla sen alkuperäisestä kontekstistaan ja siirtämällä osaksi omaa esitystään. Uudessa kontekstissa muualta lainattu sisältö saa myös uuden tulkinnan. (Kalliokoski 2005b: 9–10.) Moniäänisyyden käsite on peräisin Mihail Bahtinilta, joka kehitti sen kirjallisuudentutkimuksen työkaluksi (Fløttum 1990: 161). Bahtinin (1987: 88–89) mukaan sanat eivät itsessään kannata merkityksiä eivätkä kuulu käyttäjilleen. Niiden merkitys muodostuu vuorovaikutuksessa ympäröivään todellisuuteen ja sen kielenkäyttötilanteisiin. Jos sanat ovat peräisin jonkun toisen tuottamasta esityksestä, niihin sisältyy myös alkuperäisen kielenkäyttötilanteen sävyjä. Silloin sanat ovat jonkun muun sanoja. Sanat voivat olla myös kielenkäyttäjän itsensä omaisuutta, koska hänen käytössään niihin tarttuu piirteitä hänen omasta ilmaisustaan. Jokaisen kielenkäyttäjän yksilölliset sanat ja niistä muodostuvat ilmaukset ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden kielenkäyttäjien sanojen ja ilmausten kanssa. Vuorovaikutussuhteen takia kaikessa kielenkäytössä kuuluvat myös aikaisempien kielenkäyttökontekstien äänet, joten kaikki kielenkäyttö on luonteeltaan moniäänistä.

Moniäänisyys sisältää kaikki muodot, joilla viitataan johonkin toiseen kielenkäyttötilanteeseen (Kalliokoski 2005b: 36.) Selkeimmin moniäänisyys ilmenee referoinneissa, mutta se voi näkyä myös kielellisissä ilmauksissa, jotka osoittavat, että kirjoittajan ääni on vaihtunut jonkun muun tahon ääneksi. Äänien ja niiden toistamien näkökulmien tunnistaminen vaatii vastaanottajalta niihin liittyvien kontekstien tuntemista. (Fairclough 2003: 39.)

Aiemman esityksen uudelleen esittäminen on paitsi moniäänisyyden, myös intertekstuaalisuuden eli tekstienvälisyyden ominaisuus. Molempia käsitteitä käytetään

tekstien välisen vuorovaikutuksen tutkimiseen. Intertekstuaalisuus on tekstien vuorovaikutukseen viittaava yläkäsite, ja moniäänisyys on sen yksi muoto. (Kalliokoski 2005b: 10.) Moniäänisyyden käsite on hyödyllinen varsinkin tekstien sisäisen vuorovaikutuksen tutkimuksessa, koska sen avulla voi tarkastella paitsi tekstinulkoisia ääniä, myös kirjoittajan ääntä ja sen suhdetta muihin ääniin ja niiden esittämiin näkemyksiin (Virtanen 2015: 43). Intertekstuaalisuuden käsitteä puolestaan käytetään etenkin genrejen eli tekstilajien tutkimuksessa (Solin 2006: 73). Intertekstuaalisuus jaetaan avoimeen eli näkyvään ja perustavaan eli konstituoivaan intertekstuaalisuuteen. Näkyvä tekstienvälisyys viittaa johonkin tiettyyn, olemassa olevaan tekstiin, ja se voi ilmetä esimerkiksi referointeina. Konstituoiva tekstienvälisyys eli interdiskursiivisuus tarkoittaa tekstin suhdetta eri tekstilajeihin ja diskursseihin. (Fairclough 1992: 85; ks. myös Shore 2005: 48–49.)

Moniäänisissä teksteissä on, kertojan ja vastaanottajan lisäksi, kolmaskin osapuoli: tekstin ulkopuoliset äänet (Virtanen 2015: 45–46). Kirjoittaja on vuorovaikutuksessa sekä lukijan että tekstinulkoisten äänien kanssa (Kalliokoski 2005b: 10). Eri äänien toistamat näkemykset voivat erota toisistaan voimakkaastikin, jolloin kanssikäymiseen saattaa sisältyä myös erimielisyyden aiheuttamia jännitteitä. Äänien erilaisuus voi viitata myös siihen, että niiden taustalta kuuluvat diskurssit ovat keskenään ristiriitaiset. (Fairclough 2003: 48, 54.) Tekstinulkoiset äänet eivät ole kielenkäyttölanteiden aktiivisia osapuolia, eikä niillä ole niin näkyvää roolia kuin tekstin ensisijaisilla osallistujilla. Äänet kuitenkin pääsevät osallistujarooliin toimiessaan esimerkiksi kertojan viestinnän apuvälineinä, joten nekin osallistuvat omalta osaltaan kielenkäyttölanteiden muotoilemiseen. (Linell 2009: 99–100.)

Intertekstuaalisuuden näkökulmasta tekstinulkoiset äänet edustavat avointa tai perustavaa intertekstuaalisuutta. Per Linell (2009: 100, 102–103) luokittelee tekstinulkoiset osapuolet *täsmällisiin* eli *spesifeihin* ja *yleistettyihin* eli *abstrakteihin* ääniin. Täsmällisten äänien alkuperä on yksilöitävissä johonkin tiettyyn tahoan, kuten johonkin henkilöön tai yhteisöön. Äänien lähteet ovat todellisia, nimettyjä yksilöitä tai ryhmiä, mutta yleistettyjen äänien alkuperä on abstraktimpi: ne voivat olla esimerkiksi ympäröivän kulttuurin tai yhteisön vakiintuneita näkemyksiä tai yleisesti hyväksytyjä normeja. Yleistetyt äänet perustuvat usein enemmän yhteiseen tietoisuuteen kuin joihinkin selviin kieliopillisiin merkkeihin. Niitä voi kuitenkin ilmaista myös kieliopillisesti esimerkiksi passiivilauseilla tai typografisesti lainausmerkeillä, jotka ottavat etäisyyttä lainattavaan asiaan: ne eivät lainaa kenenkään ääntä vaan enemmänkin jotakin toista diskurssia. Kirjoittajan on usein helpompi haastaa yleistettyjen äänten näkemyksiä kuin nousta yksilöityä, tiedossa olevaa tahoaa vastaan.

Geoff Thompson (1996: 507–5011) jakaa tekstissä ulkopuoliset äänet viiteen ryhmään: kirjoittajan omaan ääneen, määriteltyihin ääniin, määrittelemättömiin ääniin, yhteisön ääniin (esim. sanalaskut, sanonnat) sekä ääniin, joiden määritteleminen ei ole mahdollista tai tarpeellista (esim. retoriset kysymykset, välihuomautukset). Määrittelemättömien äänen ymmärtäminen vaatii kertojalta ja vastaanottajalta jonkinlaista jaettua tietoutta ympäröivästä kulttuurista ja sen arvoista. Kirjoittajan ääni ja määritellyt

äännet vastaavat Linellin täsmällisiä ääniä ja loput kolme ryhmää yleistettyä ääntä. Jäottelen aineistoni tekstinulkoiset äänet Linellin tavoin määriteltyihin ja yleistettyihin ääniin, jotka vastaavat avointa ja perustavaa intertekstuaalisuutta. Käytän luokittelun apuna myös Thompsonin ääniryhmiä.

2.2 Referointi

Kirjoitetun tekstin moniäänisyys näkyy selvimmin referointeina. Kielitieteessä referointi tarkoittaa jonkun muun tuottaman kielellisen esityksen lainaamista siten, että lainatun eli referoidun osan voi erottaa muusta sisällöstä (Kalliokoski 2005b: 10; VISK § 1457). Jos mikään kielellinen keino ei osoita, että tekstinosa on lähtöisin jostakin muusta kontekstista, kyse ei ole referoinnista (Koski 1985: 70). Referoinnilla kirjoittaja ilmaisee, että sisältö on jonkin tekstinulkoisen lähteen tuottamaa eikä edusta hänen omaa ääntään (Kuiri 1984: 1). Toisaalta kirjoittaja voi referoida myös itseään: jotakin mitä on itse aikaisemmin kirjoittanut, sanonut tai ajatellut (Shore 2005: 47; VISK § 1457). Referointi sisältää tyypillisesti kaksi osaa, johtoilmauksen ja referaatin. Referaatti on kertomus jostakin kielenkäyttötilanteesta, jota johtoilmaus kuvailee esimerkiksi nimeämällä tahon, jolta lainaus on peräisin.

Johtoilmaukselliset referaatit jaetaan suoraksi ja epäsuoraksi esitykseksi sen mukaan, kuinka täsmällisesti kertoja lainatun asian esittää. Ne ovat etenkin kirjoitetulle kielelle tyypillisiä piirteitä. (VISK § 1459.) Sanatarkka referointi on suoraa esitystä, kun taas epäsuora esitys on kertojan tiivistelmä tai yhteenveto referoitavasta tilanteesta (Leech & Short 2007: 255). Epäsuora esitys korostaa kertojan ääntä ja näkökulmaa: hän hallitsee kerrontaa ja siinä esiintyviä henkilöitä. Suoraa esitystä käyttämällä kertoja ainakin jossain määrin luopuu vallastaan. (Kalliokoski 2005b: 17–19.)

Geoffrey Leechin ja Mick Shortin (2007: 260) puheen ja ajattelun esittämisen jatkumo kuvaa kertojan ja alkuperäisen esittäjän välistä suhdetta. Jatkumo etenee vapaasta suorasta esityksestä kertojan omaa esitystä kuvaavaan kerrontaan seuraavasti:

Vapaa suora esitys

Suora esitys

Vapaa epäsuora esitys

Epäsuora esitys

Puheaktin tiivistelmä

Kerronta

Kaija Kuiri (1984: 23–24) tarkastelee jatkumon referoinnin tapoja niiden abstraktiuden näkökulmasta, Jyrki Kalliokoski (2005b: 17–18) puolestaan kertojan kontrollin kannalta. Kutsun jatkumoa Kuirin tavoin referoinnin abstraktiusjatkumoksi (ks. Kuiri

1984: 23). Se alkaa referoinnin konkreettisimmasta muodosta, vapaasta suorasta esityksestä, joka esittää lainatun sisällön sanatarkasti eikä sisällä johtoilmausta. Myös suora esitys vastaa muodoltaan alkuperäistä esitystä, mutta sen johtoilmauksessa kuuluu kertojan ääni. (Kuiiri 1984: 24.) Kertojan valta on heikoin jatkumon yläpäässä, mutta mitä vähemmän referaatti muistuttaa alkuperäistä esitystä, sen suuremmaksi kontrolloinnin keinot kasvavat (Kalliokoski 2005b: 17). Epäsuora esitys on jatkumon ensimmäinen referoinnin tapa, joka toistaa alkuperäisestä esityksestä vain sisällön, mutta ei muotoa (Kuiiri 1984: 24). Puheaktin tiivistelmästä alkaen alkuperäisen esityksen sisältökään ei enää kuulu, ja kun teksti ei enää sisällä muita ääniä kuin kertojansa, on kyseessä yksiaäninen kerronta. (Koski 1985: 70; Leech & Short 2007: 260, 318–324.)

Suora esitys noudattelee alkuperäisen kielenkäyttötilanteen syntaktisia ja leksiikkaalisia piirteitä (Leech & Short 2007: 257). Sen johtoilmaus ja referaatti erotetaan välimerkeillä, kuten kaksoispisteellä, lainausmerkeillä tai ajatusviivalla. (Kuiiri 1984: 3.) Epäsuoran esityksen referaattiosa on syntaktisesti alisteinen johtoilmaukselleen (Mäntynen 2005: 273). Referaatissa on deiktisiä elementtejä, jotka osoittavat, kenen näkökulmasta se esitetään. Jos kirjoittaja kuvaa tapahtumia omasta näkökulmastaan, deiktiset viitepisteet vastaavat kirjoitushetkeä; jos näkökulma on alkuperäisen kertojan, viitepisteet viittaavat alkuperäiseen kielenkäyttötilanteeseen. Epäsuoran esityksen deiktiset elementit viittaavat referointihetkeen eli kirjoittajan näkökulmaan. Deiktiset viitepisteet eli persoona- ja demonstratiivipronominit, proadverbit ja tempukset ovat kuitenkin aina kirjoittajan itsensä valitsemia, eli ne eivät automaattisesti asemoidu kenenkään näkökulman mukaisiksi. (Kuiiri 1984: 99–101; VISK § 1467.)

Kuiiri (1984: 101) laskee varsinaisiksi epäsuoriksi esityksiksi vain sellaiset referaatit, jonka viitepisteissä on tapahtunut muutosta. Jos viitepisteet eivät muutu, referaatti on suoran ja epäsuoran esityksen välimaastoon sijoittuva neutraali esitys. Muotonsa puolesta neutraalit esitykset voisivat olla niin suoria kuin epäsuoria esityksiä. Niiden referaattiosa alkaa yleensä epäsuoraan esityksen piirteisiin kuuluvalla *että*-sivulauseella, mutta viitepisteet eivät ole muuttuneet vastaamaan kertojan näkökulmaa. Toisaalta niistä puuttuu myös suoran esityksen tuntomerkki eli jokin välimerkki. Kirjoitetun tekstin neutraalit referaatit voi laskea epäsuoran kerronnan keinoiksi, koska tunnusmerkkien puutteen takia lukijalla ei ole syytä päätellä niitä suoriksi esityksikään. (Kuiiri 1984: 96–97, 102.) Suoran ja epäsuoran esitysten väliin jää myös etenkin puhutussa kielessä yleinen sekaesitys. Sen referaattiosan viitepisteet vaihtelevat referoidun tilanteen ja kirjoitustilanteen välillä. (Kuiiri 1984: 102–104.) Sekaesityksen määritelmässä on hajontaa, ja neutraali esitys saatetaan laskea sekaesityksen piirteeksi (vrt. Koski 1985: 72; VISK § 1466). Kuiiri (1984: 103–104) kuitenkin erottaa nämä referointitavat omiksi ryhmikseen. Käytän itsekin tutkielmassani täsmällisempää termiä *neutraali referaatti*, koska *sekaesitys* saattaa näkökulmasta riippuen sisältää useita erilaisia referoinnin lajeja.

Suora ja epäsuora esitys eri muotoineen ovat referoinnin universaaleja keinoja. Suomen kielessä referoidaan paitsi niillä, myös lukuisilla muilla referoinnin tavoilla.

Taulukko 1 perustuu Kaija Kuirin (1984: 1) esitykseen suomen kielessä esiintyvistä referoinnin lajeista.

TAULUKKO 1 Suomen kielen referaatin lajit (Kuiri 1984: 1)

1. Suora esitys	Mies vaikeroi: "Anelen ruokaa."
2. Epäsuora esitys	Mies kertoi, että hän aneli ruokaa.
3. Referatiivirakenne	Mies kertoi anelevansa ruokaa.
4. Infinitiivirakenne	Pyysin miestä anelemaan ruokaa.
5. Translatiivirakenne	Mies sanoi ruokaa hyväksi.
6. Essiivirakenne	Mies piti ruokaa hyvänä.
7. Teonnimirakenne	Mies kertoi ruoan anelemisesta.
8. Kuulemma- ja muka-sanojen avulla referointi	Naapuripitäjässä on kuulemma ruokaa.
9. Kuulua- ja pitää-verbeillä referointi	Naapuripitäjässä kuuluu olevan ruokaa.
10. Jonkun mielestä ja jonkun mukaan -rakenteilla referointi	Miehen mukaan hän on saanut ruokaa.
11. Elatiivilla referointi	Miehestä ruokaa oli liian vähän.
12. Tempusten, erityisesti pluskvamperfektin referatiivinen käyttö	Mies oli ollut kerjuulla myös naapuripitäjässä.

Suomen kielelle tyypilliset referoinnin tavat eli taulukon referointilajit 3–12 sijoittuvat Leechin ja Shortin abstraktiusjatkumolla epäsuoran esityksen ja puheaktin tiivistelmän väliin: mitä lausemaisempi rakenteen referaattiosa on, sitä lähempänä se on jatkumon epäsuoraa esitystä. (Kuiri 1984: 24–25).

Varsinaisiksi referoinneiksi lasketaan usein vain sellaiset lainaukset, jotka toistavat alkuperäisen esityksen kielellisen sisällön. Jos tieto ilmoitetaan muualta kuulluksi esimerkiksi *kuulua-* tai *pitää-*verbeillä tai jos referaatti ei viittaa kielelliseen toimintaan vaan esimerkiksi ajatteluun, kaikki tutkijat eivät pidä sitä varsinaisen referoinnin keinona (vrt. Kuiri 1984: 29, 48; Koski 1985: 73–75). Omassa analyysissäni pidän referointeina kaikkia taulukon 1 referoinnin lajeja, joiden lisäksi laskeen mukaan myös vapaan suoran esityksen sekä suoran ja epäsuoran esityksen välimaastoon sijoittuvat referoinnit. Nähdäkseni kaikki nämä referoinnin lajit ovat paitsi moniäänisiä, myös riittävästi alkuperäiseen esitykseen palautuvia ollakseen tutkielmani kannalta hyödyllisiä. Abstrakteilla rakenteilla referoidut äänet, etenkin yhteisön ääntä kaiuttava kuulopuheen referointi, ovat aineistossani hyvin yleisiä. Menettäisinkin suuren osan paikalliskirjeiden äänistä, jos tulkitsisin referoinnin käsitettä liian tiukasti. Leechin ja Shortin jatkumon abstrakteimmat kerronnan muodot, puheaktin tiivistelmän ja kerronnan, rajaankin kuitenkin analyysini ulkopuolelle, sillä niissä kuuluu vain kertojansa ääni. Kerrontaa tai puheaktin tiivistelmää, eli kommunikaatiotilanteen kuvausta ilman että sen sisälöstä kerrotaan mitään, ei suomen kielessä yleensä pidetä referoinnin keinona. (VISK § 1457; vrt. Kuiri 1984: 21–22, 28; Shore 2005: 64).

2.3 Diskurssit

Diskursseilla on kaksi ulottuvuutta. Toisaalta ne viittaavat sosiaaliseen toimintaan eli ihmisten väliseen vuorovaikutukseen, toisaalta johonkin aiheeseen liittyviin vakiintuneisiin kielenkäytön keinoihin eli yhteisöllisiin ja yleisesti hyväksytyihin tapoihin, joilla jostakin aiheesta tuotetaan tietoa. (Fairclough 1997: 31). Kaikki diskursiivinen toiminta on kytköksissä tekstiin, sitä ympäröivään yhteiskuntaan ja niiden välillä vaikuttavaan diskurssikäytäntöön eli tekstin tuottamisen ja kuluttamisen tapoihin (Fairclough 1992: 4). Sosiaalisen kytköksensä takia diskursseilla on suuri rooli yhteiskunnan valtarakenteiden muodostamisessa, ylläpitämisessä ja eri ryhmien välisissä valtataisteluissa: yhteiskunnallista valtaa käytetään diskurssien avulla ja yhteiskuntaluokkien väliset valtasuhteet säädetään diskursseissa. Yhteiskunnan valtarakenteet vaikuttavat myös diskursseihin, niiden järjestäytymiseen ja ideologiseen sisältöön. (Fairclough 2001: 33–34, 39.)

Yhteiskunnallinen valta on yleensä institutionaalista. Instituutioiden sisällä on omat valtaeliittinsä, joilla on eniten päätös- ja sananvaltaa ja parhaat mahdollisuudet esittää näkemyksiään julkisesti. Yhteiskunnallista valtaa pääsevät käyttämään ryhmät, jotka ovat muihin ryhmiin nähden etuoikeutetussa asemassa: heillä on esimerkiksi varallisuutta, arvostettu asema yhteisössä ja mahdollisuus kouluttautumiseen. Valtasemansa turvin etuoikeutetut ryhmät pystyvät kontrolloimaan muita ryhmiä ja vaikuttamaan niiden asenteisiin ja arvostuksiin. Valtaa käyttävillä on myös erilaiset edellytykset päästä vaikuttamaan yhteiskunnan diskursseihin kuin alistetussa asemassa olevilla ryhmillä. (van Dijk 1993: 254–255.) Yhteiskunnan institutionaalinen valta ja sen keskittyminen olivat myös 1800-luvun hierarkkisen yhteiskunnan todellisuutta, joskin 1800-luvun valta oli nykypäivään verrattuna jakautunut epätasaisemmin: sääty-yhteiskunnan valtarakenteisiin pääsivät vaikuttamaan lähinnä syntyperänsä takia etuoikeutetut ryhmät. Rahvaan kansan mahdollisuudet vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin olivat huonommat kuin nykypäivän alisteisilla ryhmillä, koska suurimmalla osalla ei ollut pääsyä poliittiseen päätöksentekoon tai edes tilaisuutta liittyä sen ympärillä käytyyn keskusteluun. 1800-luvun yhteiskunnassa alisteisessa asemassa olivat etenkin naiset ja tilattomat miehet. (Stark 2013: 162–163, 171.)

Yhteiskunnallinen keskustelu muodostuu erilaisista yhteiskunnallisten rakenteiden ja valtasuhteiden muovaamista diskursseista, joiden keskinäinen järjestys vaihtelee. Toisinaan jokin diskurssi nousee muita voimakkaammaksi, ja jossakin vaiheessa joku muu diskurssi syrjäyttää sen. (Pietikäinen 2008: 199.) Diskurssijärjestys tarkoittaa tällaista yhteisön kielenkäyttötapojen luomaa, yhteiskunnan valtasuhteiden muotoilemaa verkostoa, joka koostuu yhteisön keskeisimmistä diskursseista. (Fairclough 1997: 77.) Diskurssien sisäisten ja keskinäisten rakenteiden muuttuminen uhkaa etuoikeutettujen ryhmien valta-asemaa, joten on heidän etujensa mukaista pyrkiä suojelemaan diskursseja ja ylläpitämään diskurssijärjestyksen rakenteita. Diskurssien suojeleminen hallitsee myös yhteiskunnallisia suhteita ja pitää ne tiukasti valtaeliitin käsissä. Etuoikeutetut ryhmät hallitsevat diskurssien sisäistä ja keskinäistä valtaa

valvomalla ja rajoittamalla alisteisempien ryhmien osallisuutta diskursseihin. Osallistumista voidaan rajoittaa kontrolloimalla diskurssien sisältöä, vaikeuttamalla osallistujien välisten suhteiden muodostumista ja rajaamalla aiheita, joihin osallistuminen on ylipäättään mahdollista. (Fairclough 2001: 30–31, 38–39.)

Tutkielmassani keskityn aineistossani esiintyviin diskursseihin ja siihen, millä tavoilla ne näyttäytyvät, mikä niiden tarkoitus on ja miten ne toimivat suhteessa toisiinsa. Huomioin myös diskurssijärjestyksen käsitteen eli sen, millaisista erilaisista diskursseista sanomalehtien sivuilla käyty yhteiskunnallinen keskustelu muodostuu ja millä tavalla diskurssit ovat toisiinsa nähden järjestäytyneet.

3 AINEISTO JA MENETELMÄT

3.1 Aineisto ja sen rajaaminen

Suurina nälkävuosina 1867–1868 suomenkielisissä sanomalehdissä julkaistiin lähes 3000 paikalliskirjettä (Kokko 2023). Valtava kokonaisuaineisto vaati rajaamista, joten tutkielmani aiheen mukaisesti valitsin omaan aineistooni vain sellaiset kirjeet, joiden sisältö käsittelee kirjoittajansa ja tekstissä kuuluvien muiden äänien kokemuksia nälänhädästä. Kirjeiden sisältöä tarkastelen siltä osin, kun sen liittyy nälänhätään. Ajallisesti aineistoni ajoittuu huhtikuuhun 1868. Nälkäkriisi oli keväällä 1868 pahimmillaan, kulkutaudit alkoivat levitä aliravitun kansan keskuudessa ja kuolleisuus kasvoi jyrkästi (Häkkinen 2019: 155). Nälkävuosien epätoivo näkyy selvimmin nälkäkeväänä julkaistuissa paikalliskirjeissä, jotka on kirjoitettu tilanteessa, kun ruokavarastot olivat tyhjät ja kesän viljelykauteen oli vielä aikaa.

Vuonna 1868 Suomessa julkaistiin kahdeksaa suomenkielistä sanomalehteä (Landgren 1988: 282), joista valitsin aineistooni kolme: turkulaisen *Sanomia Turusta*, kuopiolaisen *Tapion* ja oululaisen *Oulun Wiikko-Sanomia*. Nälkävuosien Suomi oli jakautunut kahtia köyhään pohjoiseen, jossa kärsittiin pahimmista kadoista ja rikkaampaan etelään, jonka elintarviketilanne vain vähän normaalivuotia huonompi. Nälänhädän ilmiöt, kuten vaeltavat kerjäläisjoukot, työttömyys ja taloudelliset ongelmat kuitenkin näkyivät kaikkialla Suomessa, myös niillä paikkakunnilla, joissa varsinaista nälkää ei jouduttu kärsimään. (Häkkinen 1999: 113–114.) Lehtiaineistoa maantieteellisesti rajaamalla saan työhöni lukijakirjeitä ja niiden välittämiä mielialoja sekä etelästä, pohjoisesta että siltä väliltä: Varsinais- ja Pohjois-Suomesta sekä Savosta.

Ajallisen ja maantieteellisen rajauksen lisäksi karsin aineistoani kirjeiden pituuden perusteella. Rajasin pois pisimmät ja lyhimmat kirjeet, siten että aineistoon jääneiden kirjeiden pituudessa ei ole suurta eroa. Kirjeiden keskimääräinen pituus on reilu 300 sanaa: lyhin kirje on vähän alle 200 sanaa, ja pisin yli 500-sanainen. Loput kirjeet sijoittuvat melko tasaisesti näiden väliin. Näillä kriteereillä sain aineistoni

rajattua 19 paikalliskirjeeseen. Kymmenen kirjettä on julkaistu *Oulun Wiikko-Sanomissa*, viisi *Sanomia Turusta* -lehdessä ja neljä *Tapiossa*. 1860-luvun laajalevikkisin sanomalehti oli *Sanomia Turusta*, ja Pohjois-Suomen lehdistä suurin levikki oli *Oulun Wiikko-Sanomilla*. (Landgren 1988: 286–287). Suurimmat viljakadot osuivat puolestaan Vaasan, Kuopion ja Oulun lääneihin (Häkkinen 1999: 113). Suurin osa aineistoni kirjeistä, 15 kappaletta, on julkaistu katoalueen lehdissä eli *Oulun Wiikko-Sanomissa* ja *Tapiossa*, joten aineistossani on eniten kirjeitä pahimmasta nälästä kärsiviltä alueilta.

Paikalliskirjeitä kirjoitettiin etenkin maaseutupitäjistä (Kokko 2019b), ja aineistossanikin on vain yksi isosta kaupungista – Tampereelta – lähetetty kirje. Kirjeet on kirjoitettu eri paikkakunnilla, paitsi kolme kirjettä, jotka on lähetetty Kärämäeltä. Niillä on kaksi eri kirjoittajaa, joten yhteensä kirjoittajia on 18: kaksi kirjettä on saman kirjoittajan käsialaa. Kaikki aineistoni kirjeiden kirjoittajat ovat luultavasti olleet miehiä, kuten paikalliskirjoittajat yleensäkin (ks. Stark 2013: 159–160). Suurin osa kirjeistä on kirjoitettu nimimerkillä tai nimettömästi, joten kirjoittajien henkilöllisyys ei ole tiedossa. Heidän taustajaan voi ainakin jossain määrin päätellä kirjeiden sisällön perusteella. Translocalis-tietokanta ilmoittaa kunkin kirjeen kirjoittajan nimen, ammatin ja luottamustoimet, mikäli ne ovat tiedossa. Aineistoni kirjoittajista tunnetaan kuusi henkilöä. Heissä on kolme kirkkoherraa, yksi itseoppinut toimittaja (ks. Kirjastovirma) sekä kaksi talonpoikaistaustaista, hieman koulutusta saanutta miestä, joista toinen oli talollinen eli tilansa omistava maanviljelijä (ks. Alkuopetus 1918: 3) ja toinen torpparitaustainen eli lähtöisin maata omistamattomasta luokasta. Jälkimmäinen oli hankkinut koulutusta aikuisena ja kohonnut sen turvin korkeampaan yhteiskunnalliseen asemaan, vaikka luokkanousu ei vielä 1800-luvun puolivälissä ollut yleistä. (Kokko 2016: 62–66.) Papisto kuului syntyperänsä, koulutuksensa ja asemansa puolesta ylempään säätyyn, mutta loput kirjoittajista luullakseni edustivat, kouluttautumisestaan huolimatta, tavallista kansaa, joskin sen ylimpiä kerrostumia. Luultavasti suuri osa muistakin aineistoni paikalliskirjoittajista on kuuluneet yhteiskunnan hyväosaisiin: heillä oli mahdollisuus osallistua nälkävuosina käytyyn julkiseen keskusteluun, toisin kuin luku- ja kirjoitustaidottomalla köyhällä kansalla.

Tutkielmani aineisto on digitoituna Kansalliskirjaston Translocalis-palvelussa (Kokko 2023). Kirjeissä ei ole kuvitusta, kuten ei tuon ajan sanomalehdissä yleensäkkään. Ne on painettu fraktuuralla, joka oli 1800-luvun suomenkielisten sanomalehtien yleisin kirjasintyyppi. (ks. Landgren 1988: 380.) Koukeroinen fontti vaikeuttaa aineiston lukemista, joskin kirjeistä on olemassa myös konekäännetyt versiot. Konekäännösten mahdollisten virheiden varalta olen käyttänyt aineistoni analyysissä rinnakkain alkuperäisiä ja konekäännettyjä kirjeitä.

3.2 Menetelmä

Tutkielmani perustuu moniäänisyyden ja vallan käsitteille. Niiden avulla tarkastelen, millaisia yhteiskunnan valtarakenteita paikalliskirjeet toistivat ja miten nälkäkriisi

vaikutti vallan tasapainoon ja ihmisryhmien välisiin suhteisiin. Fokukseni on paikalliskirjeissä kuuluvissa äänissä ja niiden diskursiivisissa tehtävissä. Analyysini keskittyy tekstinulkoisiin ääniin ja niiden suhteeseen kirjoittajan ääneen. Lukijan roolia tarkastelen siltä osin, kun se on vuorovaikutuksessa paikalliskirjeen muiden äänien kanssa. Tutkielmani menetelmä on kieliopillinen ja perustuu Isoon suomen kielioppiin (VISK). Tutkin paikalliskirjeiden moniäänisyyttä tekstianalyysin keinoin, eli perehdyn paitsi kirjeiden muotoon, myös niiden kantamiin merkityksiin (ks. Fairclough 1997: 79). Tutkielmani teoreettinen viitekehys, kriittinen diskurssianalyysi, ohjaa myös aineistoni analyysia. Näkökulmani aineistoni tulkintaan on kriittinen. Analyysissäni kiinnitän huomiota aineistossani esiintyviin yhteiskunnallisen vallan prosesseihin, jotka ylläpitävät ja oikeuttavat eriarvoista yhteiskuntarakennetta.

Jaottelen paikalliskirjeiden äänet määriteltyihin ja yleistettyihin ääniin sen mukaan, kuuluvatko ne jollekin todelliselle puhujalle tai puhujaryhmälle vai ovatko ne merkki jostakin nälänhädän diskurssista. Jako määriteltyihin (eli yleensä referoituihin) ja yleistettyihin (referoinnin lisäksi myös muilla moniäänisyyden keinoilla ilmaistuihin) ääniin perustuu Per Linellin (2009: 100, 102–103) äänien lähteen luokitteluun. Määriteltyjen äänien analyysissä tunnistan kielellisiä keinoja, joilla kirjoittajat osoittavat lainaavansa tekstinulkoisia ääniä. Tarkastelen, mitä äänet sanovat, miten ne on tekstiin tuotu, millaisessa viestinnällisessä tehtävässä ne toimivat ja mikä on niiden suhde tekstin muihin ääniin. Äänet kuuluvat useimmiten referoinneissa, joita tunnistan Kaija Kuirin (1984: 1) referoinnin lajien avulla. Luokittelen äänet eri ääniryhmiin niiden alkuperäisen esittäjän yhteiskunnallisen aseman perusteella. Käsittelen ääniryhmiä suhteessa Geoffrey Leechin ja Mich Shortin (2007: 260) puheen esittämisen jatkumoon eli siihen, kuinka konkreettisia tai abstrakteja referoinnin keinoja kirjoittaja kunkin ryhmän kohdalla suosii ja mitä valitut keinot kertovat kirjoittajan ja alkuperäisen esittäjän välisestä valtasuhteesta.

Yleistettyjä ääniä tutkin kriittisen diskurssianalyysin menetelmin. Kriittinen diskurssianalyysi on yhdistelmä kielitieteellistä ja yhteiskuntatieteellistä näkökulmaa (Pietikäinen 2008: 192). Se tutkii kielenkäytön ja yhteiskunnan välistä suhdetta tarkastelemalla kielen sosiaalista käyttöä, yhteiskunnan valtasuhteita sekä niiden välisiä yhteyksiä (van Dijk 1993: 253). Tutkimus keskittyy yhteiskunnallisiin ongelmiin, etenkin vallan väärinkäytöstä johtuvaan yhteiskunnalliseen epätasa-arvoon (Solin 2012: 558) sekä siihen, mikä on diskurssien rooliin valtarakenteiden ylläpidossa ja oikeuttamisessa (Fairclough 1997: 76). Kriittisen diskurssianalyysin tavoitteena on herättää yhteiskunnallista keskustelua ja pyrkiä sitä kautta parantamaan yhteiskunnan tilaa (Pietikäinen 2008: 193).

Kirjoitettu teksti on tehokas väline, jolla voi vaikuttaa yhteiskunnan asenneilma-
piiriin. Se mahdollistaa hienovaraisen suostuttelun ja suoranaisen manipuloinnin kei-
not, joilla etuoikeutetut ryhmät pyrkivät vahvistamaan asemaansa tai oikeuttamaan
alisteisten ryhmien kontrollointia. Kriittinen diskurssianalyysi on kiinnostunut teks-
teissä ilmenevistä diskursiivisista menetelmistä, jotka viittaavat etuoikeutettujen ryh-
mien kontrolloivaan ja vaikuttamiseen tähtäävään vallankäyttöön. (van Dijk 1993:

254–256.) Paikalliskirjeet olivat arkisia, helposti lähestyttäviä tekstejä, joita luettiin eri yhteiskuntaluokista ympäri Suomen. Saavutettavuutensa takia ne olivat tehokas väylä myös enemmän tai vähemmän hienovaraiseen mielipideilmaston muokkaamiseen. Kriittisessä diskurssianalyysissäni etsin merkkejä diskursiivisista keinoista, jotka ylläpitävät ja oikeuttavat hyväosaisten ryhmien valtaa. Tutkin, millä tavalla ja mihin tarkoitukseen diskursseja käytetään ja millainen diskurssien keskinäinen suhde on.

Analysoin aineistoni diskursseja paikalliskirjeen viestintätilanteen näkökulmasta. Kiinnitän huomiota kirjoitusten viestinnälliseen kokonaisuuteen, jota tarkastelen suhteessa tekstin sisältöön, diskurssikäytäntöön eli tekstin tuottamisen ja kuluttamisen tapoihin sekä sosiokulttuuriseen käytäntöön eli ympäröivään yhteiskuntaan, jonka osana tekstejä tuotetaan ja kulutetaan. (Ks. Fairclough 1997: 78–86.) Muuttuvat sosiaaliset käytännöt vaikuttavat diskurssikäytäntöön, jonka myötä myös teksti muuttuu vastaamaan uutta käytäntöä (Fairclough 1997: 81–82). Tutkielman loppuluvussa esitän täsmällisten ja yleistettyjen äänien analyysin tulokset, suhteutan niitä toisiinsa ja vertailen aineistosta esiin nousseita yhteyksiä moniäänisyyden ja vallan välillä.

3.3 Tutkimusetiikka

Historiallisten aineistojen tutkimusprosessissa on huomioitava anakronismin eli väärään aikakauteen sijoittamisen vaara. Vanhoja tekstejä ei tule tarkastella tutkijan omasta ajastan käsin, vaan tulkinnan pitää liittyä tutkittavaan aikakauteen. (Pallaskallio & Nordlund 2018: 243.) Mielessä on pidettävä myös se, kuinka valtava katastrofi suuret nälkävuodet olivat etenkin köyhemmälle väestöosalle. Nälkävuosien tapahtumat sijoittuvat kaukaiseen historiaan, mutta aikalaisten kärsimykseen täytyy nykypäivänäkin suhtautua kunnioittavasti ja tahdikkaasti. Toisaalta on huomioitava myös puolueettomuus. Vaikka hädän kuvaukset ja ihmisten kohtalot kuinka koskettaisivat, niitä on tarkasteltava objektiivisesti ja kiihottomasti.

1860-luvulla kieltä käytettiin eri tavalla kuin nykypäivänä. Vaikka otankin kielen muuttumisen analyysissäni huomioon, on mahdollista, että tulkitseen jotakin kielellistä piirrettä tai tekstissä esiintyvää näkökulmaa liaksi nykyhetkestä käsin ja liitän siihen merkityksiä, joita se ei todellisuudessa kannaa. Jotkin tutkittavalle ajalle ominaiset tai merkittävät asiat saattavat myös jäädä liian vähälle huomiolle tai kokonaan huomaamatta. Esimerkiksi *muka*-partikkelin nykymerkitys ja -käyttö eroaa partikkelin 1800-luvun käyttötavoista. Nykyään sillä ilmaistaan epäilystä, ironiaa tai paheksuntaa, mutta 1800-luvulla epäilystä tai affektiivisuutta osoittava merkitys ei ollut vielä vakiintunut. Silloin *muka*-partikkeli esiintyi yhteyksissä, joissa sen avulla selitettiin tai perusteltiin jotakin toimintaa tai sen tarkoitusta. (Nordlund 2011: 485, 505.) Myös aineistoni ainut *muka*-partikkeli esiintyy selventävässä ja perustelevassa kontekstissa, eli eri merkityksessä kuin missä sitä nykyään käytettäisi. *Muka*-partikkeli onkin havainnollistava esimerkki kielen merkitysten muuttumisesta – ja toisaalta

myös hyvä osoitus siitä, miten kielenpiirteiden nykymerkitys helposti ohjaa historiallisten aineistojen tulkintaa.

Tutkielmani aineisto on etsitty ja noudettu Translocalis-tietokannasta (ks. Kokko 2023). Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikkö Hex ja Kansalliskirjasto julkaisivat maaliskuussa 2023 digitaalisen Translocalis-tietokannan, johon on koottu vuosina 1850–1870 suomenkielisessä lehdistössä julkaistut paikalliskirjeet. (Kokko 2019.) Tietokanta on taltioitu osaksi Kansalliskirjaston digitaalisia aineistoja. Tietokannan paikalliskirjemateriaali on vapaasti verkossa saatavilla, joten en joudu pohtimaan esimerkiksi tutkimuslupiin tai aineiston oikeaoppiseen säilyttämiseen ja hävittämiseen liittyviä asioita.

4 ANALYYSI

4.1 Täsmälliset äänet

Valtaosa sanomalehtien sisällöstä on lainauksia jonkun muun puheista tai kirjoituksesta (Kalliokoski 2005b: 9). Jo 1800-luvulla sanomalehdet olivat täynnä referointeja, koska materiaalia lainattiin muista lehdistä ja kirjallisuudesta (Nordlund 2005: 345). Aineistoni yleisin moniäänisyyden keino on referointi, ja sitä esiintyy kaikissa analysoimissani kirjeissä. Paikalliskirjeiden tekstinulkoisissa äänissä kuuluu etenkin paikallisyhteisön eli kirjoittajan kotipaikkakunnan ihmisten ääni. Referoinneissa ääneen pääsevät myös paikallishallinto, kerjäläiset ja kirjoittaja itse. Kaikkien ääniryhmien äänet ovat täsmällisiä ääniä, koska niiden lähteet on ilmoitettu johtoilmauksissa tai ne voi päätellä tekstikonteksteista.

Paikalliskirjoittajat käyttävät referoinnin rakenteita hyvin monipuolisesti: taulukossa 1 esitellyistä referoinnin lajeista käytössä ovat miltei kaikki. 1800-luvun itseoppineiden kirjoittajien teksteissä korostui epäsuora referointi, joka näkyi etenkin referatiivirakenteissa ja vastaavissa infinitiivisissä rakenteissa (Laitinen 2005: 205). Epäsuora referointi painottuu myös aineistoni paikalliskirjeissä: niissä referoidaan yleisimmin epäsuoralla esityksellä sekä referatiivi- ja translatiivirakenteilla.

Aineistoni referoinneissa kuuluu muutama toimituksen ääni, jotka olen jättänyt analyysini ulkopuolelle niiden vähäisyyden takia. Toimituksen äänet johdattavat lukijaa aiheen pariin referoimalla kirjoittajaa (esim. *Kärsämäeltä kirjoittaa J. J. muun muassa*) tai perustelevat toimituksellisia ratkaisuja, kuten millaisia kirjoituksia julkaistavaksi on valittu. Toimitukset äänet kertovat toimituksellisista prosesseista, ja paikalliskirjeilmiön kannalta ne ovat kiinnostavia (ks. Pallaskallio ym. 2018: 225). Toimituksen äänet eivät kuitenkaan käsittele nälänhädän aiheita, joten tutkielmani aiheen kannalta ne eivät ole olennaisia.

Kaikki aineistoni täsmälliset äänet eivät ole referoituja. Tekstienvälisten viittausten ääniryhmä antaa äänen muille kirjoituksille, yleensä nälänhädän aiheita

käsitteleville paikalliskirjeille. Ääniryhmä edustaa avointa intertekstuaalisuutta, koska sen lähde on samalla tavalla spesifi kuin referoitujen äänien. Ryhmää ei voi analysoida referoinnin näkökulmasta, mutta pyrin esittelemään sitä samalla tavoin kuin muitakin ääniä. Olen jaotellut aineistossani kuuluvat äänet taulukon 2 mukaisiin ääniryhmiin. Seuraavissa alaluvuissa esittelen eri ääniryhmät suurimmasta alkaen. Kunkin ryhmän kohdalla kerron miten äänet on tuotu tekstiin, mitä ne sanovat sekä mikä on niiden tehtävä ja suhde tekstin muihin ääniin.

TAULUKKO 2 Aineistossa esiintyvät ääniryhmät

Äänen lähde	Esiintyvyys prosentteina
Paikallisyhteisö	42 %
Kirjoittaja	21 %
Hallinto	16 %
Kerjäläiset	12 %
Viittauksen muihin kirjoituksiin	9 %

4.1.1 Paikallisyhteisön ääni

Paikalliskirjoittajat kertoivat kirjeissään tyypillisesti kotipaikkakuntansa kuulumisista (Stark 2013: 148), kuten myös oma aineistoni osoittaa: kirjoittajat antavat puheenvuoron todennäköisimmin paikkakuntansa asukkaille. He lainaavat niin varakkaiden talollisten kuin köyhän kansan ääniä, joten paikallisyhteisön äänissä kuuluvat pitäjän yhteiskunnalliset kerrostumat. Yleensä äänet ovat kollektiivisia koko pitäjän ääniä, jotka heijastelevat enemmänkin paikkakunnalla liikkuvia puheita ja yleisiä mielialoja kuin tarkkoja lainauksia siitä, mitä joku tietty paikkakuntalainen on sanonut.

Kriisiaikojen paikalliset puheenaiheet olivat synkkiä ja surullisia, ja niissä näkyi yhteisön turvallisuudentunteen järkkäminen. Huhtikuussa 1868 paikallisyhteisöjä puhuttivat etenkin alueellinen ravintotilanne, kohonnut kuolleisuus ja rikollisuuden kasvu. Myös paikallinen köyhäinhoito ja kerjäläistilanne herättivät keskustelua puolesta ja vastaan: yhteiskunnan poikkeustilasta johtuva turvattomuus jyrkensi ihmisten asenteita kerjäläisiä kohtaan (Häkkinen 1999: 118). Paikallisyhteisöä referoidaan eniten referatiivi- ja translatiivirakenteilla sekä epäsuorilla esityksillä, jotka toistavat alkuperäisestä esityksestä vain sisällön, eivät muotoa. Ne ovat abstrakteja referointeja, joissa kirjoittajan valta on vahva. Paikalliskirjeet välittivät paitsi paikallisia uutisia, myös seuduilla liikkuvia kuulopuheita (Landgren 1988: 373). Toisen käden tietoon viittaava vaikutelmaverbi *kuulua* on paikallisyhteisön aktiivimuotoisten referointien yleisin verbi. Kuulopuheet eivät täsmennä levittäjiensä ääntä, joten niissä kuuluvat äänet ovat aktiivimuotoisinakin passiivisia. Kirjoittajat toistavat paikallisia ääniä yleensä kommunikaatioverbeillä (esim. *sanoa, toivottaa, moittia*) tai mentaalista tilaa ilmaisevilla verbeillä (esim. *ajatella, havaita, muistaa*) – he siis referoivat paitsi ihmisten konkreettisia sanomisia, myös heidän mentaalisia prosessejaan.

Referatiivi- ja translatiivirakenteet vastaavat epäsuoran esityksen *että*-lausetta, mutta ovat syntaktisesti integroituneempia johtoilmaukseensa: toisin kuin alisteinen

että-sivulause, rakenteiden referaattiosa ei ole itsenäinen lause. (Kuiri 1984: 107; Kalliokoski 2005b: 23). Referatiivirakenne muodostetaan *-vAn*, *-neen* tai *-tUn* -loppuisesta partisiipista, translatiivirakenne translatiivimuotoisesta predikaatiivadverbiaalista (ks. Kuiri 1984: 107; VISK § 538). Aktiivimuotoiset rakenteet referoivat yleensä *kuulua*-verbin ilmaisemaa kuulopuhetta (1), passiivissa yleisin referointiverbi on *sanoa* (2).

1) Waan niiden omistajat **kuuluwat olewan** niin herkkätuntoisia, että eivät saata huoneisinsa sallia semmoista surkeutta, kuin köyhäinhuoneissa tulisi olemaan. (Lumijoki, Oulun Wiikko-Sanomia 11.4.1868)

2) **Täällä sanotaan** kaaleja "**lehmän ruuaksi**", ehkä ne tietystä parempi on, kun heinät ja ol'et, joita tänä talwena on saatu nauttia. (Tampere, Sanomia Turusta 9.4.1868)

3) Niin myös **rahan himoiset** owat warsin innokkaita ottamaan kuljettaakseen senlaisia henkilöitä; **lukewat** sen itselleen **raha-ansioksi**, jota nyky-ajalla harwoilla keinoilla saadaan. (Kärsämäki, Oulun Wiikko-Sanomia 4.4.1868)

Esimerkeissä 1 ja 2 referoidaan paikkakunnalla kulkevia juoruja ja passiivilla ilmaistuja, tarkemmin määrittelemättömiä paikallisia. Aiheena ovat paikallisten nuivea suhtautuminen köyhäinhoidon järjestämiseen ja kaalin ravintokäyttöön. Esimerkki 1 viittaa puheisiin tietyistä paikallisista, joiden asennetta paikalliset paheksuvat. Esimerkissä 2 lokatiivinen proadverbi *täällä* yhdistää puhujat kirjoittajan kotipitäjään. Referaattiosan translatiivirakenne "*lehmän ruuaksi*" on merkitty lainausmerkein. Tällainen lainausmerkkien käyttö ei liity varsinaiseen referointiin, vaan kirjoittajan oman asenteen, kuten ironian tai erimielisyyden, ilmaisemiseen (Kalliokoski 2005a: 246–248). Tässä tapauksessa lainausmerkit osoittavat kirjoittajan erimielisyyttä, mitä käsittelen tarkemmin valistusdiskurssissa.

Esimerkin 3 *rahan himoisten* nimeä ei mainita, mutta luultavasti ainakin paikalliset lukijat ovat arvanneet, keitä kirjoittaja tarkoittaa. Subjektivalinta paljastaa kirjoittajan paheksuvan referanttiensa ahneutta ja taloudellisen hyödyn tavoittelua. Yleensä kirjoittaja esittää paikallisyhteisön äänet neutraalissa valossa käsiteltävän aiheen negatiivisuudesta huolimatta, välillä hänen asenteensa on selkeän torjuva. Kirjoittajan asenteellisuutta ilmaisevat referoinnit viittaavat yleensä jonkin diskurssin läsnäoloon, kuten esimerkin 2 lainausmerkit sekä seuraavien referaattien sisällöt osoittavat.

4) (...) **kokoushuoneen owen pielestä löyttiin eriskummallinen kirjoitus**, joka kowasti moitti (...) esimiestä **että hän** itse syö herkkupaloja ja wertaa waiwaiset luontokappalein wertaisiksi. (Nousiainen, Sanomia Turusta 17.4.1868)

5) **Muutammat** antaa leipää sekä keitosta kerta wiikkoonsa suuremmille kerjäläisjoukoille yht'aikaa. **Yleensä sanoen:** jok'ikinen ottaa osaa **nykyiseen** ahdinkoon, jos ei muuton niin kerjäläisille yösian antamalla. (Tampere, Sanomia Turusta 9.4.1868)

Esimerkin 4 tekstikonteksti paljastaa, että kirjoittaja on eri mieltä referoimansa kirjeen esittämästä kritiikistä kunnallishallinnon esimiestä kohtaan. Referaatti on epäsuora esitys, koska sen referaattiosa alkaa alistuskonjunktioilla *että* ja sen deiktiset viitepisteet ovat muuttuneet alkuperäiseen kirjoitukseen verrattuna. Referaatti on

esitetty kertojan, ei alkuperäisen esittäjän näkökulmasta, ja se aktivoi hallintoa kritisoivan vuorovaikutusdiskurssin.

Esimerkin 5 suora esitys viittaa alkuperäiseen puhehetkeen ajan adverbialilla *nykyinen* (ks. Kuiri 1984: 92). Ajan adverbiaali *yleensä* puolestaan vihjaa, että lainaus ei ole tietyltä henkilöltä tai tietystä puhetilanteesta, vaan se kuvaa paikallisten yleistä asennetta auttamista kohtaan. Referointi edustaa siis sekä paikkakunnan avulioiden asukaiden puhetta että kerjäläisten auttamiseen liittyvää tekstinulkoista diskurssia. Luokittelen referoinnin sekä määritellyksi että yleistetyksi ääneksi. Määritellyksi sen tekee viittaaminen tunnistettavaan paikalliseen ihmisryhmään ja sen viikoittaiseen toimintaan. Auttajien spesifin äänen referointi tuo esiin myös auttamisen diskurssin, jota käsittelen osana valitusdiskurssia.

Paikallisyhteisön äänet toistavat usein kuulopuheita tai kertovat tilanteista, joita kirjoittaja on ollut todistamassa. Se on aineistoni suurin evidentialinen eli tiedon lähteen ilmaisevaa ääniryhmä. Evidentialisuudella kirjoittaja viittaa tahoon, jolta on ilmoittamansa tiedon saanut (VISK § 1557).

6) Warkauksia **alkaa kuulua** joka päivä. (Kärsämäki, Oulun Wiikko-Sanomia 18.4.1868)

7) Epäluulon alaisina tästä **pidetään** muutamia pääpukareita kylässä, jotka jo kauwan niillä töin owat olleet ja näkyvät yhä rohkiammiksi tulewan (...) (Alakiiminki, Oulun Wiikko-Sanomia 25.4.1868)

8) Talonmies Johan Siponen Kortewaaaran kylästä, joka usiammat viikot **oli ollut** olki-leiwällä, sai näitä jauhoja 30 naulaa. (Pielisjärvi, Tapio 18.4.1868)

Kuulua- ja *pitää-*verbeillä referointi osoittaa evidentialisuutta, koska verbit viittavat muulta kuultuun toisen käden tietoon eli kuulopuheeseen (6, 7). Evidentialisuutta edustaa myös pluskvamperfektillä referoiminen, koska sen avulla kirjoittaja viittaa johonkin aiemmin tapahtuneeseen tilanteeseen, jonka kuulijana hän on ollut (8). (VISK § 1493; § 1496.) *Kuulua-* ja *pitää-*verbit referoivat usein epäspesifejä ääniä, joiden tarkempi lähde voi kuitenkin käydä ilmi tekstiyhteydestä (Kuiri 1984: 217). Luokittelen aineistoni kuulopuheet ja pluskvamperfektimuotoiset referoinnit määritellyiksi ääniksi, koska ne kertovat joistain tietyistä, paikallisten puhumista tapauksista, kuten esimerkkien esittämistä varkauksista ja ruoka-avun jakamisesta. Äänet toistavat todellisia tapahtumia, eikä niihin liity yleistettyä näkökulmaa.

Paikallisyhteisön referaatit ovat abstrakteja, eli ne eivät toista alkuperäisen esityksen konkreettista muotoa. Abstraktius kertoo myös kirjoittajan vallasta. Kirjoittajat eivät yleensä tarkenna äänien lähdeä, paitsi jos se kuuluu paikallisyhteisön ylemmille kerrostumille: silloin alkuperäiseen puhujaan viitataan esimerkiksi *luotettavana talonisäntänä* tai *isäntäwäkenä*. Äänien tarkoilla lähteillä ei ole merkitystään, koska niiden tehtävä on edustaa koko puhujayhteisöä tai jotakin osaa siitä. 1800-luvun sanomalehdistö ei ollut vielä paikallistunut, vaan lehdissä kerrottiin koko maan asioista. Paikallisyhteisön äänen esittäminen saattoikin olla kirjoittajan keino rakentaa ja ilmaista paikallisidentiteettiään koko Suomen laajuiselle lukijakunnalle (ks. Kokko 2019a: 17.) Kotipitäjä ja siihen liitetyt mielikuvat olivat paikalliskirjoittajille tärkeitä, ja

he samaistuivat vahvasti omaan paikkakuntaansa (Stark 2013: 177). Kirjoittajan neutraali suhtautuminen referoimiinsa ääniin vahvistaa käsitystä niiden identiteettiä rakentavasta merkityksestä: kirjoittaja ei osoita voimakasti kritiikkiä paikallisyhteisöään kohtaan, vaikka olisikin erimielinen sen toimintatavoista.

4.1.2 Kirjoittajan ääni

Paikalliskirjeissä oli tyypillistä vertailla oman kylän asioita naapuripitäjiin. Usein paikalliset asiat esitettiin positiivisessa valossa ja naapuria moitittiin. (Stark 2013: 149.) Aineistoni kirjoittajan äänet referoivat muiden paikkakuntien nälänhädän tilanteita koskevia näkemyksiään ja vertailevat niitä kokemuksiinsa omilta paikkakunniltaan. Vertailu voi korostaa oman paikkakunnan paremmuutta tai sillä voidaan tuoda ilmi, että paikalliset olosuhteet ovat muihin verrattuna huonommat.

Kirjoittajan äänet välittävät tietoja paikallisista tapahtumista ja kertovat omia ratkaisuehdotuksiaan esimerkiksi kerjäläiskriisiin. Yleisimmät referoinnin verbit ovat *sanoa* sekä kertojansa tiedon tilaa kuvaavat *ajatella* ja *luulla*, joista jälkimmäinen ilmaisee myös episteemisyyttä. Kirjoittajan äänet ilmaisevat muita ääniryhmiä enemmän episteemistä modaalisuutta eli sitä, kuinka mahdollisena, varmana tai todennäköisenä kirjoittaja ilmaisemansa asian uskoo, tietää tai päättelee olevan (ks. VISK § 1556–1557). Kirjoittajan ääni ei yleensä ole neutraali, vaan hänen mielipiteensä kuuluu esimerkiksi episteemisissä ilmauksissa ja ajatusreferaateissa (ks. VISK § 1491).

Kirjoittajan ääni on aina aktiivimuotoinen, joten sen lähde on yksilöitävissä kirjoittajaansa, vaikka lukija ei tietäisikään hänen henkilöllisyyttään. Kirjoittajan referoinnit ovat monisanaisia ja kertovat lähteestään enemmän ja syvällisemmin kuin tekstinulkoisten äänien referoinnit. Yleisin referoinnin laji on epäsuora esitys, mutta myös suora esitys on yleinen. Kirjoittaja ääni on ainoa ääniryhmä, jota referoidaan vapaalla suoralla esityksellä. Se ei sisällä johtoilmausta, joten se toistaa vain alkuperäisen esittäjänsä ääntä. Äänen lähteen voi päätellä referaatista tai muusta tekstistä. Vapaa suora esitys voidaan merkitä lainaukseksi välimerkeillä, esimerkiksi ajatusviivalla tai lainausmerkeillä. (Kalliokoski 2005b: 28–29.)

9) **Siitä** [köyhyydestä] **on aikeeni minun täältä myös sanoilla.** Köyhyys, nälkä ja kurjuus jo täälläki lähestyy, jopa sisälle pyrkii joka tölliin meidän seurakunnassa. Kesässä ei vielä olla, kowempi aika on siis odotettava – **syöminen loppuu, henki hienonee ja ruumis heikkonee** – mikä tulee neuwoksi, warsinkin, jos tulewa kesä kohtaa katowuodella (...)
(Kittilä, Oulun Wiikko-Sanomia 18.4.1868)

Kertojan äänien vapaat suorat esitykset ovat välihuomautuksen kaltaisia kommentteja, jotka on erotettu muusta tekstistä ajatusviivalla, kuten esimerkissä 9. Thompsonin (1996: 510–511) mukaan retoriset kysymykset ja johtoilmaukset välihuomautukset ovat yleistettyjä ääniä, joiden lähde ei voi tai ei ole tarpeen määrittellä. Ajatusviivan käyttö on aineistossani yleistä, ja yleensä se osoittaa käsiteltävän aiheen vaihtumista (ks. Kielikello 1998). Esimerkin aihe pysyy kuitenkin koko ajan samana. Kirjoittaja ilmoittaa jo kirjeen alussa, että aikoo kirjoittaa paikkakunnan köyhyydestä. Aloituksen perusteella oletan, että muusta kerronnasta erottuva

välihuomautuskin edustaa kirjoittajan omaa ääntä. Vapaa suora esitys sisältää ajatusviivojen välisen osuuden, ja potentiaa limuotoisella retorisella kysymyksellä alkava lause ei viittaa enää täsmälliseen ääneen, vaan uhkadiskurssiin.

Muut kirjoittajan äänen esiintymät ovat vapaata suoraa esitystä helpommin tunnistettavissa: johto ilmaus paljastaa niiden lähteen, kuten seuraavat esimerkit osoittavat.

10) Häneltä **tiedustelin**, **minkä** syyn tähden **hän antoi itsensä** kyytittäväksi. (Kärsämäki, Oulun Wiikko-Sanomia 4.4.1868)

11) **Joulahti mieleeni tämä ajatus: yleisö ajattelee** ehki: **tu** Alakiiminki on kun paratiisi; ei **siellä** ole mitään hätää, ei köyhyyttä eikä nälkää; ja mitäpä **siellä** mahtaa hätänä olla, kun on niin likellä kaupunkia ja **saawat** hyviä tienesteitä halkokuormilla. (Alakiiminki, Oulun Wiikko-Sanomia 25.4.1868)

12) Murheellista on **mainitakkin minkä** vaikutuksen selvä elo tekee nälkään nääntywissä kuin se waromattomasti nautitaan. (Pielisjärvi, Tapio 18.4.1868)

Esimerkki 10 on epäsuora esitys. Sen johtolauseen kysymistä ja selvän ottamista ilmaiseva kommunikaatioverbi *tiedustella* saa lausetäydennykseen epäsuoran kysymyslauseen (ks. VISK § 472). Referointi lainaa kirjoittajan omaa ääntä, mutta kertoo puhetilanteesta hänen ja kerjäläisen välillä. Esimerkki 11 on suoralla esityksellä ilmaistu ajatusreferaatti. Referaatin johto ilmauksen verbinä on episteemistä tajunnan tilaa kuvaava *ajatella*. Suoran esityksen tunnusta, kaksoispistettä, on käytetty kahteen otteeseen: kirjoittaja referoi sekä omaa ajatustaan että olettamustaan siitä, mitä yleisö hänen kotipaikkakunnastaan ajattelee. Referaatin viitepisteet vastaavat kuviteltua ajattelutilannetta ja yleisön näkökulmaa. Ajattelun referointi aktivoi valitusdiskurssin, jonka yhteydessä analysoin ajatusreferaatin diskursiivista puolta.

Kirjoittajat ilmaisevat ääniään myös rakenteilla, joissa epäsuoran ja suoran esityksen rajat hämärtyvät. Niiden referaattiosa alkaa usein kysymyssanalla, kuten esimerkissä 12, jossa kirjoittaja surkuttelee paikkakunnalla sattunutta tapahtumaa. Referaattiosa on viitepisteiltään neutraali, joten se voisi olla yhtä lailla tulkittavissa suoraksi kuin epäsuoraksi esitykseksi. Siitä kuitenkin puuttuvat suoran esityksen tunnuspiirteet, joten kyseessä on muodon ja sisällön toiston suhteen neutraali esitys. Myös tässä tapauksessa kirjoittajan referaatti on merkki diskurssista (valitusdiskurssi).

Kirjoittajan äänen referoinnit painottuvat Leechin ja Shortin abstraktiusjatku mon konkreettisimpaan päähän. Referoinneilla kirjoittaja antaa valtaa omalle äänelleen. Abstraktimpiakin referointeja esiintyy, mutta kirjoittajan mielipide kuuluu selkeänä myös niissä.

13) Täällä ei riitä vähät lahjat ja lainat, **enkä luule** monessa seurakunnassa Suomessa **toimeen tullun** niin vähäisellä waiwaismaksulla kuin tässä (...) (Iisalmi, Tapio 18.4.1868)

14) Paremmin hänen **luulisin** rehellisesti **tehneen**, jos hän olisi antanut miehelle ruuan maksun edestä ja käsenyt omin neuwoinensa kuljeskella koti-seurakuntaan saakka (...) **Luulisin paraaksi** ei ainoastansa lakia, waan ajanmuotojakin seurata. (Kärsämäki, Oulun Wiikko-Sanomia 4.4.1868)

Että-lauseen korvaavia rakenteita käytetään etenkin luulemisen osoittamiseen. Episteeminen *luulla*-verbi kertoo, että kirjoittaja otaksuu jotakin, jonka paikkansapitävyydestä ei kuitenkaan ole varmuutta. *Luulla*-verbi liittyy vertailuun: kirjoittaja vertailee keskenään seurakuntien köyhäinhoitoon käyttämiä varoja (13) ja tilanteeseen sopivia toimintatapoja (14). Esimerkin 14 konditionaalimuodot ilmaisevat episteedistä modaalisuutta: referaatti esittää kirjoittajan vaihtoehdon jollekin jo päättyneelle tai edelleen käynnissä olevalle tilanteelle. Molemmissa esimerkeissä kuuluu myös yleistetty ääni, vuorovaikutusdiskurssi, joka näkyy kielteisessä referatiivirakenteessa (13) sekä konditionaalimuotoisissa referatiivi- ja translatiivirakenteissa (14).

Kirjoittajan täsmällinen ääni tuo lähes aina esiin myös jonkun yleistetyn äänen: yllä esitetyistä kirjoittajan referoinneista vain esimerkki 12 ei aktivoi diskurssia. Siinäkin kirjoittajan ääni on yhteydessä diskurssiin tukemalla ja perustelemalla sitä. Kirjoittajan äänet eivät liity mihinkään tiettyyn diskurssiin, vaan ne esiintyvät eri diskursseissa. Yleisimmin kirjoittajan ääni liittyy vuorovaikutusdiskurssiin, jossa se kritisoi tai puolustaa hallintoa. Aineistoni perusteella kirjoittajat reagoivat omalla äänellään johonkin toiseen näkemykseen, tavallisimmin joko kyseenalaistamalla sen tai tekemällä sitä koskevia oletuksia. Kirjoittajan äänellä ilmaistut näkökulman muutokset erottuvat muusta kerronnasta etenkin episteemisen modaalisuuden ansiosta. Samalla ne korostavat ilmaisemiensa diskurssien mielipidemäisyyttä: referoidessaan omaa ääntään kirjoittaja tekee esittämistään näkemyksistä vielä enemmän omiaan kuin käyttämällä referointiin jotakin tekstinulkoista ääntä.

4.1.3 Hallinnon ääni

Hallinnon ääniksi lasken äänet, jotka ovat lähtöisin paikallisista päätöksenteon prosesseista, yksittäisiltä hallinnon jäseniltä tai joltakin muulta taholta, joka osallistuu paikallispoliittiseen toimintaan esimerkiksi lahjoituksia tekemällä. Hallinnon äänet kiinnittyvät tiukemmin tiettyyn paikkaan ja tilanteeseen kuin aineistoni muut ääniryhmät. Puolet hallinnon äänistä kertoo asioista, jotka ovat tapahtuneet kuntakokouksissa eli nykyisiä kunnanvaltuustoja edeltävissä kunnallishallinnon päättävissä elimissä. Äänten lähde on spesifi, vaikka kaikkia ääniä ei olekaan tarkasti nimetty: vähintäänkin paikalliset ovat tienneet, ketkä kuntakokouksissa päättivät yhteisistä asioista. Hallinnon äänet myös kommentoivat paikkakunnan nälänhädän tilannetta ja tiedottavat esimerkiksi avustuksena saatujen elintarvikkeiden jakamisesta. Kaikkien kirjoittajien taustaa ei tunneta, mutta luultavasti suuri osa hallinnon äänistä kuuluu ylemmästä säädyistä. Monesta nimettömästä kirjeestä voi päätellä, että kirjoittaja on osallistunut johonkin poliittiseen tilanteeseen, kuten kuntakokoukseen, eli hän luultavasti on päättävässä asemassa itsekkin.

Paikalliskirjeiden aiheet liittyivät tyypillisesti kirjoittajan kotipaikkakunnalla tehtyihin hallinnollisiin uudistuksiin (Stark 2013: 148). Keväällä 1868 kunnallishallintoja puhutti etenkin köyhäinhoidon järjestäminen, siitä koituvat kustannukset ja niiden jakautuminen. Monilla paikkakunnilla keskusteltiin kerjäläisille tarkoitettujen

työhuoneiden perustamisesta ja otettiin kantaa niiden puolesta ja niitä vastaan. Hallinnon äänet ovat sävyiltään tiedottavia, kuten seuraavat esimerkit osoittavat.

15) Rautatien työn alkamista täällä moni mies wartoo niin kuin aurinkoa ylenemään, ja moni on jo käynyt nimismieheltäkin työpussia pyytämässä, niin että **nimismiehen täytyi antaa kirkossa kuuluttaa**, ettei häneltä niitä vielä saa. (Punkalaidun, Sanomia Turusta 3.4.1868)

16) **Herra kauppias Mustoselta** Joensuun kaupungista **sain kirjallisen tiedon** 29 p. viime helmikuuta, että Kuopion kaupungin kunnioitettava Rouwaswäki **oli kerännyt** hädän alaisille Pielisjärwellä 300 markkaa, joitten edestä hän pyynnön jälkeen lähetti 6 kulia 2 puutaa Wenäjän ruis-jauhoja. (Pielisjärvi, Tapio 18.4.1868)

Esimerkissä 15 kirjoittaja referoi epäsuoralla esityksellä paikallista nimismiestä. Johtolauseen verbiketju *täytyi antaa kuuluttaa* paljastaa, että nimismiehen tiedottavaa ääntä on toistettu myös kirkonmenojen aikana. Kyseessä on niin tärkeä tiedotus, että kirjoittaja on halunnut nostaa sen esiin omassa tekstissäänkin: sen avulla on mahdollisesti pyritty helpottamaan nimismiehen työtaakkaa, jota työpussia pyytävät paikalliset ovat lisänneet. Esimerkin 16 referoinnissa on käytetty viestin vastaanottamista ilmaisevaa *saada*-verbiä ja siihen liittyvää verbikantaista substantiivia *tieto*, joiden määritteenä referoiva *että*-lause on (ks. VISK § 1478). Äänen lähde on joensuulainen kauppias Mustonen, jonka avulla kirjoittaja tiedottaa paikkakunnalle kerätyistä avustusvaroista ja niiden käytöstä. Pluskvamperfekti *oli kerännyt* kertoo, että Mustosen äänen taustalta kuuluu toinenkin ääni, Kuopion Rouvasväenyhdistys, jonka kanssa sekä kauppias että paikalliskirjoittaja toimivat yhteistyössä. Kirjeen kirjoittaja on paikallinen pappi, joten alkuperäinen viesti on kulkenut ylemmän säädyn sisällä henkilöltä toiselle: Rouvasväenyhdistykseltä kauppiaan kautta papille, jonka tehtävänä on asian tiedottaminen paikallisille.

Hallinnon ääniä ilmaistaan sekä aktiivilla että passiivilla. Aktiivimuotoiset äänet viittaavat yleensä johonkin tiettyyn, nimeltä mainittuun tai asemansa perusteella tunnistettavaan henkilöön (15–17) ja passiivimuotoiset kuntakokouksen ääniin (20) tai jonkun muun, tekstiyhteydestä ilmenevän tahon hallinnollisiin prosesseihin (18, 19).

17) Lohdullista ja wirwoittawaista tässä yhteisessä ahdistuksessa oli se, että nähdä ja **herra guvernöörin** omasta suusta kuulla, **että hän oli** tyytyväinen **meidän** wähaarwoisen toimemme kanssa (...) (Kärsämäki, Oulun Wiikko-Sanomias 25.4.1868)

18) (...) ja jokaisen työhuonelaisen ruoka, kaiken muun hoidon kanssa, **on laskettu tekevään** 16 penniä wuorokaudessa (...) (Siikajoki, Oulun Wiikko-Sanomias 3.4.1868)

19) Niistä [seurakunnassa kuolleista] **on ilmoitettu** viimeksi kuluneella kuukaudella **nälkään kuolleeksi** 34 henkeä. (Pielisjärvi, Tapio 18.4.1868)

20) Viime helmikuun 27 p. pidetyssä kunnankokouksessa **päätettiin** täälläkin **panna toimeen** köyhäin työhuone, jota on kauwan jo tuumattu (...) (Lumijoki, Oulun Wiikko-Sanomias 11.4.1868)

Hallinnon äänet kuuluvat useimmin epäsuorissa esityksissä, joiden viitepisteet eivät noudattele alkuperäistä puhetilannetta. Esimerkin 17 kuvernöörin referoinnissa ovat muuttuneet sekä tempus (*on* → *oli*) että persoonamuodot (*minä* → *hän*; *teidän* →

meidän). Myös referatiivi- ja translatiivirakenteet (18, 19) sekä A-infinitiivin lyhyellä muodolla muodostettu infinitiivirakenne (20) ovat yleisiä. Verbivalinnoissa enemmän hajontaa kuin muissa ryhmissä – johtoilmauksissa ei ole montakaan samaa verbiä. Yksittäisistä verbeistä käytetyin on mentaalista toimintaa kuvaava *päättää*: se esiintyy passiivimuotoisissa infinitiivirakenteissa, jotka kertovat kuntakokouksissa tehdyistä poliittisista päätöksistä, kuten esimerkissä 20. Aktiivimuotoisien äänien yleisin verbi on kommunikaatioverbi *kertoa*. Tavallisimmin kirjoittajat referoivat hallinnon ääniä kommunikointia kuvaavilla verbeillä, kuten *valittaa*, *kuuluttaa*, *ilmoittaa* ja *sanoa*. Hallinnon äänet kertovat hallinnon toiminnasta sekä konkreettisella että havainnollisella tasolla. Ne luovat kuvaa siitä, millaista keskustelua hallinnon hallitsevissa elimissä on käyty, millaisia päätöksiä tehty, millaisia aloitteita vastustettu ja miten kaikesta tästä on lopulta ulospäin tiedotettu.

Hallinnon äänet kertovat poliittisesta päätöksenteosta, mutta kirjoittaja ei yleensä käytä niitä poliittisten tai muidenkaan diskurssien ilmaisemiseen: äänet kuuluvat diskurssien taustalla perustelemassa tai taustoittamassa niitä. Hallinnon ääniä voidaan kuitenkin käyttää seuraavan esimerkin tavoin myös diskurssiivisesti.

21) Se on tawallista, että kuin jossakin kunnassa tulee työhuoneen toimeenpano kysymykseen, niin siinä löytyy **wastustajia**, jotka sanovat ”ei köyhäin työn mitään **hyödyttävän**,” (Siikajoki, Oulun Wiikko-Sanomia 4.4.1868)

Esimerkin 21 referaattiosa poikkeaa nykykielisistä referointikäytännöistä sekä kieltomuotoisen referatiivirakenteen että lainausmerkkien käytön takia. Referaattiosan lainausmerkit viittaavat suoraan esitykseen, mutta toisin kuin suora esitys, referatiivirakenne on johtoilmauksensa syntaktinen osa (ks. VISK § 1460, § 1461). Kyseessä ei siis ole sanatarkka lainaus: työhuoneen vastustajien referaatti lainaa ennemmin heidän diskurssiaan kuin täsmällisiä sanomisiaan. Referaattia edeltävät lauseet kertovat, että kirjoittaja ei tarkoita tiettyä vastustajajoukkoa, vaan hän puhuu kollektiivisesta reaktiosta, jonka keskustelu työhuoneiden perustamisesta yleensä, paikkakunnasta riippumatta, herättää. Lainausmerkkien osoittamaan diskurssiin perehdyn tarkemmin vuorovaikutusdiskurssissa.

Hallintoa referoidaan melko abstrakteilla rakenteilla, mutta referaattien sisältö vaikuttaisi toistavan alkuperäistä ääntä tarkasti, niin että äänien tiedottava funktio säilyy. Hallinnon äänet ovat aineistoni täsmällisimmin nimettyjä. Passiivimuotoisinaan ne voi yhdistää johonkin paikallispoliittiseen tapahtumaan, ja aktiivissa äänen lähde saatetaan ilmoittaa nimen, aseman ja paikkakunnan tarkkuudella. Äänien on tarkoituskin olla tunnistettavissa: ne saavat uskottavuutensa yhdistettävyydestään johonkin, vähintäänkin paikallisten tiedossa olevaan tahoon. Kirjoittajat ilmaisevat hallinnon ääniä yleensä neutraalisti, niihin suuremmin kantaa ottamatta, mikä korostaa myös äänien neutraaliutta ja uskottavuutta. Ääniryhmän tiedottavan luonteen takia uskottavuus on olennainen tekijä, jotta äänien välittämä viesti saisi painoarvoa ja tehoaisi paikalliskirjeen lukijoihin kirjoittajan haluamalla tavalla.

4.1.4 Kerjäläisten ääni

Aineistoni paikalliskirjeet esittävät kerjäläiset stereotyyppisen kerjäläisyyden viitekehäyksessä. Heidän ääniensä toistamat aiheet liittyvät ruokaan ja työhön sekä niiden puutteeseen ja hankkimiseen. Äänet yleensä joko anelevat ruokaa tai kiittävät saamaansa ruoasta. Moniin ääniin liittyy poliittinen näkökulma, ei tosin ei kerjäläisten itsensä, vaan kirjoittajan ilmaisemana. Kerjäläisaiheen yleisyyteen nähden kerjäläiset itse pääsevät ääneen vain harvoin: heistä puhutaan pääsääntöisesti muiden äänillä, eivätkä he itse juuri saa sananvaltaa.

Kaikki ääniryhmän äänet eivät välttämättä kuulu kerjäläisille: kirjoittajat referoivat myös työhuoneen asukkaita, jotka toiminnasta ennen työhuoneeseen päätymistään ei ole tietoa. Kaikki ryhmän äänet kuitenkin kuuluvat yhteiskunnan haavoittuvaisimmalle ryhmälle: kotinsa jättäneille, nälkäänäkeville ja muiden apuun turvautuneille ihmisille. Nälkää kärsivien ääniä kuuluu myös paikallisyhteisön ääniryhmässä, mutta ne kuuluvat kerjäläisiin nähden hyväosaisemmille ryhmille, jotka eivät ainakaan vielä kirjeen kirjoittamisen aikaan olleet joutuneet jättämään kotiaan ja turvautumaan köyhäinhoitoon. Nälkäisten, mutta yhä kotonaan asuvien paikallisten ja kotinsa jättäneiden nälkäisten erottamiseksi puhun jälkimmäisestä nälkäisten ryhmästä *kerjäläisinä*.

Kerjäläisten äänet ovat yleensä monikkomuotoisia, eli heihin viitataan todennäköisemmin ryhmänsä jäsenenä kuin yksilöinä. Referoinneissa käytetään lähes pelkästään kommunikaatioverbejä, joista useimmin esiintyivät verbit *sanoa* ja *kiittää*. Myös *todistaa*-verbi kommunikointiin viittaavassa merkityksessään on yleinen. Verbien perusteella kerjäläisten äänet liittyvät muita ryhmiä enemmän konkreettisiin puhetilanteisiin, eikä heidän ajatustensa tai muiden mentaalisten prosessiensa referointeja juuri esiinny.

Kerjäläisiä referoidaan eniten suoralla esityksellä ja referatiivirakenteella eli tavoilla, jotka ovat abstraktiuden ja kertojan vallan suhteen kaukana toisistaan. Suora esitys esittää alkuperäisen esityksen sisällön ja muodon, joten siinä kuuluvat äänet ovat kirjoittajan omaan ääneen verrattuna voimakkaita. Referatiivirakenne välittää vain lainauksen sisällön, joten niissä kertojan valta on vahvempi. Nykykielessä referointirakenne ei voi olla kieltomuotoinen (Kielitoimiston ohjepankki 2015). Partisiippiin liittyvä kieltosana oli kuitenkin vanhalla kirjasuomella yleinen piirre (Forsman Svensson 1986: 42). Aineistoni perusteella vanhan kirjasuomen kielteinen rakenne oli vielä 1860-luvulla käytössä, kuten esimerkki 22 osoittaa.

22) **Kerjäläiset** itse todistaa **ei** täällä nälkää **kärsiwänsä**. (Tampere, Sanomia Turusta 9.4.1868)

Kielteisessä referatiivirakenteessa kirjoittaja viittaa paikkakunnan kerjäläisiin yhtenä suurena joukkona, joiden yhteinen näkemys on, että kirjoittajan kotipaikkakunnalla Tampereella ei joudu näkemään nälkää. Kerjäläisten ääni ei silti ole yleistetty ääni, koska kyseessä ovat nimenomaan Tampereella oleskelevat kerjäläiset.

Kerjäläisiin viitataan myös spesifimmin yksilöinä tai tiettyinä kerjäläisryhmän jäseninä. Silloin määritteenä on usein pronomini tai adjektiivi.

23) (...) **moni kulkuri** katsoo itselleen **paraaksi ruuan ansioksi** wieraissa maissa jättäytä köyhäinhoidon elätiksi, että sen kautta **tietää saawansa** walmiin kyytin ja ruuan kotiseurakuntaansa. (Kärsämäki, Oulun Wiikko-Sanomia 4.4.1868)

24) "Ruokaa!" sanoi **muuan Mouhijärweltä**, "Jumalan nimen tähden ruokaa! huutaa **lapset työhuoneessa**, ja siten waipuwat ijäiseen uneen." (Tampere, Sanomia Turusta 9.4.1868)

25) **Parhaimmat kerjäläiset** sanoo **tawallisesti**: "kun saisi työtä, hätäkös sitten olisikaan." (Tampere, Sanomia Turusta 9.4.1868)

Referatiivi- translatiivirakenteilla referoivan esimerkin 23 *moni kulkuri* viittaa kerjäläisten sisäiseen ryhmään, niihin kerjäläisiin, jotka kirjoittajan kuvailemaa toimintaa, köyhäinhoidon varaan jättäytymistä, ovat harrastaneet. Esimerkin 24 suorien esitysten lähteet, ruokaa anelevat *muuan mouhijärweläinen* ja *työhuoneen lapset*, ovat jokseenkin yhtä tarkasti määriteltyjä: ensimmäisestä tiedetään paikkakunta, jälkimmäisestä ikäryhmä. Sisällöltään ne edustavat tyypillistä kerjäläisten referointia: kerjäläisten puheenaiheet liittyvät yleensä ruokaan, ja heidän referaattinsa ovat hyvin lyhyitä.

Esimerkin 25 äänen lähde on niin epämääräinen, että kyseessä voi yhtä lailla olla suoralla esityksellä lainattu, kerjäläisten työntekoon liittyvä diskurssi kuin täsmällinen, todellisesta puhetilanteesta kuuluva ääni. Kerjäläisiä vahvasti arvottava superlatiivi *parhaimmat* viittaa paikkakunnan kerjäläisten sisäiseen joukkoon, kerjäläisiin, jotka ovat ilmeisesti työhalukkuutensa vuoksi parempia kuin muut ryhmänsä edustajat. Tapaa ilmaiseva adverbi *tawallisesti* viittaa ryhmän jäsenten usein tai yleensä toistamaan sisältöön: referaatti ei ole suora lainaus keiltään täsmällisiltä parhaimmilta kerjäläisiltä, vaan se kertoo ryhmän yleistetystä puheesta. Toisaalta tekstikonteksti paljastaa, että äänet viittaavat tietyn paikkakunnan tiettyyn ryhmään. Laskenkin esiintymän sekä täsmälliseksi että yleistetyksi ääneksi. Yleistetty ääni ylläpitää kerjäläisiin liitettyjä stereotypioita laiskuudesta ja työhaluttomuudesta (ks. Pitkänen 1991b: 175), ja sitä käytetään vuorovaikutusdiskurssin tukemiseen.

Kerjäläisten äänet ovat yleensä aktiivimuodossa, ja heitä referoidaan konkreettilla rakenteilla. Silti äänet muistuttavat enemmän yleistettyjä kuin määriteltyjä ääniä. Kerjäläisten äänet liittyvätkin usein johonkin diskurssiin, yleensä vuorovaikutusdiskurssiin. Kerjäläisten puheet esitetään yleensä tunteisiin vetoavasti, niiden sisältämää hätää korostaen (24), negatiivisesti kerjäläisten ominaisuuksia paheksuen (25) tai muutamassa esiintymässä myös positiivisesti (22). Positiivisissa esiintymissä kerjäläiset kehuvat kirjoittajan kotipaikkakunnan oloja, jolloin heidän äänillään ilmaistaan auttamisen diskurssia, auttamisen kristillistä velvollisuutta korostavaa näkemystä, jota esiintyy joissakin luokittelemisani diskursseissa. Referointiensa perusteella kerjäläiset ovat enemmän passiivisia avun kohteita kuin aktiivisia toimijoita, ja heidän ääniään käytetäänkin pääasiassa kirjoittajan toistaman diskurssin tukemiseen. Kirjoittajien suhtautuminen ääniin vaihtelee: heidän tilannettaan säälitään, mutta heihin liitettyjä ominaisuuksia paheksutaan.

4.1.5 Viittaukset muihin kirjoituksiin

Viittaukset aikaisemmin kirjoitettuihin tai julkaistuihin teksteihin eivät sisällä referointeja, mutta niiden lähde on tarkasti yksilöitävissä. Ne edustavat siis määriteltyjä ääniä eli avointa intertekstuaalisuutta. Viittauksen kohde on lähes aina jokin tietty aikaisemmin julkaistu paikalliskirje tai jossakin lehdessä julkaistu paikalliskirjemateriaali kokonaisuudessaan: jälkimmäisessä tapauksessa niissä kuuluu paikalliskirjeiden kirjoittajien kollektiivinen ääni, joka toistaa nälkävuosien paikalliskirjeiden keskimääräistä sisältöä. Äänen toistamaa sisältöä ei yleensä tarkemmin eritellä, vaan se toimii johdatteluna kirjoittajan omalle kerronnalle.

26) **Tapio 13 numerossa oli kirje Iisalmen itänurkalta**, joka vaikka itsessään vähäpätönen ehkä voisi saattaa monta ihmistä nurjaan päätökseen waiwais-hoidon pidosta ja hoitamisesta Iisalmissa. Huokeampi on moittia kuin toimittaa, sentähden tahdon antaa tässä lyhykäisen kertomuksen **waiwais-kassan tuloista ja menöistä tänä vuonna**.

Waiwais-kassan tulot:

Woudin luwussa kannetuita waiwais-rahoja 1309: 65.

Haawi-rahoja, osa-rahoja kalunkirjoituksissa y. m. noin 600: – (...)

(Iisalmi, Tapio 11.4.1868)

27) **Joka suunnalta Suomenmaassa on näinä aikoina O. W. S:missä näkynyt walituksia sekä köyhyydestä että ylikäden ottawista warastuksista. Täältä meidän kylästä ei ole hiiskuttu mitään.** (Alakiiminki, Oulun Wiikko-Sanomia 25.4.1868)

28) **Harwa aika on kuin näkyy maamme sanomissa kuulumisia Kaawilta** sen elannoista ja oloista; täällä olemme ja elämme ikään kuin olisimme ulossuljettu maailman yhteydestä. (Kaavi, Tapio 4.4.1868)

Viittaukset aikaisemmin kirjoitettuihin tai julkaistuihin teksteihin saattavat paljastaa lähteensä hyvinkin tarkasti, kuten esimerkissä 26, jossa kirjoittaja kertoo sanomalehden nimen, numeron ja lähetyspaikkakunnan. Alkuperäisen tekstin voi siis jäljittää tiettyyn paikalliskirjeeseen ja sen kirjoittajaan, ja näillä tiedoilla alkuperäinen kirje löytyy myös Translocalis-tietokannasta. Esimerkki jatkuu toisella viittauksella olemassa olevaan tekstiin, kun kirjoittaja kopioi kirjeeseensä paikallisen vaivaishoidon tilikirjaa tai muuta vastaavaa taloudellista dokumenttia. Ääni on spesifi, vaikka ei olekaan tiedossa, mistä dokumentista tiedot ovat peräisin.

Esimerkissä 27 viittaus alkuperäiseen tekstiin on epämääräisempi: siitä käy ilmi, että kyseessä ovat *Oulun Wiikko-Sanomissa* nälänhädän aikana julkaistut, valittavat kirjeet, mutta tarkemmin niiden lähde ei täsmennetä. Tällaiset viittaukset häilyvät määriteltyjen ja yleistettyjen äänien välissä, mutta lasken ne määriteltyiksi ääniksi, koska ne viittaavat ajallisesti ja paikallisesti rajattuihin kirjoituksiin, joiden lähteenä ovat alueella asuvien ihmisten konkreettiset tekstit. Mielestäni äänet eivät siis ole tarpeeksi yleistyneitä ollakseen diskursseja. Sen sijaan esimerkin jälkimmäinen viittaus on yleistetty ääni, koska sen kieltomuotoisuus tuo esiin kieltomuodolle vastakkaisen diskurssin, joka liittyy paikkakunnalla vallitsevaan mediahiljaisuuteen. Aineistoni

kirjeissä on yleistä viitata paikalliskirjeisiin, jota ei ole kirjoitettu. Käsittelen näitä tapauksia tarkemmin valitusdiskurssissa.

Esimerkin 28 viittauksen sen sijaan käsittelen määritellyksi ääneksi, avoimeksi intertekstuaalisuudeksi, koska kirjoittajan mainitsemat harvoin näkyvät kuulumiset ovat olemassa: ne viittaavat paikkakunnalta kirjoitettuihin todellisiin kirjeisiin, joita lehdissä on näkynyt harvoin, mutta joita on kuitenkin välillä ollut. Ne ovat spesifejä ääniä samalla tavalla kuin esimerkin 27 *Oulun Wiikko-Sanomien* valittavat kirjeetkin. Esimerkin 28 äänet kuuluvat laajemmalla alueella, koko maan sanomalehdistä, mutta niiden alkuperäiset kirjoittajat ovat tietyn paikkakunnan asukkaita. Äänet ovat siis enemmän määriteltyjä kuin yleistettyjä.

1800-luvulla ei vielä ollut vakiintuneita genrejä, vaan ne olivat vasta hiljalleen muotoutumassa (Laitinen & Mikkola 2013: 11). Maininnat aiemmin julkaistuista paikalliskirjeistä näyttäisivät kuitenkin muodostavan jonkinlaisen tyypillisen nälänhädän paikalliskirjeen aloituspiirteen: lähes kolmasosa aineistoni paikalliskirjeistä alkaa viittauksella kirjoitettuihin tai kirjoittamattomiin teksteihin. Tällainen rakenne on myös valitusdiskurssin tyypillinen piirre. Viittausten avulla kirjoittaja ilmoittaa, että hänen aiheensa tulevat olemaan samanlaisia kuin muissakin nälkävuosien ajan paikalliskirjeissä. Vastaavasti myös kirjeiden rakenne on alkanut toistaa samankaltaisten, aiemmin julkaistujen paikalliskirjeiden rakennetta.

Ääniryhmän ääniä ei voi sijoittaa Leechin ja Shortin abstraktiusjatkumolle eikä minkään suomen kielen referoinnin lajin alle. Kirjoittajat toistavat yleensä vain alkuperäisen kirjoituksen sisällön tai viitteitä siitä, joten luokittelen ne ääniksi, jossa kirjoittajan valta vastaa jotakin *että*-lausetta korvaavaa rakennetta. Kirjoittajan valta on siis varsin vahva. Toisaalta paikalliskirjeiden välinen dialogisuus antaa valtaa myös viitatuille äänille. Aineistoni referoitujen äänien alkuperää tai referoitua sisältöä ei yleensä voi tarkistaa, mutta aikaisemmin julkaistut kirjeet ovat saattaneet olla jo lukijan tiedossa: hän on ehkä lukenut jossakin sanomalehden aikaisemmassa numerossa julkaistun kirjeen ja on muutenkin perillä nälänhädän lehtien aihepiireistä. Alkuperäistekstin jäljitettävyyden tarjoaa lukijalle mahdollisuuden vertailla kirjoittajan ja tekstinulkoisten äänien luotettavuutta ja muodostaa oma käsityksensä äänien välisestä suhteesta.

4.2 Yleistetyt äänet

Jos tekstin ulkopuolisten äänien lähde ei käy ilmi tai ääniä ei ole erotettu muusta tekstistä esimerkiksi typografisesti, kyseessä ei ole referointi, vaan interdiskursiivisuus. Silloin tekstissä aktivoituu jokin diskurssi. (Kalliokoski 2005a: 249.) Olen jaotellut aineistoni yleistetyt äänet diskurssiksi, jotka esittelen yleisimmästä alkaen. Suurin osa paikalliskirjeistä sisältää useamman kuin yhden diskurssin, jotka esiintyvät usein osin päällekkäisinä. Diskurssit tulevat esiin referoinneissa ja muissa moniäänisyyden keinoissa, kuten kieltojen ja kyseenalaistusten sisältämissä näkökulman muutoksissa.

Analysoin tekstin sisäisiä diskursseja eli kirjoittajan toistamia yleistettyjä ääniä, joiden näkökulmasta teksti on kirjoitettu, mutta huomioin myös tekstin ulkopuolelta kuuluvat tekstinulkoiset diskurssit.

Olen jakanut aineistossani esiintyvät suurimmat diskurssit viiteen ryhmään: vuorovaikutus-, valitus, uhka, valistus- ja kiitosdiskursseihin. Aineistossani on merkejä myös pienemmistä diskursseista, joita en esiintymien vähäisyyden takia analysoinut. Yksi tällainen diskurssi on opetusdiskurssi, joka esittää nälänhädän opetusaikana, joka on seurausta ihmisten turhamaisuudesta tai tuhlaavaisuudesta ja jonka tarkoitus on saada heidät nöyrytymään ja elämään vaatimattomammin. Nälkävuosien kurjuuden kohtuuttomuus sai ihmiset etsimään syytä kriisiajalle, ja usein syytökset kohdistuivat tavallisen kansan syntisyyteen ja huonoon elämään (Häkkinen 1991a: 238–241). Samanlaista, ihmisiä omasta kohtalostaan syyllistävää tematiikka esiintyy myös aineistoni yleisimmässä tekstinulkoisessa diskurssissa, joka viittaa nälänhätään Jumalan rangaistuksena.

Tarkastelen aineistoni diskursseja yleistettyinä ääniä ja tutkin, miksi ja millä tavoin niitä käytetään sekä mikä on niiden suhde täsmällisiin ääniin ja toisiinsa.

4.2.1 Vuorovaikutusdiskurssi

Paikalliskirjeissä tavallinen kansa pystyi ensimmäistä kertaa julkisesti valittamaan valtaapitävien toimista, ja mainettaan varjellakseen kritiikin kohteen oli vastattava saamaansa palautteeseen (Stark 2013: 151). Tämä uudenlainen palautteen antamisen siihen vastaamisen mahdollisuus näkyy aineistossani vuorovaikutusdiskurssina, joka etenkin kritisoi, mutta myös puolustaa nälänhädän hoitoon liittyviä poliittisia prosesseja. Diskurssi sisältää aina jonkin ongelman. Kritiikin esittäjälle se on jokin hallinnollinen epäkohta, kritiikiltä puolustautuvalle puolestaan kritiikki, johon hän kirjeessään vastaa. Vuorovaikutusdiskurssi on aineistoni suurin, mikä kertoo poliittisen keskustelun runsaudesta. Sisällöltään diskurssi on vuorovaikutuksellinen, koska sen osapuolet käyvät julkista dialogia keskenään. Osapuolia ovat kirjoittaja, lukija ja kirjoittajan lainaamat tekstinulkoiset äänet.

Vuorovaikutusdiskurssin aihe liittyy tyypillisesti työhuoneisiin ja niiden toimintaan. Nälkävuosien köyhäinhoidon järjestämisestä vastasi paikkakunnan valtaryhmien edustajista, kuten papista, nimismiehestä, säätyläisistä ja varakkaimmista maanviljelijöistä koottu vaivaishallinto tai hätäapukomitea. Köyhäinhoito oli pääsääntöisesti vastikkeellista. Monille paikkakunnille perustettiin työhuoneita, joissa köyhät saivat ruokaa kevyttä työtä vastaan. Työhuoneiden elinolosuhteet olivat huonot, ja ne herättivät julkista paheksuntaa. (Häkkinen 1991c: 131, 141–147.) Työhuoneiden tarkoitus oli estää kulkutautien leviäminen, mutta etenkin kaupungeissa ne olivat myös ylemmän säädyn keino pitää nälänhädän kurjuus etäällä omasta elämänpiiristään. Kun nälkäiset saivat ruoan ja majoituksen työhuoneissa, he eivät kulkeneet kerjuulla etuoikeutettujen ryhmien ovilla. (Pitkänen 1991c: 170–171).

Diskurssin esittämä kritiikki kohdistuu paikallishallintoon ja sen toimintaan. Kerjäläispolitiikan kritiikki on usein kritiikkiä myös kerjäläisiä itseään kohtaan: se tuo

esiin kerjäläisiin liittyvät negatiiviset ennakkokäsitykset ja yhteisöjen asenteiden koventumisen. Kritisoiville kirjeille on tyypillistä, että ne rakentuvat vuorovaikutuksessa yhden tai useamman tekstinulkoisen diskurssin kanssa, eli moniäänisyys on niiden dialoginen keino. Diskurssi tulee esiin yleensä referoinneissa tai kieltolauseissa, ja se tukee kirjoittajan argumentointia tai perustelua – ei aina myötäillen, vaan diskurssit saattavat myös vastustaa toisiaan. Kritisoivat näkemykset päättyvät kirjoittajan kärkevään loppukommenttiin, jolla hän ilmaisee mielipiteensä tai korostaa jo aiemmin ilmi käynyttä suhtautumistaan.

Hallintoa kritisoivat diskursiiviset keinot ovat kuvailevia, argumentoivia ja joskus myös ratkaisuja esittäviä. Kuvailun tukena ovat yleensä paikallisyhteisön ja kerjäläisten referoidut äänet. Kirjoittaja ei paljasta omaa positiotaan suhteessa kritisoimaansa tahoon, mutta kirjeiden sävystä päättelen, että hän ei todennäköisesti kuulu paikallispoliittista valtaa käyttävään ryhmään tai jos kuulukin, on erimielinen ryhmänsä toiminnasta. Kuvailevien kirjeiden kritiikki on purevaa, mutta se esitetään hieman loivemmin kuin argumentointia sisältävissä kirjeissä.

29) Meidänki pitäjämme waiwaisholhouksen esimies kirkonkokouksessa walitti sitä tilaa kuin nyt on, ja pyyti kaikki yksimielisesti tarttumaan toimeen. Että ne puutteet jotka nyt tulewat, saataisiin autetuksi, niin tarwittaisiin kolme tuhatta markkaa lisäksi. Waan kuitenkin ei siihen suostuneet, kuin kaksituhatta markkaa kannettawaksi. **Nyt on jo nähtävä, millä ne tautiset kerjäläiset hoidetaan**, joita on joukottain sekä omasta että wieraista pitäjistä. **Waikka tuo wanha sananlasku tulee toteen, „ei ole huutaen huokeampi, eikä parkuen parane.”** (Kaavi, Tapio 4.4.1868)

30) **"Se on jo niinkuin määrätty kuolemaan"**, lausui luotettava talon isäntä Hämeenkyröstä, **"joka sairaana työhuoneesen joutuu taikka siellä sairastuu."** Samaa nuottia nuri-see, niinkun yhdestä suusta, kaikki puhujat. **Tämä ei ole epäiltävä, kuullessa ruokaannon laadun ja paljouden päiwäänsä.** Erinomattain mieli käy sumeeksi vähäisten lasten kohtaloa. "Ruokaa!" sanoi muuan Mouhijärweltä, "Jumalan nimen tähden ruokaa! huutaa lapset työhuoneessa, ja siten waipuwat ijäiseen uneen." – **Isäin pahat teot rankaistaan lapsissa.** (Tampere, 9.4.1868)

Esimerkin 29 kritiikki kohdistuu paikalliseen kirkonkokoukseen. Diskurssi aktivoituu verbiliitossa *on nähtävä*, joka alkuperäisessä merkityksessään tarkoittaa *näkemisen arvoista* (Suomen etymologinen sanakirja 2023a). Se muuttaa kirjeen sävyn ivaliseksi: kirjoittaja ilkkuu, kuinka päättäjät joutuvat ennen pitkää kohtaamaan päätöksensä seuraukset. Viimeisen virkkeen *waikka*-partikkelin käyttö ei ole nykykielen mukaista, koska se ei näyttäisi sisältävän konsessiivista suhdetta. Se saattaakin esiintyä alkuperäisessä merkityksessään *siitä huolimatta että ~ tosin* (Suomen etymologinen sanakirja 2023c). Tällöin *waikka*-partikkeli viittaisi siihen, että poliittisista päätöksistä valittaminen ei hyödytä – sananlasku *ei ole huutaen huokeampi, eikä parkuen parane* tarkoittaa, että valittaminen on hyödytöntä. Sananlasku paljastaa vastoinkäymisiä koskevan näkemyksen, jolla kirjoittaja reagoi aiempaan kritiikkiinsä. Sananlaskujen kaltaiset vaikiintuneet ja tunnistettavat ilmaukset ovat yhteisön yhteistä omaisuutta, ja ne paljastavat jotakin myös yhteisön asenteista (Thompson 1996: 509–510). Kirjoittajan asenne sananlaskua kohtaan jää epäselväksi, vaikka hän käyttääkin sitä asenteellisuutta osoittavan loppukaneetin tavoin. Lainausmerkeillä kirjoittaja saattaa korostaa joko

diskurssia itseään tai omaa, mahdollisesti kyseenalaistavaa asennettaan sitä kohtaan. Toisaalta kyseessä voi olla myös referoinnin välimerkkien käytön vakiintumattomuus.

Esimerkin 30 referoinneissa kuuluvat paitsi työhuoneen todellisuuden kuvaukset, myös nälkävuosina vallinnut yleinen käsitys siitä, että työhuoneeseen joutuminen merkitsee varmaa kuolemaa (ks. Pitkänen 1991b: 147; Soikkanen 1991: 247). Referantit valinnat tukevat kirjoittajan näkemystä työhuoneen oloista. *Luotettava talonisäntä* tuo tekstiin uskottavuutta, ja työhuoneen väen, varsinkin lasten, hätähuudot vetoavat lukijan tunteisiin. Diskurssi aktivoituu ruoan laatua ja määrää moittivassa kieltolauseessa, jonka verbiliitto *ei ole epäiltävä* ilmaisee deonttista modaalisuutta eli kirjoittajan asettamaa velvoitetta ajatella hänen esittämällään tavalla (ks. VISK § 1581). Kielto-muoto tuo esiin kiellolle vastakkaisen näkemyksen, jonka mukaan puheet työhuoneiden oloista eivät pitäisi paikkaansa. Kirjoittaja kumoaa puolustelemaan näkemyksen kuulopuheeseen perustuvalla argumentillaan työhuoneiden ruoan laadusta ja määrästä. Kirjoittajan esittää mielipiteensä oman äänensä referoinnilla: *Isäin pahat teot ränkäkaistaan lapsissa* edustaa tekstinulkoista Jumalan rangaistuksen diskurssia, jonka mukaan nälkävuodet olivat seurausta ihmisten synneistä. Ihmisiä omasta kohtalostaan syyllistävä diskurssi on ollut nälänhätien historiassa yleinen, mutta 1800-luvun puolivälissä se edusti jo vanhanaikaista ajattelua. (Nordlund 2012: 54.) Yhteiskunnan hätätilanne palautti vanhat, väistymässä olleet diskurssit takaisin ihmisten mieliin ja yhteiskunnalliseen keskusteluun (Häkkinen 1999: 124), kuten esimerkki 30 osoittaa.

Argumentoivan vuorovaikutusdiskurssin kritiikki on kuvailevia kirjeitä kärkkäämpää. Argumentoivat kirjeet esittävät kirjoittajan argumentin ja perustelut, jotka lausutaan yleensä referoidun paikallisyhteisön tai hallinnon äänillä.

31) Tässä laitoksessa kuolee noin wiisin, kuusin ja wieläpä enemmänkin yhdellä vuorokaudella; **kuuluu** muuanna yönä kuolleen aina kymmeneenki asti (...) Kuolletten määrä alkaa jo olla sadan hengen paikoille, waikka laitos ei wielä ole ollut purustettu kuin kahden kuukauden paikkoin. **Että syyttää tätä tautia ja onnettomuutta Jumalan päälle on kyllä wäärin, waan ainoastaan hoidon syyksi** (...) (Pidisjärvi, Oulun Wiikko-Sanomia 4.4.1868)

32) Se on tawallista, että kuin jossakin kunnassa tulee työhuoneen toimeenpano kysymykseen, niin siinä löytyy **wastustajia, jotka sanowat "ei köyhäin työn mitään hyödyttävän," ja niinpä se totisesti onkin**, kuin työhuoneet perustetaan semmoiselle kannalle, että järjestyksen ja tarpeellisen kousin puute heti alussa pääsee synnyttämään laiskuutta, keskinäistä riitaa, riettautta ja siiwottomuutta, **joten se on täälläkin tapahtunut. Epäilemättä on työhuone-laitokset ne ainoat, jotka edes vähänkin helpottawat maanmiesten kuormaa köyhäin elättämisessä**, mutta se kansaluokka, joka niissä on hoidettawana ja joilla niissä aiwotaan työtä teettää, **tarwitsee hywän järjestyksen ja kousin sekä nerollisen opetuksen ja johdatuksen, ettei yksikään söisi laiskan leipää eikä saisi elää oman päänsä mukaan opitussa riettaudessa ja saastaisuudessa**. Muussa tapauksessa tulewat työhuonelaitokset huonoiksi ja huonoon kuntoon, eiwätkä siis täytä tarkoitustansa. (Siikajoki, Oulun Wiikko-Sanomia 4.4.1868)

Jumalan rangaistuksen diskurssi esiintyy myös esimerkissä 31, jonka kirjoittaja käyttää sitä päin vastoin kuin edellinen kirjoittaja: hänen mielestään työhuoneen kurjat olot eivät ole Jumalan langettama rangaistus, vaan seurausta huonosta hoidosta. *On kyllä wäärin* -kyseenalaistus aktivoi vuorovaikutusdiskussin, jolla kirjoittaja haastaa vanhaa käsitystä nälänhädän jumalallisesta alkuperästä. Eksklusiivinen

fokuspartikkeli *ainoastaan* ilmaisee, että vain hoidon taso voi olla syypäänä työhuoneiden korkeaan kuolleisuuteen, eivätkä muut syyt tule kysymykseen.

Esimerkissä 32 kirjoittajan diskurssia tukee kaksi tekstinulkoista, toisilleen vastakkaisista diskurssia, joita kumpaakin kirjoittaja myötäilee. Ensimmäinen niistä on työhuoneen vastustajien diskurssi, joka kuuluu vastustajien ääntä lainaavassa referaatissa. Kirjoittajan mielestä näkemys on perusteltu, jos työhuoneet perustetaan ilman hänen peräänkuuluttamaansa kuria ja järjestystä. Toinen tekstinulkoinen diskurssi kertoo työhuoneen puolustajien näkökulmasta, jonka mukaan työhuonejärjestelmä on lopulta paras ratkaisu köyhyyden aiheuttamaan taloudelliseen rasiin. Se aktivoituu kirjoittajan myötäilevää asennetta kuvaavassa epistemisessä MA-infinitivissä *epäilemättä*. Liitepartikkelilla *-kin (täälläkin)* kirjoittaja tuo esiin, että kyseessä ei ole paikallinen, vaan maanlaajuinen ongelma. Kirjoittajan argumentointi toistaa köyhyyteen liitettyjä stereotyyppioita ja legitimoivat valtioryhmien kontrollia. Tätä nälkävuoosille yleistä, epätasa-arvoisia yhteiskuntarakenteita puolustavaa näkemystä kirjoittaja perustelee konditionaalimuotoisella oletuksillaan siitä, mihin riittävä kurinalaisuus johtaisi. Loppulauseensa kirjoittaja osoittaa etenkin kuntapäätäjille, mutta se haastaa myös lukijan: jos toimenpiteitä ei tehdä, lakkaa työhuone täyttämästä tarkoitustaan eli työhuoneiden vastustajien diskurssi voittaa.

Hallintoa puolustavan vuoravaikutusdiskurssin kirjoittajat ovat hallinnon edustajia, ja heidän näkemystensä taustalta kuuluu paikallishallinnon ääni: kirjoittaja ei puolustele vain itseään, vaan koko kritisoitua hallinnon alaa. Diskurssi rakentuu intertekstuaalisille viittauksille aikaisemmin kirjoitettuihin teksteihin. Tekstit on tarkasti nimetty, eli ne edustavat avointa intertekstuaalisuutta. Yleisimmin avoin intertekstuaalisuus näkyy referoinneissa, mutta se voi tulla esiin muillakin tavoin. (Heikkinen ym. 2012: 105–106.) Hallintoa puolustavassa aladiskurssissa kirjoittaja viittaa aikaisemmin kirjoitettuun tekstiin joko omalla kerronnallaan tai tekstinulkoisten äänien referoinnilla. Vastineessaan puolusteleva kirjoittaja kertoo, mihin viittaa, ja sen jälkeen tuo esiin hallinnon näkemyksen.

33) [Kuntakokouksen] **kokoushuoneen owen pielestä löyttiin eriskummallinen kirjoitus, joka kowasti moittii ja soimaa kunnallishallintoa**, erittäin siitä että waiwaisille toimitetaan hädän awuksi 3 leiwiskää joka mantaalista pawunwarsi- tai kaurajauhoja, ja moitti esimiestä että hän itse syö herkkupaloja ja wertaa waiwaiset luontokappalein wertaisiksi. **Pitäisikö** esimiehen sitte kaikki omaisuutensa antaman waiwaisille ja sitte syömän olkia? Sinä pielikirjottaja, lipilaarin lipottaja, **etkös ymmärrä** sen tulewan waiwaisten hywäksi hyödyksi, sillä koska ruotijywät joka talosta puhtaassa wiljassa maksetaan, ja nämät papuwarsi- tai kaurajauhut sitte wielä päälliseksi hädän awuksi toimitetaan, **wai sekö sinun mielees olisi** että waiwaiset nälkään **kuolisi** ilman mitään awun hankkimata. (Nousiainen, Sanomia Turusta 17.4.1868)

34) **Tapion 13 numerossa oli kirje Iisalmen itänurkalta**, joka waikka itsessään wähäpätönen ehkä woisi saattaa monta ihmistä nurjaan päätökseen waiwais-hoidon pidosta ja hoitamisesta Iisalmissa. Huokeampi on moittia kuin toimittaa, **sentähden tahdon antaa tässä lyhykäisen kertomuksen waiwais-kassan tuloista ja menöistä tänä vuonna**. (...) Wajaus kassassa niinmuodoin 1704 m. S. R. Sellaisella wajaudella kassassa ja seurakunnan suuressa puutteessa ja entisissä weloissa ollessa, **on waikea warustaa työhuoneita, joita tarwittaisiin 37 eli yksi kuhunkin kinkeriin**. (Iisalmi, Tapio 11.4.1868)

Esimerkissä 33 kirjoittaja reagoi kritiikkiin voimakkaasti. Hän referoi alkuperäistä tekstiä epäsuoralla esityksellä ja vastaa siihen omalla, hallinnon ja sen esimiehen toimia puolustelevalle äänellään. Hän esittää episteemisiä oletuksia vastapuolen ajattelusta konditionaalimuotoisilla kysymyksillä. Nesessiivinen *pitäisikö*-kysymys osoittaa myös deonttista modaalisuutta. Kysymykset kärjistävät alkuperäisen äänen sanoman ja asettavat sen naurunalaiseksi: kritiikin esittäjä tuskin on tarkoittanut, että kunnallishallinnon esimiehen pitäisi luopua omaisuudestaan, saati sitten toivonut nälkäisten kuolemaa. Hallinnon näkökulma kuuluu kielteisestä *etkös ymmärrä* -kysymyslauseesta, jolla kirjoittaja kyseenalaistaa vastapuolen tietämyksen tason ja ilmoittaa, että hallinnon toimet koituvat hädänalaisten omaksi parhaaksi.

Esimerkin 34 vastine ei ole yhtä kärkkäästi ilmaistu. Ensimmäisen virkkeen konditionaalimuoto ilmaisee, että kirjoittaja pelkää kritiikin asettavan köyhäinhoidon toimet negatiiviseen valoon, mikä on syy myös hänen vastineelleen. Alkuperäinen kirje kritisoi Iisalmen köyhäinhoito- ja hätäaputoimikuntia etenkin siitä, että ne eivät olleet perustaneet yhtäkään työhuonetta (Tapio 1868). Vastineen kirjoittaja, paikallinen kirkkoherra, esittelee kirjeessään köyhäinhoidon tilikirjasta tai vastaavasta taloushallinnon dokumentista kopioimaansa otetta köyhäinhoidon tuloista ja menoista. Laskelmien miinusmerkkiseen tulokseen perustuen hän perustelee, miksi paikkakunnan köyhäinhoito ei ole ollut tehokkaampaa. Nesessiivinen konditionaalimuoto *tarwittaisiin* osoittaa sekä episteemistä että deonttista modaalisuutta. Sen avulla kirjoittaja pyrkii taivuttelemaan lukijan omalle kannalleen. Toisin kuin esimerkissä 33, diskurssi ei sisällä referointeja, vaan tekstinulkopuolinen ääni kuuluu vain intertekstuaalisessa viittauksessa alkuperäiseen kirjeeseen. Kirjoittaja ei anna kritisoivan äänen kuulua, vaan pitää puheenvuoron koko ajan itsellään. Esimerkin 33 kirjoittaja, kaikesta hyökkäävyydestään huolimatta, päästää myös kritiikin esittäjän ääneen.

Vuorovaikutusdiskurssin avulla kirjoittaja vastaa muiden näkemyksiin, esittää omia näkemyksiään ja haastaa muut vastaamaan niihin. Kritiikin tarkoituksena on aiheuttaa ja ylläpitää keskustelua sekä osallistaa muutkin yhteisön jäsenet vuoropuheeseen. Puolustavat kirjeet osoittavat, että kritiikki on onnistunut keskustelua herättävässä tavoitteessaan. Diskurssin dialogisuus perustuu kirjoittajan suhtautumista osoittaviin modaalisiin keinoihin, jotka vastaavat muihin näkemyksiin ja houkuttelevat lukijaa muodostamaan oman kantansa. Episteemisillä konditionaalimuodoilla kirjoittaja taivuttelee lukijaa omalle puolelleen, ja deonttisilla nesessiiviverbeillä pyrkii voimakkaasti ohjailemaan tämän ajattelua. Tekstin sisäinen vuorovaikutuksellisuus näkyy tekstinulkoisissa diskursseissa, joilla kirjoittaja perustelee tai oikeuttaa oman ajattelunsa tai joita hän nousee omalla diskurssillaan haastamaan.

4.2.2 Valitusdiskurssi

Valitusdiskurssia toistavissa paikalliskirjeissä kauhistellaan kirjoittajan oman paikkakunnan tai lähipaikkakuntien tilannetta. Diskurssin tärkein tunnuspiirre on paikallisten olojen vertaaminen jonkin muun paikan, ajan tai tilanteen olosuhteisiin. Tekstien sävy on tunteisiin vetoava, ja aiheet liittyvät nälkävuosien yleisimpiin puheenaiheisiin:

työansioiden ja niiden myötä ruoan loppumiseen, hätäruokaan, kerjäläisiin ja heidän auttamiseensa, varkauksiin sekä paikkakunnan saamiin apulahjoihin eli raha- tai ruokalahjoituksiin. Diskurssin sisältämä kuvailu on erilaista kuin vuorovaikutusdiskurssissa: valitusdiskurssi ei ole niin ratkaisukeskeinen, koska kirjoittaja ei kuvaile paikallisia oloja vastatakseen niihin omalla paikallispoliittisella näkemyksellään, vaan perustellakseen tekemiään hätätilanteiden vertailuja. Kuvailut eivät myöskään rakennu niin vahvasti referoinneille kuin vuorovaikutusdiskurssissa.

Valitusdiskurssi sisältää vähemmän referointeja ja referoinnin eri tapoja kuin monet muut aineistoni diskurssit: se rakentuu etenkin kirjoittajan yksiaanisesta kerrosta, joskin diskurssissa esiintyy myös referoituja ääniä. Diskurssi on yleensä jatkautunut kahteen osaan. Aloittaessaan paikalliskirjeen se sisältää yleensä intertekstuaalisen viittauksen sanomalehtiin ja paikkakuntien vertailun, mutta tekstin sisällä esiintyvissä diskurssin osissa vertaillaan myös paikkakunnan sisällä tapahtuneita asioita. Tekstin sisäiset diskurssin osat ovat pidempiä ja sisältävät enemmän referointeja kuin tekstin aloittavat osat. Referoidut paikallisen hädän kuvaukset tukevat diskurssia tai nostavat esiin jonkin muun näkemyksen, johon kirjoittaja diskurssillaan vastaa. Tekstinulkoiset äänet kaiuttavat paikallisyhteisön tuntemuksia, ja kirjoittaja hallitsee niitä käyttämällä referoimiseen etenkin referatiivirakennetta, mutta myös muita *että*-lauseen korvaavia rakenteita.

Tekstinulkoiset yleistetyt äänet kuuluvat yleensä oletuksissa, joita kirjoittaja tekee ja joita hän vertaa oman pitäjänsä tilanteeseen. Diskurssi sisältää paljon epistemistä modaalisuutta, kirjoittajan tulkintaa tiedon totuudellisuudesta. Sen avulla kirjoittaja ilmaisee olevansa ainakin jonkun verran epävarma esittämistään oletuksista. Valitusdiskurssin sisältä erottuu muita diskursseja, ja se myös yleensä esiintyy muiden diskurssien, etenkin uhkadiskurssin kanssa. Muut diskurssit tukevat kirjoittajan näkemyksiä tai asettuvat niitä vastaan, jolloin diskurssin vertaileva dynamiikka näkyy kirjoittajan ja tekstinulkoisen diskurssin välillä. Vertailuissaan diskurssi esittää paikkakunnan nälänhädän tilanteen yleensä yhtä pahana tai pahempina kuin muualla, kuten seuraavien esimerkkien vertailut osoittavat.

35) Köyhyys, tuo wastonmielinen wieras, rasittaa Tampereen lähiseutuja **ehkä enemmän, kun** mitään muuta paikkaa Suomessa. (Tampere, Sanomia Turusta 9.4.1868)

36) Puute kyllä **mahtaa olla** meillä **niin suuri kuin** Ikaalisten ja Parkanon pitäjissäkin, mutta Luoja apuun ehtiköön! (Punkalaidun, Sanomia Turusta 3.4.1868)

37) Ja tuo hirmunen wieras, joka on joka päivä, tauti ja nälkä! ei ole mitä toiselle antaa eli millä lähimmäistään auttaa. **Kuuluu niin ikään meidän aikamme kuin ennen Jerusalmessa**, että ihmisten täytyy syödä niitä olkia joita moni jaloillaan on polkenut; yksi niitä jälkeisiä joita orhiit tiellen heittää; **lienekkö** aika niin, että Jerusalmi on **meilläkin** hävitettävänä! (Kaavi, Tapio 4.4.1868)

38) **Ei ole sanomalehdissämme näkynyt mitään erittäin mainittavan meidän olostamme**, josta syystä kynäni teroitin tietä antaakseni että täällä eletään sangen surkiassa ja walitetawassa tilassa. **Jos joku seurakunta** on elatuksen puutteessa ja nälkään nääntymäisillänsä, **niin tosin on tämä**. (Merikarvia, Sanomia Turusta 3.4.1868)

Valitusdiskurssi aktivoituu yleensä vertailuissa, joilla kirjoittaja tuo esiin oletuksensa paikkakuntansa tilanteesta verrattuna muiden tilanteisiin. Oletuksissa näkyy diskurssin tyypillinen piirre, episteeminen modaalisuus, joka ilmenee esimerkiksi adverbeissa, potentiaalimuotoisissa moduksissa ja modaalisisissa verbeissä. Yleinen episteemisen modaalisuuden ilmaisin on adverbi *ehkä*, joka esiintyy usein adjektiivin komparatiivimuodon kanssa (35: *ehkä enemmän*). Diskurssi voi näkyä myös kielto- ja kysymyssanoissa, joihin liittyy potentiaalimuotoinen verbi tai liitepartikkeli (37: *liennekkö*). Vertailua osoitetaan vertailukonjuktiolla *kuin*, joka esiintyy myös muodossa *kun*, sekä liittopartikkeleilla, etenkin *-kin*-partikkelilla. Esimerkissä 36 kirjoittajan oletusta osoittaa episteeminen modaaliverbi *mahtaa*, joka esiintyy esittäjän asennoitumista kuvaavissa väitelauseissa (ks. VISK § 1572). Kirjoittaja vertailee vertailusanoilla *niin suuri kuin* ja liitepartikkeliä *-kin*, joilla hän osoittaa samanlaisuutta vertailtavien paikkakuntien välillä.

Esimerkissä 37 kirjoittaja vertailee *kuin*-konjuktiolla ja liitepartikkelilla *-kin* paikkakuntansa tilannetta ja interdiskursiivista viittausta Raamatun tapahtumiin. Paikkakunnan kurjuuden kuvaus perustelee Jerusalem-vertausta, joka viittaa todennäköisesti Vanhan testamentin Hesekielin kirjassa (Hes. 4: 1938) kuvattuun Jerusalemin piiritykseen ja sen aikana koettuun nälänhätään. Papisto käytti aiheita nälkävuosien saarnoissaan (Soikkanen 1991: 231), joten se oli aikalaisille jo valmiiksi tuttu. Kirjoittaja myötäilee paikallisyhteisön Jerusalem-vertausta episteemisellä *lienee*-verbillä, jonka merkitys on *ehkä ~ kai* (VISK § 1605) ja johon liittyy kysymyspartikkeli *-kö*. *Meilläkin*-sanalla vertailemalla hän luullakseni tarkoittaa Hesekielin kirjan kuvausta Jerusalemin syntien sovittamisesta. Sen perusteella oletan, että kirjoittaja viittaa nälänhätään Jumalan syntisille langettamana rangaistuksena, joka pitää jollakin tavalla sovittaa. Kirjoittaja ei suoraan asetu puoltamaan tätä diskurssia, mutta epävarmuutta osoittavat episteemisen modaalisuuden keinot antavat ymmärtää, että ei hän sitä vastustakaan.

Esimerkissä 38 kirjoittaja vertailee seurakuntien hätää asettamalla oman seurakuntansa vastakkain kaikkien muiden seurakuntien kanssa. Vertailu näkyy *jos*-alkuisessa ehtolauseessa, jonka *jos joku, niin tämä* -muotoinen rakenne viittaa lauseiden kontrastiiviseen suhteeseen eli siihen, että ne ovat toisilleen vastakkaisia. *Tosin*-sana, jonka alkuperäinen merkitys on ollut *kyllä ~ kylläkin* (Suomen etymologinen sanakirja 2023b), vahvistaa kirjoittajan käsitystä seurakuntien tilanteesta: jos joku seurakunta, niin kylläkin tämä. Valitusdiskurssille on ominaista viitata johonkin tekstinulkoiseen kirjoitukseen, yleensä aikaisemmin julkaistuihin, nälänhädän tilannetta käsitteleviin paikalliskirjeisiin. Diskurssissa kuuluvat aikaisempien kirjoitusten ääniryhmän äänet, jotka kaiuttavat paikalliskirjoittajiensa spesifejä ääniä. Kirjoittamattomiin teksteihin viittaamisen kieltomuoto aktivoi valitusdiskurssin. Viittaus tuo esiin kiellolle vastakkaisen näkemyksen, jonka mukaan paikkakunnan asiat ovat mainitsemisen arvoisia. Diskurssi on sävyiltään tiedottava, koska kirjoittajien tavoitteena on tuoda paikalliset olot suuren yleisön tietoon. Diskurssi saa voimansa muualta luetuista ja kuulluista

nälänhädän kuvauksista. Muut paikalliskirjeet ovat olleet tärkeä tietolähde, johon kirjoittajat ovat käsityksensä maassa vallitsevasta tilanteesta pohjanneet.

Joissakin paikalliskirjeissä valitusdiskurssiin liittyy myös hädänalaisten auttamisen näkökulma, joka viittaa kirjoittajan kuuluvan yhteiskunnan hyväosaisiin – hän kertoo paikkakunnan asioista omasta viiteryhmästään käsin, ja nälkävuosina auttajia ovat yleensä olleet yhteisön etuoikeutetut ryhmät. Seuraavissa esimerkeissä kuuluu kerjäläisten ääni, mutta näkökulma on silti yhteiskunnan hyväosaisten.

39) **Kerjäläisiä enenee alti taloisistakin**, ja kun ei ole enään oikipäin muuta kun 6 eli 8 taloa ynnä pappilan kanssa, joista jotakin annetaan, niin pian nekin asunpaikat owat sujona. **Prowastilla on kerjäläisiä alituisesti; kaikki kiittäwät siellä ruokaa saawansa. Kauwan-kohan** Herran siunaus sieltä **ulottunee**. (Kärsämäki, 18.4.1868)

40) Harwoilla löytyy täällä sekaleipää erittäin kerjäläisiä warten, waan **jokainen kokee taittaa pöydältään warainsa ja sisällisen vaatimuksensa mukaan. Kerjäläiset itse todistaa ei täällä nälkää kärsiwänsä**. Muutamat antaa leipää sekä keitosta kerta wiikkoonsa suuremmille kerjäläisjoukoille yht'aikaa. **Yleensä sanoen**: jok'ikinen ottaa osaa nykyiseen ahdinkoon, jos ei muuton niin kerjäläisille yösian antamalla. (Tampere, Sanomia Turusta 9.4.1868)

Talollisten hätä näkyy esimerkissä 39, jonka kirjoittaja on itsekin talollinen. Hän kertoo, kuinka köyhtyneet *taloiset* joutuvat jättämään kotinsa ja lähtemään kerjuulle. Toisessa virkkeessä kerronnan sävy muuttuu: nyt äänessä ovat paikkakunnan kerjäläiset, joiden referoinnit paljastavat, että heidän asiansa ovat olosuhteisiin nähden hyvin. Tekstin sävyn muutos tuo esiin ristiriidan kertojan ja kerjäläisten äänten välillä. Tähän ristiriitaan kirjoittaja vastaa kirjoitushetkeä ja tulevaisuutta vertaavalla *kauwan-kohan*-alkuisella retorisisella kysymyksellä, jolla hän kyseenalaistaa edellisen virkkeen sisällön ja aktivoi samalla valitusdiskurssin. Episteemistä modaalisuutta ilmaisevalla potentiaalimuodolla *ulottunee* kirjoittaja kertoo oman arvionsa vertailun paikkansapitävyydestä. Kysymyssanaan kiinnittynyt liitepartikkeli *-han* tekee kysymyksestä retorisen ja viittaa kirjoittajan ja lukijan jaettuun oletukseen, että nälänhädän olosuhteissa ruokavarojen loppuminen on mahdollista, jopa todennäköistä. Vertailevan näkökulman lisäksi retorinen kysymys sisältää kollektiivisen pelon pahenevasta nälänhädestä, joka tulee vaikuttamaan entistä enemmän myös yhteiskunnan hyväosaisten elämään.

Esimerkin 40 sävy on positiivisempi, kenties siksi, että se kertoo eteläisestä Suomesta, missä nälänhädän tilanne ei ollut yhtä lohduton kuin pohjoisempana (ks. Häkkinen 1999: 113). Kuten edellisessäkin esimerkissä, kirjoittaja tuo ilmi, että paikalliset auttavat hädänalaisia, eikä kerjäläisiä käännytetä ovilta pois. Rinnastuskonjunktio *waan* vertaa auttajien todellisuutta heidän toimintaansa: heilläkään ei ole paljoa, mutta silti he antavat vähästään. Kirjeessä kuuluu nälkänsä tyydyttäneiden kerjäläisten ääni, mutta toisin kuin esimerkissä 39, kirjoittaja ei nouse sitä vastaan, vaan käyttää sitä todisteena auttajien tehokkaista toimista. Auttajien referointi aktivoi auttajien toimintaa motivoivan, velvollisuudentunteen ajaman osallistumisen diskurssin, joka perustuu ajatukseen auttamisen velvoittavuudesta, johon jokaisen tulee omien mahdolluuksiensa mukaan osallistua (ks. Häkkinen 1991a: 232). Diskurssi tulee esiin johtoilmauksen ajankohtaa ja toistuvuutta ilmaisevassa ajan adverbialissa *yleensä* ja auttajia

referoivassa suorassa esityksessä. Kyseessä ei ole vain määriteltyjen äänien usein toistama sanallinen ilmaus, vaan myös ajallisesti pysyvä, vakiintunut osallistumiseen ja auttamiseen velvoittava näkökulma. Referoinnista kuuluukin paitsi auttajien määritelty ääni, myös armeliaan avuliaisuuden yleistetty näkökulma.

Varoitusdiskurssi aktivoituu paitsi viittaamalla teksteihin, joita ei ole kirjoitettu, myös referoimalla ajatuksia, joita ei ole ajateltu.

41) **Joka suunnalta Suomenmaassa on näinä aikoina O. W. S:missä näkynyt walituksia** sekä köyhyydestä että ylikäden ottawista warastuksista. Täältä meidän kylästä ei ole hiiskuttu mitään. **Joulahti mieleeni tämä ajatus: yleisö ajattelee ehki:** tuo Alakiiminki on kun paratiisi; ei siellä ole mitään hätää, ei köyhyyttä eikä nälkää; ja mitäpä siellä mahtaa hätänä olla, kun on niin likellä kaupunkia ja saawat hywiä tienesteitä halkokuormilla. Eikä sieltä liion kuulu mitään walituksia warastuksista y. m.; mutta antaakseni yleisölle tarkan tiedon miten täällä on asiat, **niin päätin kerran ryhtyä kynään ja sanon:** ei tämä ole paratiisi, waan ryöwäritten luola. (Alakiiminki, Oulun Wiikko-Sanomia 25.4.1868)

Esimerkki 41 alkaa avoimen intertekstuaalisella viittauksella *Oulun Wiikko-Sanomien* paikalliskirjeisiin ja jatkuu sitten suorilla ajatusreferaateilla, jotka referoivat sekä kirjoittajan todellista että yleisön oletettua ajatusta. Kirjoittaja ilmaisee oletuksensa epävarmuuttaan episteemisellä *ehkä*-adverbilla. Viimeisen virkkeen *päätin kerran ryhtyä kynään* -sivulause kertoo diskurssin tiedottavasta funktiosta. Kirjoittajan asenne yleisön ajatusreferaattia kohtaan paljastuu suorasta esityksestä, jolla hän referoi omaa ääntään. Sen kieltosana aktivoi kirjoittajan diskurssin ja asettaa sen vastakkain yleisön kuvitellun diskurssin kanssa. Lioittelemalla yleisön käsityksiä kirjoittaja houkuttelee lukijaa omalle kannalleen: paikalliskirjeiden lukijoilla varmasti oli todenmukainen kuva nälkävuosien paikallisyhteisöistä, jotka olivat kaukana paratiisista. Tällä ajatuksen ja todellisuuden kontrastilla kirjoittaja asettaa ajatusreferaatin kyseenalaiseen valoon. Toisen ajatuksia referoidessaan kirjoittaja esittää omia päätelmiään, jotka perustuvat referoidun tahon aikaisempiin puheisiin, kirjoituksiin tai toimintaan (Haakana 2005: 127). Kirjoittaja saattaa perustaa oletuksensa yleisön ajatuksista aiemmin lukemiinsa paikalliskirjeisiin: hän viittaa niihin kirjeensä alussa ja kohdistaa sanansa niiden lukijoille, joten myös päätelmät muiden ajatuksista voivat olla paikalliskirjeistä peräisin. Toisaalta ajatusreferaatti voi myös olla vastine kirjoittajan korviin kantautuneille kuulopuheille, jotka hän haluaa tekstillään kumota.

Valitusdiskurssin kirjoittajat katselevat ihmisten hätää ulkopuolisin silmin, vahvasti myötäeläen, mutta kuitenkin hädänalaisia paremmasta asemasta. He eivät itse näe nälkää, vaan oman ja tekstinulkoisten äänien avulla kertovat muiden hädästä. Diskurssia toistavista kirjoittajista tunnetaan kaksi: toinen on kirkkoherra, toinen talollinen. Muut kirjoittajat ovat tuntemattomia, mutta arvelen, että hekin kuuluivat ylempään säätyyn tai alemman säädyn varakkaimpaan eli maata omistavaa ryhmään. Käsitystäni hyväosaisista kirjoittajista tukee se, että vaikka kaikissa kirjeissä kuuluu koko paikkakunnan kollektiivinen ääni, niiden näkökulma painottuu kuitenkin yhteiskunnan ylempiin kerrostumiin.

4.2.3 Uhkadiskurssi

Uhkadiskurssi on paikalliskirjoittajan kotipitäjistä kuuluva hätähuuto, joka ennustaa paikkakunnan nälkätilanteen pahenemista. Diskurssi kertoo nälkäkuolemien uhasta, joka jostakin kirjoittajan mainitsemastaan syystä saattaa tulevaisuudessa realisoitua. Diskurssin tulevaisuudenkuvat ovat uhkaavia, ja sen taustalla kuuluu yhteisön yleistetty pelko nälänhädän pahenemisesta. Kirjoittajan ääni on pohdiskeleva ja epävarmuutta osoittava, mutta kuitenkin omasta asiastaan varma.

Diskurssi viittaa aina johonkin tulevaan ajankohtaan, yleensä vuodenaikaan. Yleisimpiä ovat viittaukset tulevaan kevääseen eli kevääseen 1868. Aineistoni kirjeet kirjoitettiin maaliskuuhun 1868, joten niiden kirjoittamisen aikaan elettiin nälänhädän kriittisimpiä aikoja (ks. Häkkinen 1999: 161). Ei siis ihme, että tulevaisuuden pelko näkyy myös paikalliskirjeissä. Tulevaisuuteen sijoittuvan epävarman luonteensa vuoksi diskurssi sisältää paljon episteemisuuden modaalisuuden keinoja, joiden avulla kirjoittajansa arvioi ennustustensa toteutumismahdollisuuksia. Erityisesti potentiaalimuodot, modaalinen *vielä*-adverbi ja kuulopuheen referointi ovat diskurssille tyypillisiä.

Diskurssissa esiintyvät määritellyt äänet ovat yleensä peräisin paikallisyhteisöstä, ja niitä referoidaan etenkin epäsuorilla esityksillä ja *kuulua*-verbillä. Ne tukevat kirjoittajan näkökulmaa luomalla kuvaa uhkaavasta tilanteesta, joka ei ole vielä tapahtunut. Tekstinulkoisen äänen ei saa paljoa valtaa, vaan diskurssi rakentuu kirjoittajansa pohdinnalle, joka ilmenee usein omien ajatusten referointeina. Ajatusreferaateilla kirjoittaja voi esittää omia arvioitaan puheena olevasta asiasta ja ohjata lukijan tulkintaa haluamaansa suuntaan (Haakana 2005: 128–129). Uhkadiskurssi pyrkiikin vaikuttamaan episteemiseen ja deonttiseen modaalisuuden keinoin, jotka määräävät, ohjaavat tai herättelevät lukijaa ajattelemaan kirjoittajan haluamalla tavalla. Diskurssin dialogisuus tapahtuu kirjoittajan ja lukijan välillä, ja tekstinulkoiset äänet ovat vain pienessä roolissa.

Diskurssi rakentuu kieltoverbille *ei*, joka viittaa yleensä siihen, että paikkakunnalla ei vielä ole ollut nälkäkuolemia tai siihen, että paikkakunnalla tulee olemaan nälkäkuolemia, jos apua ei saada. Kieltosanaan liittyy usein potentiaalimuotoinen pääverbi, kuten seuraavassa esimerkissä.

42) Mitä köyhyyteen tulee, niin saan yleisölle sanoa **ajatukseni**, että **kunhan rospuuton-aika tulee** ja se vähäinen tienesti halkokuormilla loppuu **eikä apua syrjästä saatane**, niin **mahdollisesti täältäkin** näljän kuolemia alkaa **kuulua**, niinkuin jo **muualtakin kuuluu** (...) (Alakiiminki, Oulun Wiikko-Sanomia 25.4.1868)

Esimerkin 42 diskurssi aktivoituu kirjoittajan ajatusreferaatissa, jonka potentiaalimuotoinen kieltoverbi *eikä saatane* ohjaa lukijaa ajattelemaan, että tapahtuu joko potentiaalisen ilmaisemalla tavalla tai päinvastoin: joko apua *saataneen* ja kuolemia *ei* tule, tai apua *ei saatane* ja kuolemia tulee tapahtumaan. Tällaiset vastakohtaisten tapahtumaketjujen oletukset ovat diskurssille tyypillisiä. Kirjoittajan arviota tapahtumien todennäköisyydestä kuvaa episteeminen adverbi *mahdollisesti*. Esimerkki muistuttaa

valitusdiskurssia: se on sävyltään synkkä, sen aiheena on töiden loppumisen myötä vähenevät ansiot ja siinä vertaillaan paikallisia tilanteita liittopartikkelilla *-kin*. Uhkadiskurssi kuitenkin esiintyy vain lyhyissä, muutaman virkkeen mittaisissa tekstikapaleissa. Esimerkin 42 teksti muuttuu jo seuraavassa, esimerkin ulkopuolelle jäävässä lauseessa valitusdiskurssiksi, joka kertoo paikkakunnan pahenevasta hätätilanteesta. Diskurssit esiintyvätkin usein yhdessä. Niissä on paljon samankaltaisuuksia, mutta uhkadiskurssissa on kolme piirrettä, jotka erottavat sen valitusdiskurssista: 1) se viittaa johonkin tulevaisuuden tapahtumaan, joka liittyy yleensä vuodenkiertoon: kirjoitushetken ei tapahtumista kerrota tai ne mainitaan hyvin lyhyesti ja ylimalkaisesti; 2) se vertaa kahta vaihtoehtoista tapahtumaketjua, joista toinen todennäköisesti tulee johtamaan tulevaisuuden uhkakuvan toteutumiseen ja 3) se aktivoituu kielto-sanalla, johon liittyy episteemistä modaalisuutta ilmaiseva potentiaalimuoto, kysymyslause, adverbi, partikkeli tai jokin yhdistelmä näistä. Kriteerit sopivat paitsi esimerkkiin 42, myös muihin tässä alaluvussa esittelemiini esimerkkeihin. Uhkadiskurssi on helppo tunnistaa sekä muotonsa että sisältönsä perusteella, eikä se sisällä niin paljon vaihtelua kuin muut diskurssit. Seuraavat esimerkit ovat yhteneväisiä sisällöltään ja muodoltaan, vaikka ne on kirjoitettu eri puolilta Suomea.

43) Nälkä on wieras kamala meidänkin pitäjässä, **ehkä ei vielä** sentään **ole** ketään **kuulunut** nälkään **kuolleen**, mutta **kuinka lie** laita kewäällä, kun ei enää saa ittellismiehet työtä, kun lakataan lautoja ja plankkuja sahaamasta. (Punkalaidun, Sanomia Turusta 3.4.1868)

44) Nälkään **ei** ole tietten, Jumalalle kiitos, täällä **wielä** ketään kuollut; mutta **mikä on vielä tapahtuwa** ennen syksyä, se on sanomatta ja **wielä tietämättä**. **Uskottawa** on, että moni sen kuolon alakäypi, **jos ei** apuanninta kruunulta enemmältä **liikene** suuremman hädän poistamiseksi. (Kittilä, Oulun Wiikko-Sanomia 18.4.1868)

Esimerkissä 43 kirjoittaja rakentaa diskurssia vaihtoehtoisille tapahtumankululle, joita hän vertaa konsessiivistä suhdetta osoittavalla adverbillä *sentään*: kumpikin tapahtumankulku on mahdollinen, mutta vain toinen tulee toteutumaan. Ensimmäinen vaihtoehto on paikallisyhteisön nykyisyyttä kuvaava kielto-muotoisen kuulopuheen referointi, jonka adverbis viittaavat tilanteen muuttumisen mahdollisuuteen. Modaalinen kielto-muoto *ehkä ei vielä* kertoo, että kirjoittaja ei usko tilanteen jatkuvan entisenlaisena pitkään. Vaikka oletetut kuolemat eivät olleet kirjoitushetken mennessä tapahtuneet, ne luultavasti tulevat tapahtumaan myöhemmin. (Ks. VISK § 667, § 1635.) Toinen vaihtoehto on potentiaalimuotoinen retorinen kysymys, joka kuvaa tulevaa kevättä, jolloin työt ovat loppuneet. Kysymysmuotoisuus kertoo kirjoittajan epävarmuudesta, mutta potentiaalilla *lie* hän osoittaa pitävänsä kuolemia mahdollisina tai jopa todennäköisenä.

Esimerkki 44 vertaa nykyisyyden ja tulevaisuuden tilanteita retorisella kysymyslauseella, jonka futuurinen verbiliitto *on tapahtuwa* viittaa tulevaisuuden tapahtumiin. Abessiivimuotoisella MA-infinitiivillä *tietämättä* kirjoittaja kertoo, että ei vielä osaa arvioida, kuinka todennäköisesti hänen väitteensä toteutuu. *Jos ei* -alkuinen potentiaalimuotoinen ehtolause esittää ehdon, jolla kuolemat voitaisiin välttää; jos kruunu ei tarjoa enempää apua, nälkäkuolemien uhka realisoituu. Direktiivinen, deonttista

modaalisuutta ilmaiseva verbiliitto *uskottawa on* káskee lukijaa, jos ei suoraan uskomaan, niin vähintäänkin vakavasti huomioimaan kirjoittajan esittämän tapahtumankulun mahdollisuuden.

Uhkadiskurssissa on poliittinen sävy, koska se viittaa usein poliittisiin prosesseihin, jotka tapahtuessaan voisivat pelastaa paikkakunnan tilanteen. Vaikka tällaista viittausta ei olisikaan, diskurssin sisältö antaa ymmärtää, että nälkäkuolemille on vaihtoehto, joka on nälänhädän kontekstissa helpoin tulkita ruoka- tai raha-avuksi. Epätoivoisen tilanteen ja vaihtoehtojen vähyyden kuvaus implikoi, että riittävää apua ei alun perinkään ole saatu. Diskurssissa kuuluu rahvaan kansan Ruotsin vallan aikainen uskomus ylimmän hallitsijan pelastavasta voimasta, siitä että esimerkin 44 viittaama *kruunu* tulee tarvittaessa hätääkärsivän kansan avuksi (ks. Häkkinen 1991a: 240–241). Uhkadiskurssin tarkoitus on tiedottaa yleisöä paikallisesta tilanteesta, saada se vakuuttumaan tilanteen vakavuudesta ja toimia hätähuutona, joka kohdistuu paitsi yleisölle, myös poliittisen vallan instituutioille. Diskurssin sisällön perusteella kirjoittajien voisi ajatella kuuluvan hädänalaisimpaan kansanluokkaan, mutta heidän joukossaan on myös pappissäättyyn kuuluva kirjoittaja. Diskurssin ääniä ei yhdistä yhteiskunnallinen asema, vaan kollektiivinen tulevaisuuden pelko.

4.2.4 Valistusdiskurssi

Valistuskurssi on tyyliältään valistava, jopa holhoava. Se joko ohjeistaa, varoittaa tai tiedottaa paikalliskirjeen lukijoita nälänhädän aikaiseen ravisemukseen liittyvistä asioista. Ruokavalistuksen sisältö liittyy usein rahvaan kansan epäilyttävinä pitämiin ruoka-aineisiin, kuten jäkälään, kaaliin ja hevosen lihaan. Kirjoittajat taivuttelevat rahvasta hylkäämään hätäravintoa koskevat ennakkoluulonsa tai varoittavat ravintoon liittyvistä vaaratekijöistä. Suurin osa kirjoittajista kuuluu ylempään säätyyn, mikä korostaa kirjoittajan ja valistuksen kohderyhmän eli rahvaan arvovaltaeroja.

Diskurssin aihe on nälänhädän ruokavalio. Se rakentuu paikallisyhteisön, paikallishallinnon tai kirjoittajan itsensä referoiduista äänistä ja kysymyslauseiden sisältämistä kyseenalaistuksista. Monet referoidut äänet kuuluvat alemmalle säädylle. Heidän äänensä kehuvat syömäänsä hätäruokaa, vaikka todellisuudessa moniin nälkävuosien ruoka-aineisiin suhtauduttiin kielteisesti. Tämä saattaa viitata kirjoittajien diskursiivisiin motiiveihin: he haluavat saada kansan toimimaan valtaryhmien etujen mukaisesti, vaikka sitten asettamalla heidän suuhunsa sanoja, joita he eivät todellisuudessa ole sanoneet. Se, että ruokaa kehuvat äänet kuuluvat alemmalle luokalle, lisää valistuksen tehoa. Tavallista rahvasta on epäilemättä kannattanutkin ohjata heidän oman viiteryhmänsä äänellä.

Ohjeistamaan pyrkivissä teksteissä kuuluu paikallisyhteisön tai kerjäläisten referoitu ääni, jonka lähde ei yleensä tarkennu yksilötasolle. Kirjoittaja kontrolloi tekstinulkoisia ääniä referoimalla niitä abstraktisti, yleensä *että*-lauseen korvaavilla rakenteilla.

45) Ja onpa vielä tuota vanhaa luuloaki vastaan ruwettu tekemään **hewosen lihan syönissä**, kun **eräs mökinmies** on tappanut hewosensa syötäväksi ja **kehuuki hywin hywäksi**. (Alatornio, Oulun Wiikko-Sanomia 18.4.1868)

46) Naula hätäleipää ja welliä annetaan työhuoneessa joka päiwä aika hengelle. **Hewosen lihaa syödään** ja **mielellään sanowat syöwänsä** waikka suden lihaa, kun waan ei ole itse kuollut. (Kärsämäki, Oulun Wiikko-Sanomia 18.4.1868)

47) Täällä sanotaan kaaleja "**lehmän ruuaksi**", **ehkä** ne tietysti parempia on, kun heinät ja ol'et, joita tänä talwena on saatu nauttia. Nykyinen hätä **pitäisi opettaman** ihmisiä käyttämään kaikkia Luojan antimia hywäksensä, kun emme päälliseksi tiedä, milloin nämä katuuodet loppuu. (Tampere, Sanomia Turusta 9.4.1868)

Esimerkeissä 45 ja 46 kirjoittajat kertovat, kuinka paikkakunnalla on alettu syödä hevosen lihaa, jonka ravintokäyttöön on aiemmin suhtauduttu epäluuloisesti. Ääneen pääsevät työhuoneen väki ja *eräs mökinmies*, jota määrittelevällä *eräs*-pronomiinilla kirjoittaja osoittaa, että hän tietää puheena olevan henkilön, mutta ei halua nimetä tätä tarkemmin (ks. VISK § 749). Diskurssi aktivoituu heidän referaateissaan, translatiivirakenteessa *kehuuki hywin hywäksi* ja referatiivirakenteessa *mielellään sanowat syöwänsä*. Johtoilmausten kommunikaatioverbit *kehua* ja *sanoa* viittaavat konkreettiseen puhetilanteeseen, jossa referoidut tahot ovat päässeet kertomaan oman mielipiteensä. Kirjoittaja kuitenkin käyttää ääniä oman näkemyksensä perustelemiseen. Referointien avulla diskurssi vastustaa vakiintunutta käsitystä hevosen liha sopimattomuudesta ravintokäyttöön. Samalla se ohjaa lukijoita ajattelemaan, että nälänhädän tilanteessa normaalista poikkeavaan ravintoon pitäisi suhtautua ennakkoluulottomasti.

Esimerkissä 47 kirjoittaja kertoo nauriin, lantun ja kaalin eli rahvaan karsastamien ruokakasvien viljelemisestä ja ihmettelee, miksi paikalliset eivät ole kiinnostuneita niiden ravintokäytöstä. Paikallisyhteisön spesifi ääni kuuluu translatiivirakenteisessa referaatissa *sanotaan kaaleja "lehmän ruuaksi"*. Paikallisyhteisön diskurssi puolestaan tulee esiin lainausmerkeillä erotetussa ilmauksessa "*lehmän ruuaksi*": paikallisen näkemyksen mukaan kaali ei ole ihmisen, vaan lehmän ruokaa. Kirjoittaja vastustaa diskurssia kyseenalaistamalla sen. Hän etäännyttää itsensä lainaamastaan sisällöstä merkitsemällä translatiivimuodon lainausmerkeillä – se ei edusta hänen ajatteluaan tai arvomaailmaansa. Kyseenalaistus näkyy myös episteemisessä adverbissa *ehkä*. Se aloittaa kirjoittaja näkemystä perustelevan sivulauseen, joka ilmaisee, että kirjoittajan mielestä kaalikin olisi parempi vaihtoehto kuin heinillä ja oljilla jatkettu hätäleipä, johon paikalliset ovat joutuneet nälkätalvena tottumaan. Verbiketju *pitäisi opettaman* ilmaisee sekä episteemistä että deonttista modaalisuutta. Episteemisellä konditionaalimuodolla kirjoittaja tarjoaa lukijalle vaihtoehdoisen ajattelutavan ja deonttisella *pitää*-verbillä määrää hänen ajatteluaan. Konditionaalimuoto pehmentää väitelauseen määräävää sävyä. Kirjoittaja perustelee väitettään yhteisellä epätietoisuudella nälänhädän kestosta. Tässäkin tapauksessa tekstinulkoiset äänet edistävät kirjoittajan diskurssin voimaa: kirjoittaja kyseenalaistaa paikallisyhteisön äänillä esitetyn käsityksen ja tarjoaa tilalle oman näkemyksensä.

Varoittamisen apuna toimivat äänet liittyvät johonkin varoittavaan tapahtumaan. Diskurssi ilmenee retorisisina *kuinka*-kysymyksinä, joilla kirjoittaja

kyseenalaistaa tekstinulkoisilla äänillä referoidun tapahtuman tai oman kerrontansa. Proadverbi *kuinka* ei tällöin viittaa kysymykseen, vaan kirjoittaja tuo sen avulla esiin omaa asennettaan (ks. VISK § 1713).

48) Murheellista on mainitakkin **minkä vaikutuksen selvä elo tekee nälkään nään-tywissä kuin se waromattomasti nautitaan**. Talonmies Johan Siponen Kortewaraan kylästä, joka usiammat viikot **oli ollut** olki-leiwällä, sai näitä jauhoja 30 naulaa. Niistä keitti hän kotia mentyänsä hutun ja söi sen emäntänsä kanssa nälkensä sammuttamiseksi. **Mutta kuinkas käwi?** Heti hutun syötyä sai waiwan sydämmeensä ja kuoli itse Siponen yhden ja hänen waimonsa kahden wuorokauden perästä. (Pielisjärvi, Tapio 18.4.1868)

49) Hänellä oli myös muassansa nähtäväksi ja maistettavaksi walmista leipää (...) **Kaikki maistajat kiittiwät leipää hyväksi**. Samate **oli se minustakin parempaa**, kuin minkä olen ollut tilaisuudessa maistamaan (...) Kuitenki oli tässä uudessa leiwässä se merkittävä, että se jätti suuhun hywin imelän ma'un. **Kuinka** tuo imelältä maistawa aine **lie** waikutta-waista, se on kemia- ja lääke-miesten wastattawa ja tutkittawa. (Rautalampi, Tapio 25.4.1868)

Esimerkissä 48 kirjoittaja lainaa alkuperäistä puhetapahtumaa pluskvamperfektillä. Kyseessä on toisen käden tieto paikallisia puhuttaneista kuolemantapauksista. *Minkä*-alkuinen epäsuora esitys lainaa kirjoittajan ääntä ja tuo esiin hänen varoittavan näkökulmansa. Diskurssi painottuu retorisisessa kysymyslauseessa *mutta kuinkas käwi?*, joka kyseenalaistaa pluskvamperfektillä referoidun tapahtumaketjun järkevyyden: talonmies vaimoineen oli tietämättömyyttään varomattomasti nauttinut hätäapuna saatua ruokaa, mitä hänen nääntyvä elimistönsä ei ollut kestänyt. Retorinen kysymys varoittaa nälkäisiä tai heille ruokaa antavia ihmisiä kunnollisen ruoan vaaroista tuomalla esiin tapahtumien odottamattoman puolen. Nälkävuosien aikana esiintyi ainakin jossain määrin näkemystä, joka puolusteli hädänalaisille almuina annettavan ruoan huonoa laatua. Monissa paikoissa kerjäläisille annettiin huonolaatuisempaa ruokaa kuin talon omalle väelle. Toimintaa pyrittiin perustelemaan tekosyyllä, ettei kerjäläisten elimistö kestäisi parempaa ravintoa. (Pitkänen 1991b: 267.) On mahdollista, että kirjoittajan epäsuorassa esityksessä kuuluu viitteitä tällaisesta näkemyksestä, mutta kirjeen viestinnällisestä kokonaisuudesta sitä ei voi varmaksi päätellä.

Esimerkki 49 kertoo paikallispoliittisesta kokeilusta, josta voisi olla apua nälkäisten auttamisessa: kunnallishallintoon kuuluva talollinen oli leiponut timoteijauhoilla jatkettua ruisleipää, jota kuntakokouksessa maisteltiin ja sen sopivuudesta hätäravinnoksi keskusteltiin. Timoteileipä sai kehuja kaikilta maistajilta, myös kirjoittajalta itseltään. Tässäkin esimerkissä referoitujen äänien tehtävänä on todistella, kuinka hyvää hätäruoka on, joskin tällä kertaa siihen käytetään hallinnon ääniä. Retorisella *kuinka*-kysymyslauseella ja sen potentiaalimuotoisella pääverbillä *lie* kirjoittaja kuitenkin vaihtaa näkökulmaa ja tuo esiin oman näkemyksensä, että asiantuntijoiden tulisi vielä arvioida leivän sopivuus ihmisravinnoksi. Vaikka kokeilun tulokset ovat lupautuvia, kyseenalaistava kysymys varoittaa, että niihin täytyy silti suhtautua varovaisesti.

Valistusdiskurssin dialogia käydään säätyjen välillä, eli ylempi sääty neuvoo ja alempi ottaa neuvoja vastaan. Diskurssin valistavaan funktioon liittyykin holhoavuuden sävy, varsinkin kun sen suhteuttaa diskurssin aiheeseen: nälkävuosien hätäruokavalistus kulki ylhäältä alas, ylemmältä säädyltä alemmalle. Esimerkiksi jäkäläleivän

syömiseen rahvasta kansaa suorastaan painostettiin. Leivän valmistusohjeet olivat kuitenkin epäselvät ja vaihtelivat lähteestä riippuen, ja väärin tehty jäkäläleipä saattoi olla tappavan myrkyllistä. Ei siis ihme, että tavallinen kansa suhtautui kriittisesti ylempiensä valistuspyrkimyksiin. (Häkkinen 1991b: 100–102, 105). Suurin osa valistuskurssin kirjoittajista tunnetaan: he kuuluvat yhteiskunnan hyväosaisiin. Kirjeiden aiheen ja sävyn perusteella on mahdollista, että tuntemattomatkin kirjoittajat tulevat yhteiskunnan ylemmistä kerrostumista. Kirjoittajien yhteiskunta-asema, tekstien voimakkaan valistava sävy ja kirjoittajan kontrollia osoittavat referoinnit viittaavat valtaapitävien ryhmien manipuloivaan vallankäyttöön, jolla nälkäänäkevää rahvasta ohjattiin toimimaan valtaryhmien edun mukaisesti.

4.2.5 Kiitosdiskurssi

Kansan hätä herätti aikalaisten myötätunnon, ja yksityisiä raha- ja ruoka-avustuksia saatiin ulkomaita myöten (Pitkänen 1991b: 159). Kiitosdiskurssi kertoo ylemmältä säädyltä saaduista apulahjoista, niiden jakamisesta ja lahjojen vaikutuksesta saajiensa elämään. Kirjeiden sävy on kiittävä, usein jopa ylistävä. Näkökulma korostaa kristillistä armeliaisuutta, ja teksti sisältää paljon raamatullisia fraaseja, joilla kirjoittaja osoittaa kiitollisuuttaan avustusten antajille. Kiitosdiskurssin paikalliskirjoittajat kuuluvat yhteiskunnan hyväosaisiin ryhmiin. Yleisimmin he edustavat pappissäätyä, mikä osaltaan selittää tekstien uskonnollista sävyä.

Kiitollisuutta osoittavien kirjeiden kerronta on yleensä minämuotoista, eli näkökulma on kirjeen kirjoittajan. Hänen äänensä myös kuuluu tekstissä vahvimpana. Tekstinulkoiset äänet kuuluvat joko auttajille tai avun kohteille: ylempään säätyyn kuuluvia auttajia referoidaan yleensä epäsuoralla esityksellä ja hädänalaisia elatiivimuodolla. Referointien kontrolloivuus noudattelee äänien yhteiskunnallista asemaa: auttajien äänet ovat autettuihin nähden valta-asemassa. Diskurssin dialogi käydään kirjoittajan ja lukijan välillä, ja köyhä kansa pääsee ääneen vain avusta kiittäessään.

Lahjoituksia tehneisiin hyväntekijöihin viitataan yleensä koko nimellä, ammatilla, paikkakunnalla ja usein vieläpä heidän armollisuuttaan korostavalla adjektiivilla, kuten *ihmisrakas frouwasväki Oulussa* tai *serkkuni professori W. Lagus Helsingistä*. Viittaukset hädänalaisiin ovat epätäsmällisemmät, mutta heitäkin määritellään usein adjektiivilla, esimerkiksi *kurjat köyhät* ja *huonoimmat ontuvat ja sairaat*. Adjektiivien runsas käyttö on diskurssille tyypillistä. Ne ovat yleensä positiivissa, mutta myös komparatiivi- ja superlatiivimuotoja esiintyy. Auttajia määrittelevät adjektiivit ovat merkitykseltään positiivisia, hädänalaisiin viittaavat puolestaan negatiivisia.

Kiitollisuuden diskurssissa esiintyy paljon imperatiivin 3. persoonassa olevia jussiivimuotoja eli epätyypillisiä direktiivejä, joita käytetään auttajien kiittämiseen. Niistä yleisin on kiteytynyt, uskonnolliseen kieleen viittaava toivotus *siunatkoon*. (Ks. VISK § 1666.) Diskurssille on tyypillistä myös runsas uskonnollisten paratagmojen eli rinnasteisten sanojen muodostamien sanaliittojen käyttö. Ne ovat vakiintuneita, Raamatun kielestä tuttuja ilmaisuja, jotka olivat yleisiä myös vanhan kirjasuomen uskonnollisessa puheessa (Nummila & Ojutkangas 2013: 74–75, 92). Diskurssin paratagmoja

ovat esimerkiksi keskenään rinnasteiset *ajassa ja iänkaikkisuudessa* sekä havaitsemista ja tarkkailemista ilmaiseva *nähdä ja kuulla* (ks. Nummila & Ojutkangas 2013: 74, 88). Diskurssin tyypilliset piirteet toistuvat myös seuraavissa esimerkeissä.

50) Waan tämän lahjan kautta, siitä saan wakuuttaa lahjan antajojta, tuli warsin moni nääntywä wirwoitetuksi. **Tämä apu tuli ensimmäiseen suurimpaan hätään niinkuin ensimmäinen wesi-amme alkawan tulipalon sammutukseksi. Minä kiitän** nöyryimmästi ja sydämmellisesti **hädän alaisten puolesta** lahjan antajojta. **Kiitos ja kunnia Kuopion Rouwaswäelle – Herra** kaikkein **hywäin ja täydellisten** lahjain jakaja, joka kunkin lahjan näkee salaisuudessa, maksakoon sen moninkertaisesti jokaiselle salaisuudessa antajalle julki-sesti. (Pielisjärvi, Tapio 18.4.1868)

51) En taida muuta, kuin **kaikkein seurakuntalaisten puolesta** lopullisesti sydäimestä **toiwottaa: Siunatkoon ja suojelkoon Kaikkiwaltias taiwaan ja maan Luoja** meidän armollisen Keisarimme ja Esiwaltamme! Lisätköön korkiasti kunnioitettawalle ahkeralle guwernöörillemme pitkää ikää, woimaa ja kärsiwällisyyttä, että aina edeskinpäin yhtä wäsymättömällä toimella etsiä ja edesauttaa lääninsä totista parasta! Tätä toiwottaa kiitollisella tunnolla, **omasta sisällisestä vaatimuksestansa ja ahdistettuun seurakuntalaistensa pyynnöstä** B. L. Frosterus. (Kärsämäki 25.4.1868)

Esimerkin 50 metafora vertaa apulahjoja tulipalon sammuttamiseen. Sillä kirjoittaja ilmaisee, kuinka arvokasta paikkakunnalle saatu apu on. Superlatiivimuotoiset ja -merkityksiset ilmaukset *ensimmäinen suurin hätä* ja *ensimmäinen wesi-amme* kuitenkin vihaavat, että tulipaloa ei yhdellä vesisammioillisella sammuteta, vaan lahjoitukset riittävät vain ensiavuksi. Nälkävuosina köyhien auttamiseen koettiin sosiaalisia paineita (Pitkänen 1991b: 165), joten luulisin, että tällaiset auttajia ylistävät, avun merkitystä korostavat ja lisäävun tarpeeseen vihjaavat tekstit ovat toimineet tehokkaana varainhankintakeinona. Kirjoittaja kiittää auttajia, Kuopion Rouvasväenyhdistystä, kolmeen kertaan: ensin hädänalaisten ääntä referoivalla elatiivimuodolla *kiitän hädän alaisten puolesta*, sitten Raamatusta lähtöisin olevalla kiteytyneellä paratagmalla *kiitos ja kunnia* ja lopuksi vielä jussiivimuodolla *maksakoon*, jonka sisältämä virke on erotettu muusta tekstistä ajatusviivalla. Toivotus on uskonnollinen, fraasimainen ilmaisu, jonka raamattulähteisyys näkyy sanastossa: Jumalaan viittaava *herra*, paratagma *hywäin ja täydellisten* sekä jussiivimuoto *maksakoon* ovat uskonnollisen puheen piirteitä. Toivotuksessa kuuluu uskonnollisen yhteisön yleistetty ääni eli vaatimattomuutta korostava näkökulma. Se ihannoit kaikessa hiljaisuudessa tapahtuvaa, itsestään numeroa tekemätöntä armeliaisuutta, jonka Jumala on palkitseva. Tekstinulkoinen diskurssi tukee kirjoittajan näkemystä ja varsinkin sen lisäävää pyytävää ulottuvuutta korostamalla armeliaisuudesta seuraavaa moninkertaista palkintoa.

Auttajia kiitellään moneen kertaan myös esimerkissä 51, jonka ensimmäiset toivotusmuotoiset kiitokset kohdistuvat *armolliselle keisarille ja esiwallalle* ja seuraavat *korkiasti kunnioitetulle ahkeralle guwernöörille*. Molemmissa toivotuksissa kuuluvat kirjoittajan ja seurakunnan äänet. Keisaria ja esivaltaa kiittää koko seurakunta, kuvernööriä seurakunnan hädänalaiset, jotka ovat kiitollisuuden osoittamisen aktiivisia osapuolia: he ovat pyytäneet kirjoittajaa kiittämään kuvernööriä puolestaan. Teksti toistaa diskurssin tyypillisiä piirteitä: elatiivilla referointia, auttajiin ja autettaviin viittaamisen tyyliä, uskonnollista sanastoa, kuten jussiivimuotoista paratagmaa *siunatkoon ja suojelkoon* sekä etenkin kiitollisuuden ylitsevuotavaa osoittamista. Esimerkissä ei kuulu

tekstinulkoisia näkemyksiä, vaan se keskittyy luettelemaan avustajien hyveitä ja avustettavien kiittollisuudenosoituksia. Kiitosten tavoitteena on kannustaa kuvernööriä jatkamaan väsymätöntä toimintaansa lääninsä asukkaiden hyväksi, joten tämäkin esimerkki on auttamiseen kehottava.

Kiitosdiskurssilla yhteiskunnan hyväosaisiin kuuluvat kirjoittajat pyrkivät todistamaan oman viiteryhmänsä merkitystä kriisitilanteen lievittämisessä. Hyväntekeväisyys oli ylemmän säädyn keino osallistua hädänalaisten auttamiseen, mutta myös pysytellä omiensa parissa etäällä rahvaan hädästä (Pitkänen 1991b: 174). Julkiset, runsaat kiitokset ja auttajien henkilöllisyyden paljastaminen korostivat ylempien säätyjen armeliaisuutta ja lisäsivät säädyn sisäistä painetta auttamiseen: julkisuuden myötä ihmisten tietoon tuli, ketkä paikkakunnan köyhiä olivat auttaneet ja siten oman hyväsydämyksensä todistaneet. Toisaalta monet ylemmän säädyn edustajat, etenkin papit, olivat virkansa puolesta tekemissä köyhien ja sairaiden kanssa ja samalla altistuivat itsekin kulkutaudeille. (Soikkanen 1991: 227.) Myös esimerkin 51 lääninkuvernöörin toiminnan kuvaus, joskin liioittelevana ja luultavasti myös puolueellisena, viittaa siihen, että ylin hallinto on päättäväisesti osallistunut hädän lievittämiseen. Olivat auttajien motiivit mitkä tahansa, ylemmän säädyn hyväntekeväisyystyötä kohtaan osoitettu ylenpalttinen arvostus oikeutti auttajien ja autettavien välistä valta-asetelmaa. Hyväosaisten apulahjat eivät tasanneet hyvinvoinnin epätasa-arvoista jakautumista, vaan niiden avulla pyrittiin ylläpitämään perinteisiä kristillisiä arvoja, joiden mukaan auttaminen oli hyväosaisten velvollisuus (Pitkänen 1991b: 165). Köyhien rooliin kuului ottaa avustukset kiittollisia vastaan ja osoittaa nöyryyttä niiden antajille (Soikkanen 1991: 232–234).

5 TULOKSET JA POHDINTA

5.1 Tulokset

Aineistoni perusteella nälkävuosien paikalliskirjeissä esiintyvillä äänillä on aina jokin tehtävä. Ääniryhmien tehtävät paljastuvat tarkastelemalla keinoja, joilla äänet on tekstiin tuotu ja sisältöjä, joita ne toistavat. Paikallisyhteisön ääni esiintyy paikallisten ihmisten kollektiivisena äänenä, jolla kerrotaan paikkakunnan asioista ja kaiutetaan paikallisia mielialoja. Hallinnon äänet ovat tiedottavia, ja niiden tehtävä on informoida lukijaa paikallispoliittisista päätöksistä ja muista hallinnollisista prosesseista. Loppujen ääniryhmien tehtävät ovat diskursiivisia. Kirjoittajat ottavat kantaa ja argumentoivat, ja heidän referoitu äänensä aktivoi lähes aina jonkin diskurssin. Kerjäläisten äänet ja viittaukset muihin kirjoituksiin toimivat avustavissa tehtävissä: niiden avulla tuetaan tai vastustetaan jotakin yleistettyä ääntä. Moniäänisten tekstien äänet eivät välttämättä ole yhteneväisiä minkään yhteiskunnan diskurssin kanssa (Pietikäinen & Dufva 2006: 213), kuten aineistoni osoittaa: viittaukset muihin teksteihin ovat valitus- ja puolustavan vuorovaikutusdiskurssien piirteitä, mutta muut ääniryhmät eivät kiinnity mihinkään tiettyyn yleistettyyn ääneen vaan esiintyvät eri diskursseissa.

Nälkävuosien hierarkkinen sääty-yhteiskunta näkyy esimerkiksi äänien nimeämisen käytännöissä. Suurin osa nimeämättömistä tai epätarkasti nimetyistä äänistä kuuluu tavallisella rahvaalle. Heitä myös referoidaan rakenteilla, joita kirjoittajan ääni kontrolloi. Sen sijaan säätyläiset nimetään tarkemmin ja referoinnit antavat valtaa myös heille itselleen. Ylemmän säädyn äänet eivät muodosta omaa ääniryhmäänsä, vaan esiintyvät osana muita ryhmiä. Silti ne henkilöidään tarkasti nimeä, asemaa ja paikkakuntaa myöten. Säätyläisten ja maata omistamattoman rahvaan kansan väliin jäävä ryhmä, maata viljelevät talolliset, saavat usein nimen ja statuksen, mutta heihin viitataan säätyläisiä useammin myös ryhmänsä edustajina.

Ääniryhmistä tasa-arvoisimpia ovat paikallisyhteisön äänet, koska ryhmien referoinneissa kuuluvat niin hyvä- kuin huono-osaisemmatkin paikalliset. Ylemmän

säädyn ääntä toistavat todennäköisimmin hallinnon äänet. Ne käyttävät poliittista valtaa, ja niiden asema on yleensä referoinnin yhteydessä ilmoitettu. Kerjäläisten ääniryhmän toiminta esitetään kapea-alaisesti: heillä on vain muutama puheenaihe, kuten ruoka ja työ, ja yleensä he ovat joko kerjäämässä ruokaa tai syömässä sitä. Paras mahdollisuus näkemystensä esittämiseen on kirjoittajilla, koska heidän äänensä kuuluvat sekä kerronnassa että referoinnin abstraktiusjatkumon yläpäähän painottuvista referoinneissa.

Aineistoni ääniryhmistä erottuu kaksi ääripäätä: kirjoittajan ääni, jolla on kaikki valta esittämäänsä sisältöön, ja kerjäläisten ääni, jolla tällaista valtaa ei ole. Kerjäläisten konkreettiset referoinnit antavat äänille näennäistä valtaa, mutta kirjoittaja kontrolloi referaattien sisältöä. Ääniryhmän referoinnit tasapäistävät kerjäläiset ja työhuoneiden väen omien viiteryhmiensä edustajiksi. Referoinnit eivät useinkaan toista heidän todellisia sanomisiaan, vaan niiden taustalta kuuluu valtaryhmien näkemys siitä, mitä ryhmän jäsenet sanovat tai mitä heidät kannattaa laittaa sanomaan, jotta valtaryhmien diskursiiviset tavoitteet toteutuisivat. Kerjäläiset ovat aineistoni ainoa ryhmä, joiden äänellä ylläpidetään heidän omien etujensa vastaisia diskursseja.

Moniäänisyyden toiminnallisuus näkyy niin määritellyissä kuin yleistetyissäkin äänissä: myös yleistetyillä äänillä on jokin tehtävä, jota ne toteuttavat. Vuorovaikutusdiskurssia hyödynnetään hallintoa edustavien tahojen kritisointiin tai puolustamiseen. Valitusdiskurssin tehtävä on valittaa, vertailla ja tiedottaa, kun taas uhkadiskurssi tiedottaa, vakuuttaa ja pyytää apua. Valistusdiskurssi pyrkii kontrolloimaan valistamalla, ja kiitosdiskurssi legitimoii valtaryhmien asemaa ylistämisen ja lisäävun pyytämisen keinoin.

Kritisoiva vuorovaikutusdiskurssi on hyvin dialoginen ja moniääninen. Diskurssissa vaikuttaa niin monta tekstinulkoista määriteltyä ja yleistettyä ääntä, että kirjoittaja on koko ajan vuorovaikutuksessa johonkin suuntaan. Puolusteleavassa vuorovaikutusdiskurssissa on vähemmän tekstinulkoisia ääniä: siinä missä hallintoa kritisoivat kirjoittajat yrittävät herättää keskustelua, hallinnon puolustajat eivät välttämättä päästä edes kritiikin esittäjän ääntä kunnolla kuuluviin. Valitus- ja uhkadiskurssit eivät ole kovin moniäänisiä, vaan ne rakentuvat nälänhädän olosuhteita vertailevalle yksiiääniselle kerronnalle. Valitusdiskurssi käy dialogia tekstinulkoisten yleistettyjen äänien kanssa, uhkadiskurssi puolestaan lukijan. Myös kiitos- ja valistusdiskurssien dialogisuus painottuu kirjoittajan ja lukijan välille.

Kritisoivassa vuorovaikutusdiskurssissa dialogisuus ja kirjoittajien pyrkimykset haastaa muutkin mukaan vuoropuheluun viittaavat siihen, että valtaapitävät tahot eivät yritä rajoittaa sitä. Myöskään valitus- ja uhkadiskursseissa en havainnut valtaryhmien vaikuttamiseen pyrkivää vallankäyttöä, vaikka ne ovat tyyliltään ohjailevia ja suostuttelevia. Diskurssit ovat sisällöltään ja funktioltaan enemmän vuorovaikuttamiseen kuin vallankäyttöön pyrkiviä. Sen sijaan puolustavan vuorovaikutusdiskurssin sekä valitus- ja kiitosdiskurssien tavoitteena näyttäisi olevan valtaryhmien etujen edistäminen.

Puolustava vuorovaikutusdiskurssi rajoittaa diskurssissa käytävää keskustelua kontrolloimalla dialogisuutta ja osallistujarooleja. Hallinnon saama julkinen palaute ja paine siihen vastaamiseen olivat uusia ilmiöitä 1800-luvun Suomessa, eivätkä valtaapitävät ryhmät välttämättä olleet tottuneet julkisesti puolustelemaan toimintaansa tavalliselle kansalle. Puolustavien kirjeiden kirjoittajat luultavasti kuuluivat hyväosaisiin ryhmiin, joten valtaryhmiä koskevan kritiikin suitsiminen on hyödyttänyt heitä itseään. Valistusdiskurssin manipulointi on hienovaraista, ja se kuuluu kirjoittajien voimakkaasti ohjailevasta tai jopa hieman painostavasta sävystä. Nälkävuosien valtiovalta oli haluton ottamaan lainaa köyhän kansan ruokkimiseen (Häkkinen 1999: 115), ja ravintovalistuksella pyrittiin aktivoimaan kansaa itsenäiseen ruoanhankintaan (Häkkinen 1991a: 239). Valistusdiskurssin vallankäytön syynä on siis luultavasti ollut halu vastuuttaa kansaa omista elinolosuhteistaan ja samalla kenties helpottaa hallitsevien ryhmien työtaakkaa.

Jos valistusdiskurssin valtapyrkimykset ilmenevät suostutteluina, on kiitosdiskurssi sävyiltään jopa manipuloiva. Diskurssin vaikutuspyrkimykset ovat voimakkaita ja näkyviä, ja ne oikeuttavat ja ylläpitävät hyväosaisten ryhmien valtaa. Auttajien ja autettavien välisen riippuvuussuhteen korostaminen on luultavasti ollut nälkävuosien yläluokan keino oman asemansa oikeuttamiseen. Kari Pitkänen (1991b: 174–175) arvelee, että hyväntekeväisyyttä käytettiin yläluokan keinona kontrolloida alempia ryhmiä, etenkin kerjäläisiä. Hänen mukaansa kontrollointiin viittasivat esimerkiksi köyhäinavun vastikkeellisuus ja kerjäläisten liikkumisen rajoittaminen. Jälkimmäisellä keinolla yhteiskunnan hädänalaiset saatiin keskitettyä työhuoneisiin tai muihin köyhäinhoitoa tarjoaviin laitoksiin, joissa heidän tekemisiään voitiin valvoa ja joiden avulla heidät pystyttiin pitämään poissa ylemmän luokan elämänpiiristä.

Aineistoni diskursseista kritisoiva vuorovaikutusdiskurssi, valitusdiskurssi ja uhkadiskurssi osoittavat tasa-arvoistavaa yhteiskunnallista aktiivisuutta, kun taas valistus-, kiitos- ja puolustavat vuorovaikutusdiskurssit ovat merkki valtaryhmien eriarvoistavasta vallankäytöstä. Esiintymiensä yleisyyden perusteella vuorovaikutusdiskurssi oli kriisiyhteiskunnan suurin diskurssi ja myös diskurssijärjestyksen hallitseva diskurssi. Se oli osittain rajoittamaton: kritisoivaan vuorovaikuttamiseen on ainakin periaatteessa voinut osallistua kuka tahansa kirjoitustaitoinen henkilö. Diskurssien esiintymistiheyteen perustuva diskurssijärjestys osoittaa, että vaikka valtaryhmien diskursiivinen kontrolli oli nälkävuosina vahvaa, julkinen kansalaisvaikuttaminen koettiin kansan keskuudessa tärkeäksi. Julkiseen keskusteluun osallistuttiin ahkerasti, ja dialogiin pyrkivät diskurssit olivatkin huhtikuun 1868 diskurssijärjestyksessä vahvoilla.

5.2 Pohdinta ja jatkotutkimus

Tutkielmani tavoitteena oli selvittää, millaisilla moniäänisyyden keinoilla paikalliskirjeissä ylläpidettiin ja oikeutettiin ihmisryhmien välistä epätasa-

arvoisuutta. Tarkastelin, ketkä saivat paikalliskirjeissä äänensä kuuluviin, millaisia nälänhädän aiheita äänet toistivat ja millaisia diskursseja kirjeiden moniäänisyydellä rakennettiin. Aineistoni osoitti, että paikalliskirjeiden ääniryhmät ja niiden avulla muodostetut diskurssit sekä tukivat epätasa-arvoisia yhteiskuntarakenteita että oikeuttivat valtaryhmien käyttämää kontrollia. Toisaalta aineistosta kävi myös ilmi, että paikalliskirjeiden välityksellä käytyyn julkiseen keskusteluun osallistuttiin aktiivisesti kriisiajan keskeltäkin.

Aineistoni osoitti, että nälkäkevään paikalliskirjeet ovat moniääninen aineisto, jossa ääneen pääsi etenkin kirjoittaja ja hänen edustamansa paikallisyhteisö. Kirjeiden näkökulma painottui hyväosaisiin ryhmiin, mutta myös tavallisen kansan näkemykset pääsivät kuuluviin. Analyysini tulokset tukevat kuvaa paikalliskirjekulttuurin myötä syntyneestä kaikille avoimesta julkisen keskustelun areenasta, jonka avulla tuettiin paikallisidentiteetin muodostumista (ks. Stark 2013: 176–177). Aineistossani esiintyvät diskurssit toistavat aiemmassa historiantutkimuksessa havaittuja nälänhädän ajattelutapoja ja selitysmalleja. Diskurssit paitsi tukivat ja oikeuttivat yhteiskunnan valtarakenteita, myös osoittivat uskonnollista aktivoitumista, jonka avulla haettiin selityksiä paikallisyhteisöjä kohdanneeseen katastrofiin. (Ks. esim. Häkkinen 1991a, 1991b; Pitkänen 1991b; Soikkanen 1991.) Esimerkiksi aineistoni kirjeissä taajaan toistuva näkemys nälänhäädästä Jumalan rangaistuksena osoittaa, että yhteiskuntakriisin horjuttamaan turvallisuudentunteeseen haettiin selitystä uskonnosta.

Aineistossani esiintyvät valtaryhmien kontrollin keinot ovat valistaminen, kiittäminen ja puolustaminen. Alempien ryhmien käyttäytymistä pyrittiin ohjaamaan valtaryhmien haluamaan suuntaan kansanvalistuksen keinoin, ja valtaryhmien toimintaan kohdistuvat kiitokset ja puolustukset tähtäsivät yhteiskuntarauhan ylläpitämiseen ja valtaapitävien aseman säilyttämiseen. Alempiin yhteiskuntaryhmiin kohdistuva kontrolli näkyy myös tekstinulkoisista diskursseista, kuten yllä mainitusta rangaistusdiskurssista sekä tavoista, joilla kerjäläisistä puhuttiin ja joilla heihin liitettyjä stereotyyppioita ylläpidettiin.

Analyysini haasteena oli paikalliskirjeiden äänien luokittelu määriteltyihin ja yleistettyihin ääniin. Monet äänet olivat sisällöltään niin vakiintuneita tai lähteeltään niin epäselviä, että ne olisi voinut luokitella yhtäläillä kummaksikin. Päädyin tulkitsemaan referoinniksi kaikki lainaukset, jotka noudattelivat jonkin referoinnin lajin tunnusomaisia tapoja ja joiden lähde oli yhdistettävissä johonkin todelliseen kielenkäyttäjään tai puhujaryhmään. Ratkaisustani oli se etu, että pystyin tarkastelemaan ryhmän ihmisiä ensin osana omaa puhujaryhmäänsä, sitten suhteessa muihin puhujaryhmiin ja lopuksi suhteessa diskursiivisiin käytäntöihin. Luokittelun avulla hahmottui, kenen näkökulmaa äänet toistivat ja etenkin mitä äänet eivät sanoneet ja millaisia näkökulmia ryhmän referoinneissa ei esiintynyt. Kriittinen tekstianalyysi pyrkii osoittamaan paitsi mitä tekstissä on, myös mitä siinä ei ole (Fairclough 1997: 79). Esimerkiksi jonkin yhteiskuntaryhmän representaatioiden tai identiteettien puuttumisen havaitseminen voi olla analyysin kannalta yhtä tärkeää kuin tekstiin sisältyvien piirteiden tarkastelu, kuten kerjäläisten ääniryhmän analyysi osoitti.

Tutkielmani laajuuden ja tutkimusasetelmani asettamissa rajoissa en voinut analysoida niin suurta aineistoa, että olisin voinut tehdä luotettavia johtopäätöksiä nälkävuosille tyypillisistä diskursseista ja niiden keskinäisestä asemoitumisesta. Tutkielmani avulla piirtyi kuva spesifimmästä ajanjaksosta, huhtikuun 1868 diskursseista ja niiden muodostamasta diskurssijärjestyksestä. Koko nälänhädän aikaa kattavia yleistyksiä niistä ei kuitenkaan voi tehdä. Analyysini tulokset kuitenkin tukevat historiallisen perinnetietotutkimuksen muodostamaa kuvaa nälkävuosien ihmisten asenteista ja uskomuksista, joten ainakin niiden osalta tutkielmani tulokset kaiuttavat nälkävuosien tunnelmia laajemminkin kuin vain nälkäkevään osalta. Tutkimustulokseni myös luovat uutta kuvaa nälkävuosista: nälkävuosien paikalliskirjeiden moniäänisyyden keinoista, nälänhädän aiheiden toistamista diskurssiivisista valtaprosesseista sekä ääneen päästämisen tai ääneen pääsyn epäävistä menetelmistä. Arvioin, että tutkielmani omalta osaltaan sekä tukee että laajentaa kuvaa nälkävuosien moniäänisistä paikallisyhteisöistä ja kontrollista, jota valtaryhmät niihin kohdistivat.

Tutkimusprosessin aikana kiinnostukseni 1800-luvun paikalliskirjekulttuuria kohtaan kasvoi entisestään, joten ajatukseni jatkotutkimusmahdollisuuksistakin liittyvät pitkälti paikalliskirjeisiin. Jatkotutkimuksena olisi kiinnostavaa selvittää, millaisia diskursseja ja vallan oikeuttamisen prosesseja 1800-luvun paikalliskirjoittajat toistivat yhteiskunnan normaaliaikoina, kun yhteiskuntatilanne oli vakaa, eikä ihmisten mielissä päällimmäisenä ollut ruoan riittävyys ja hengissä selviäminen? Normaaliala-kojen ja kriisiaikojen diskursseja vertaamalla voisi muodostaa käsityksen siitä, miten kriisitilanne vaikutti ihmisten puheiden sisältöihin, diskurssijärjestyksiin ja diskurssiivisiin käytäntöihin. Toinen mielenkiintoinen tutkimusasetelma olisi 1800-luvun ammattitoimittajien uutisjutut ja niissä esiintyvät moniäänisyyden menetelmät. Millaisia moniäänisyyden keinoja ja vallan rakenteita 1800-luvun uutiset toistivat, ja kuka niissä pääsi ääneen? Millaisia tekstit olivat paikalliskirjeisiin verrattuna?

Myös 1860-luvun paikalliskirjeissä riittäisi vielä tutkittavaa, nälkävuosienkin osalta. Aineistossani esiintyi paljon viitteitä tekstinulkoisista diskursseista, joita olisin mielelläni tutkinut tarkemmin, jos niitä olisi esiintynyt aineistossani enemmän. Hieman eri tavalla aineistoani rajaamalla olisin voinut saada myös hieman erilaisia tuloksia. Nälänhädän tilanne oli pahimmillaan keväällä 1868. Esimerkiksi syksyn 1867 paikalliskirjeiden aihepiirit ovat voineet olla erilaisia, ja mielialat vähemmän synkkiä. Silloin keskustelua luultavasti herättivät jotkut muut nälänhädän ilmiöt kuin omalle aineistolleni tyypilliset kerjäläiset ja työhuoneet.

LÄHTEET

- Alkuopetus 1918: Eräs vanhemman polven alkuopettaja. – Alkuopetus 15 (13) s. 3. – <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/938303?page=3>
- Arnold, David 1988: *Famine. Social crisis and historical change*. Oxford: Basil Blackwell.
- Bahtin, Mihail 1987: The problem of speech genres. – Caryl Emerson & Michael Holquist (toim.), *Speech genres and other late essays* s. 60–102. Austin: University of Texas Press.
- Fairclough, Norman 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- 1997: *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino.
- 2003: *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge.
- Fløttum, Kjersti 1990: Polyphonic structure. – Ann-Charlotte Lindeberg, Nils Erik Enkvist & Kay Wikberg (toim.), *Nordic research on text and discourse. NORDTEXT Symposium 1990* s. 161–172.
- Forsman Svensson, Pirkko 1986: Vanhan kirjasuomen partisiippirakenteesta. – *Virittäjä* 90 (1) s. 46–73. – <https://journal.fi/virittaja/article/view/38004>
- Haakana, Markku 2005: Sanottua, ajateltua ja melkein sanottua. Puheen ja ajatusten referointi valituskertomuksissa. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 114–149. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hesekiel 4. Raamattu 1938. Suomen piipiaseura. – <https://www.raamattu.fi/raamattu/KR38/EZK.4>

Häkkinen, Antti 1991a: "Ja he oli kuullu että toiselle paikkakunnalle oli tullu semmonen jauhomatto että oli ryssänraato..." – Nälkävuodet, usko ja taikausko. – Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen (toim.), *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet* s. 237–249. Porvoo – Helsinki – Juva. WSOY.

----- 1991b: "Kuolema tulee jäkäläleiwästä" – Hätäravinto, jäkäläleipävalistus ja sen vastaanotto. – Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen (toim.), *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet* s. 91–113. Porvoo – Helsinki – Juva. WSOY.

----- 1991c: "Pernaan Lapuan tie tehtiin jauhonaalooilla näläkävuosina" – Hätäaputyöt: Epäonnistuiiko valtiovalta? – Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen (toim.), *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet* s. 129–157. Porvoo – Helsinki – Juva. WSOY.

----- 1999: Nälkä, valta ja kylä 1867–1868. – Pertti Haapala (toim.), *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta* s. 111–130. Tampere: Vastapaino.

Kalliokoski, Jyrki 2005a: Moniäänisyys ja koherenssi suomea toisena kielenä kirjoittavien teksteissä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 224–257. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

----- 2005b: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–42. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kauranen, Kaisa 2013: Mitä ja miksi kansa kirjoitti? – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* s. 19–54. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kielikello 1998: Ajatusviiva - ja -. – *Kielikello* 1998 (3). – <https://www.kielikello.fi/-/ajatusviiva-ja-#wrapper> 15.11.2023

Kielitoimiston ohjepankki 2015: *Lauseenvastikkeet: tekevän-, tehneen-rakenne (kuulin hänen tulevan, peruskäyttö)*. – <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/468#eikieltoa> 25.10.2023

Kirjastovirma: Juho Rännäri. – https://web.archive.org/web/20160304211503/http://www.kirjastovirma.fi/henkilogalleria/Rannari_Juho 30.10.2023

Klemola, Elina 2005: *Nälkävuodet Oulun Wiikko-Sanomia -lehden palstoilla vuosina 1866–1868*. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Kokko, Heikki 2016: *Kuiviteltu minuus. Ihmiskäsityksen murros suomenkielisen kansanosan kulttuurissa 1800-luvun puolivälissä*. Väitöskirja. Tampere: Tampere

University Press. – <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/100097/978-952-03-0282-5.pdf?sequence=1>

- 2019a: Suomenkielisen julkisuuden nousi 1850-luvulla ja sen yhteiskunnallinen merkitys. – *Historiallinen Aikakauskirja* 117 (1) s. 1–26. – https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/116975/suomenkielisen_julkisuuden_nousu_2019.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- 2019b: Suomenkielisen lehdistön paikalliskirjekulttuuria tallentava digitaalinen Translocalis-tietokanta. – *Ennen ja nyt – historian tietosanomat* 19 (2). – <https://journal-fi.ezproxy.jyu.fi/ennejanyt/article/view/108930/63922>
- 2021: From local to translocal experience. The nationwide culture of letters to the press mid-1800s Finland. – *Media History* 28 (2) s. 181–198. – <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/13688804.2021.1961575?needAccess=true&role=button>
- 2023: Translocalis-tietokanta. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot 2023.– <https://digi.kansalliskirjasto.fi/collections?id=742> 10.3.2023
- Koski, Mauno 1985: Toiseen tekstiin viittaaminen nykyisessä kirjasuomessa. – Mauno Koski (toim.), *Lauseita ja ajatuksia* s. 70–179. Fennistica 5. Turku: Åbo Akademi.
- Kuiri, Kaija 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Väitöskirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kumpulainen, Kaisa 2018: *Pohjolan vihollisesta idän hallaan. Kuopiolaissanomalehtien hallaan liittyviä diskursseja suurista nälkävuosista ensimmäisen sortokauden loppuun*. Maisterintutkielma. Turun yliopisto. – <https://www.utupub.fi/handle/10024/146134>
- Kuopion kulttuurihistoriallinen museo 2018: *KUHMU ja Werstas mukana mukana kansainvälisessä Heritages of Hunger -hankkeessa*. – <https://kuopionkulttuurihistoriallinenmuseo.fi/ajankohtaista/> 9.3.2023
- Kunnas, Jan 2018: 1860-luvun nälkävuodet: absoluuttinen ruokapula vai niukkuuden epätasainen jakautuminen. – *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 114 (3) s. 335–355. – https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wop-content/uploads/2018/10/KAK_3_2018_WEB-9-29.pdf
- Laitinen, Lea 2005: Puhetta puheesta – kirjoittamalla. Miten 1800-luvulla referoitiin? – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 188–223. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitinen, Lea & Mikkola, Kati 2013: Johdanto. – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* s. 9–17. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Landgren, Lars 1988: Kieli ja aate – politisoituva sanomalehdistö 1860–1889. – Päiviö Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905* s. 269–420. Kuopio: Kustannuskiila.
- Leech, Geoffrey Neil & Short, Mick 2007: *Style in fiction. A linguistic introduction to English fictional prose*. London: Longman.
- Linell, Per 2009: *Rethinking language, mind, and world dialogically. Interactional and contextual theories of human sense-making*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Mikkola, Kati & Laitinen, Lea 2013: Mielen ja kielen muutoksia. – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* s. 413–463. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mäntynen, Anne 2005: Referointi tekstilajipiirteenä. Esimerkkinä kielijutut. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 258–281. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nordlund, Taru 2005: Suomen kielen kvasirakenne ja kieliopillistunut moniäänisyys. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 338–359. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2011: Perustelevasta referoivaksi. Suomen partikkelin *muka* merkityksenmuutos 1800-luvun tekstiaineistojen valossa. – *Virittäjä* 115 (4) s. 484–513. – <https://journal.fi/virittaja/article/view/4593>
- 2012: 1800-luvun itseoppineet kirjoittajat kielellisillä markkinoilla. – *Virittäjä* 116 (1) s. 33–66. – <https://journal.fi/virittaja/article/view/4930>
- Nummila, Kirsi-Maria & Ojutkangas, Krista 2013: Pyytämättä ja yllätyksenä. Paratagmakonstruktio 1500–1800-luvun kirjasuomessa. – *Sananjalka* 55 (1) s. 73–99. – <https://journal.fi/sananjalka/article/view/86722>
- Pallaskallio, Ritva & Nordlund, Taru 2018: Maaseutukirjeestä uutistekstiksi – sosiolingvistiikan ja diskurssintutkimuksen rajapinnalla. – Toini Rahtu, Susan Shore & Mikko T. Virtanen (toim.), *Kirjoitettu vuorovaikutus* s. 217–248. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pietikäinen, Sari 2008: Kriittinen diskurssintutkimus. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö* s. 191–217. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Pietikäinen, Sari & Dufva, Hannele 2006: Voices in discourses: dialogism, critical discourse analysis and ethnic identity. – *Journal of Sociolinguistics* 10 (2) s. 205–224.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2019: *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

- Pitkänen, Kari 1991a: Kärsimysten ja ahdingon vuosikymmen – 1860-luvun yleiskuva. – Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen (toim.), *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet* s. 36–77. Porvoo – Helsinki – Juva. WSOY.
- 1991b: Leipää kansalle, sirkushuveja herroille – armeliaisuuden januskasvot. – Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen (toim.), *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet* s. 158–175. Porvoo – Helsinki – Juva. WSOY.
- 1991c: ”Ruumiita kuin puita pinossa” – Kuoleman satoiset vuodet. – Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen (toim.), *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet* s. 207–223. Porvoo – Helsinki – Juva. WSOY.
- Pulkkinen, Riitta 2016: *Kielidiskursseja suomalaisissa sanomalehdissä vuonna 1878*. Maisterintutkielma. Helsingin yliopisto.
- Shore, Susanna 2005: Referoinnista projektioon ja metarepresentaatioon. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 44–82. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Soikkanen, Hannu 1991: ”Siikajoella tehtiin pastorin paikka paikka köyhäin koiksi” – Papit ja kansa hätäaikana. – Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen & Hannu Soikkanen (toim.), *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet* s. 224–236. Porvoo – Helsinki – Juva. WSOY.
- Solin, Anna 2006: Genre ja intertekstuaalisuus. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 72–95. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2012: Kriittinen diskurssintutkimus. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä, Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 558–559. Helsinki: Gaudeamus.
- Stark, Laura 2008: Maalaisrahvaan kirjoitusmotivaatio ja asenteet kirjoitustaitoa kohtaan 1840–1890-luvun Suomessa. – *Kasvatus & Aika* 3 (2) s. 49–66.
- 2013: Sanomalehtien maaseutukirjeet. Itseilmaisun into ja lehdistön portinvartijat. – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* s. 145–177. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2016: *The limits of patriarchy. How female networks of pilfering and gossip sparked the first debates on rural gender rights in the 19th-century Finnish-language press*. Helsinki: Finnish Literature Society. – <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/32119/617176.pdf;jsessionid=54A022C2E5CF05D30469FD3665FA7D12?sequence=1>

- Suomen etymologinen sanakirja 2023a: Nähtävä. – Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 72. – https://kaino.kotus.fi/suomenetymologinensanakirja/?p=qs-article&etym_id=ETYM_d21699929e9017e1adc5024362317b75&list_id=1&keyword=nähtävä&word=nähtävä 30.10.2023
- 2023b: Tosin. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 72. – https://kaino.kotus.fi/suomenetymologinensanakirja/?p=qs-article&etym_id=ETYM_5923d7c2341d0bf7d8cecb3c8c9d0078&list_id=1&keyword=tosin&word=tosin 27.10.2023
- 2023c: Vaikka. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 72. https://kaino.kotus.fi/suomenetymologinensanakirja/?p=qs-article&etym_id=ETYM_035de960126e2e9a3e6a9da1dd77f01d&list_id=1&keyword=vaikka&word=vaikka 29.10.2023
- Tapio 1868: Iisalmen itänurkalta 16.3.1868. – *Tapio* 28.3.1868 (13) s. 2. – <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/441746/articles/2983705> 4.11.1868
- Tiistola, Riina 2002: *Nuppijauhoja, huutokauppoja ja lehtikirjoittelua. Alajärveläinen paikallisyhteisö 1860-luvun nälkävuosina*. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto. – <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/12066/ritiisto.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Thompson, Geoff 1996: Voices in the text: discourse perspectives on language reports. – *Applied Linguistics* 17 (4) s. 501–530. – http://www.isfla.org/Systemics/Print/Thompson/Thompson_1996_Voices_in_the_text.pdf
- Tommila, Päiviö 1988a: Tiedonkulku ennen sanomalehdistöä. – Päiviö Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905* s. 23–75. Kuopio: Kustannuskiila.
- 1988b: Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. – Päiviö Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905* s. 77–265. Kuopio: Kustannuskiila.
- Van Dijk, Teun A. 1993: Principles of critical discourse analysis. – *Discourse Society* 4 (2), s. 249–283. – <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0957926593004002006>
- Virtanen, Mikko T. 2015: *Akateeminen kirja-arvio moniäänisenä toimintana*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Visakko, Tomi 2019: Eksistentiaalinen rationaalisuus ja moniäänisyyden hallinta yritysten verkkosivujen visio-, missio- ja strategiateksteissä. – *Puhe Ja Kieli* 39 (1) s. 23–43. – <https://journal.fi/pk/article/view/70130>

VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. – <https://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php>

LIITE 1: AINEISTOLÄHTEET

Alakiiminki, Oulun Wiikko-Sanomia 25.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/484739/articles/2976639>

Alatornio, Oulun Wiikko-Sanomia 18.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/483267/articles/2976635>

Iisalmi, Tapio 11.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/441726/articles/2983713>

Kaavi, Tapio 4.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/441717/articles/2983709>

Kittilä, Oulun Wiikko-Sanomia 18.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/483267/articles/2976636>

Kärsämäki, Oulun Wiikko-Sanomia 4.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/136476/articles/2976627>

Kärsämäki, Oulun Wiikko-Sanomia 18.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/483267/articles/2976633>

Kärsämäki, Oulun Wiikko-Sanomia 25.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/484739/articles/2976638>

Lumijoki, Oulun Wiikko-Sanomia 11.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/483996/articles/2976629>

Merikarvia, Sanomia Turusta 3.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/481951/articles/2976841>

Nousiainen, Sanomia Turusta 17.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/482320/articles/2976851>

Oulujoki, Oulun Wiikko-Sanomia 11.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/483996/articles/2976628>

Pidisjärvi, Oulun Wiikko-Sanomia 4.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/136476/articles/2976625>

Pielisjärvi, Tapio 18.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/441711/articles/2983716>

Punkalaidun, Sanomia Turusta 3.4.1868 –

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/481951/articles/2976844>

Rautalampi, Tapio 25.4.1868 -

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/441733/articles/2983717>

Siikajoki, Oulun Wiikko-Sanomia 4.4.1868 -

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/136476/articles/2976626>

Tampere, Sanomia Turusta 9.4.1868 -

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/482198/articles/2976847>

Tyrvää, Sanomia Turusta 3.4.1868 -

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/481951/articles/2976846>

